

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

SOPRONI SZEMLE
HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

1961.
XV. ÉVFOLYAM
1–4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS,
FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GYULAY ZOLTÁN,
HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, RADÓ FERENC,
RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV,
TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR,
ZÁMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:
CSATKAI ENDRE

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Erdély Sándor: A Soproni Szemle 15. évfolyama elé

Erdély Sándor: A Soproni Szemle 15. évfolyama elé

1890. május 5-én a magyar országgyűlésen Sopron követe, Fabinyi Teofil beszédében ezt mondta: „Sopronnak az a szerencsétlensége, hogy alig ismerik.” Ez valóban így is volt. A csendes város életéről a napilapok nem emlékeztek meg, múltjáról, ha írt is valaki, elsikkadt. A folyóiratokban sehol, vagy legalábbis igen ritkán találjuk nyomát annak, hogy valaki színesen beszámolt volna a műemlékes városról.

1928 őszén történt azután, hogy a Magyar Művészet című folyóirat – Majovszky Pál szerkesztő jóvoltából – soproni számot adott ki: 134 lapon 154 mélynyomású és egy színes képpel. A szöveget Sopron legkiválóbb tudósai írták. A könyvnek is beillő füzetnek hatalmas sikere volt: egyfelől az ország minden részében figyelni kezdtek Sopron értékeire, másfelől a soproniak nagy része is ekkor kezdett tudatára

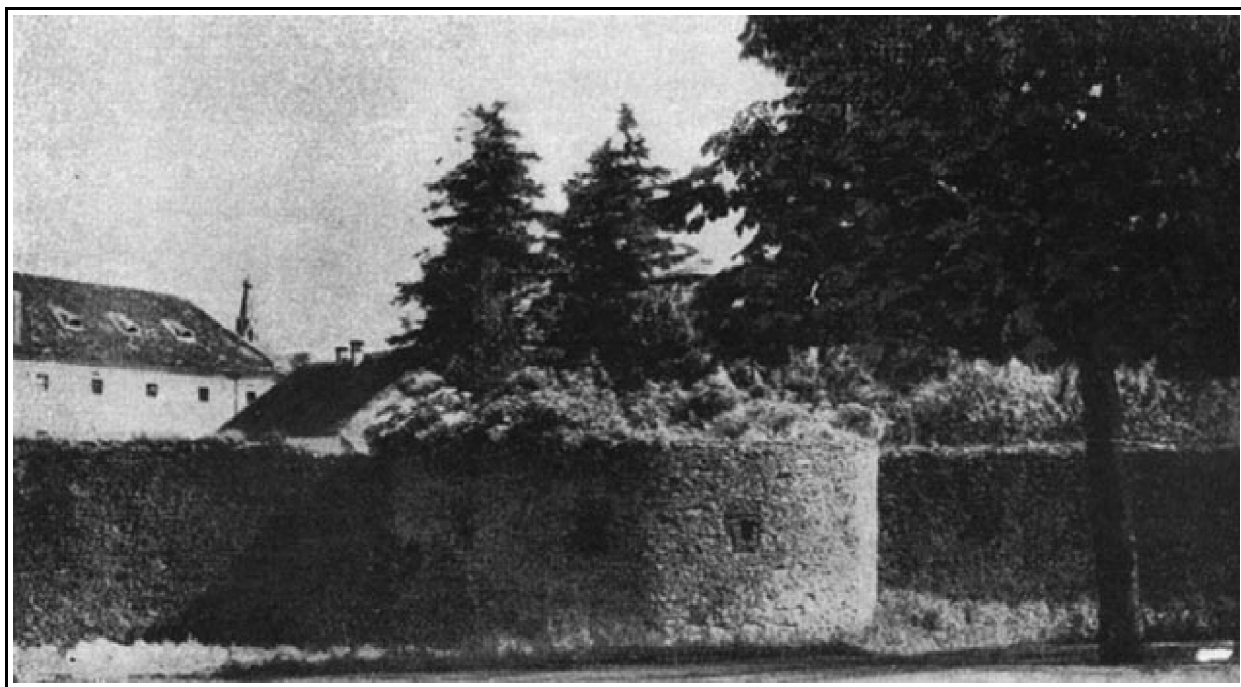
ébredni annak, hogy mit bíztak rá az ősök a századok folyamán. A füzet német nyelvű összefoglalásai folytán a külföld előtt is kezdett ismert lenni a város. Egy élelmes pesti kiadó egyszeriben két soproni képeskönyvvel igyekezett a nagy érdeklődést kihasználni, hiszen a Magyar Művészet soproni száma hamarosan elkelt, ma is ritkaságszámba megy. A felkeltett érdeklődés nem állt meg a képeknél, a rendkívül érdekes múlt mélyére akart hatolni. Így hozta létre az általános érdeklődés a Soproni Szemlét 1937-ben. Szerkesztője Heimler Károly, haladó szellemű polgár volt. Helyet adott a lapban a természetrajznak is, de a főhangsúly nála a város polgárkorára esett. Kemény kézzel tartotta távol Heimler a jobboldali megnyilatkozásokat, de ugyanakkor érzéketlenül ment el a munkáskérdés kibontakozása mellett is. Az egyetlen cikket, amely súrolja e kérdés területét, 1941-ben írták és ezzel fejeződött be: „A mai szociális állapot egy hatalmas hullámhoz hasonlítható, amelyről nem tudjuk még, hogy merre visz, felfelé vagy lefelé.”

Heimler neve ugyan 1944-ig szerepel a Szemle címlapján, de ekkor már helyette Ruhmann Jenő iskolaigazgató szerkesztette a folyóiratot mindig nehezebb anyagi és egyéb körülmények között. A folyóirat kiadója ugyanis a Soproni Városszépítő Egyesület volt, ennek ingadozó anyagi helyzete erősen befolyásolta a lap életét. Ruhmann törekvése az volt, hogy a Soproni Szemle címének megfelelően, tartalmában is az maradjon. Szerkesztése idején ezt a jelleget sikerült megőriznie, az 1944. év harmadik számában ez a jelleg csökkenni kezdett. A folyóirat ezzel a számmal meg is szűnt.

A felszabadulás után a háborús pusztítások helyreállítása, a gazdasági élet megszilárdítása, a nagy társadalmi átalakulás problémái lekötötték kormányzatunk és népiünk erejét. Hazánk kulturális életének újjászervezésére és fellendítésére csak a szilárd gazdasági alap megteremtése után kerülhetett sor. Városunk lakóházai, műemlékei legnagyobbbrészt romokban heverték. Kormányzatunk nagy érdeklődést tanúsított városunk irányában, és szinte elsőnek kezdte itt meg a műemlékek helyreállítását. A Sopron iránt korábban felkeltett érdeklődés eredményeként a Magyar Tudományos Akadémia nagy topográfiai sorozatának kiadását Sopronnal indította útjára. A Képzőművészeti Alap Kiadóhivatalának Magyar Műemlékek sorozata is Sopronnal kezdődött. Sopron város lakossága örömmel üdvözölte a könyvek kiadását és azt a nagy érdeklődést, melyet az országos szervek tanúsítottak városunk iránt. Mind több és több oldalról merült fel az igény – tanácsüléseken, ankétokon – aziránt, hogy az 1944-ben megszűnt helytörténeti folyóiratot élesszük újra fel. A Városi Tanács magáévá tette a dolgozók kérését és 1955-ben megindította a Soproni Szemle kiadását. A második világháború előtt nyolc évfolyam, 1955. óta hat évfolyam jelzi a Soproni Szemle életútját. Így tehát a mai számmal a Soproni szemle 15. évfolyamába lép. Nem ír új munkatervet zászlajára: helytörténeti tárháza kíván lenni Sopronnak és vidékének, hogy feltárja a múlt haladó hagyományait, tanulságul a mai és elkövetkezendő nemzedék számára. De a múlt hagyományainak feltárását, értékelését marxista módszerrel és szemlélettel végzi, rámutatva az adott történelmi korszak összes társadalmi összefüggéseire. Nem áll meg a korábbi Szemle módján 1848-nál, hanem az eddig elhanyagolt munkásmozgalmi múltat kutatja és feltárja, a múlt mellett megmutatja városunk fejlődési perspektíváit a városfejlesztési tervek bemutatásával.

Sopron Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának nevében azzal bocsátom útjára a Soproni Szemle 15. évfolyamát, hogy teljesítse feladatát mint helytörténeti folyóirat új szocialista tartalommal úgy, ahogy azt a szocialista kultúrforradalom célkitűzései megkívánják.

Erdély Sándor

A külső várfal a mai Patak utcában 1920 körül

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfőzde és Malátagyár R. T. története

3 Kölkedi István: Az első Soproni Serfőzde és Malátagyár R. T. története

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfőzde és Malátagyár R. T. története / Előzmények.

Előzmények.

Húsz esztendő telt azóta, hogy a magyar kormány meghirdette iparosítási programját. Eredménye főként Budapesten mutatkozott meg, ahol jóformán nem múlt el év, hogy ne alakult volna valamilyen számottevő gyár. Nem volt azonban ilyen kedvező a helyzet vidéken. Az iparilag fejletlen vidék átlagánál is fejletlenebb volt Sopron megye és Sopron szab. kir. város, a *gyáripárt* tekintve. A millenniumot megelőző évben, 1895-ben Sopron iparának jellegét a *kisipar* adta meg, a gyáripár elenyésző mértékben szerepelt a város életében. A Sopron kerületi kereskedelmi és iparkamara jelentése szerint 1895-ben öt téglagyár működött a városban, ezek közül csak kettő volt mondható nagyobbak, azonkívül 80 évvel ezelőtt alapították a Seltenhofer Frigyes-féle harangöntödét és tűzoltószergyárat, és itt székelt egy ideig a Weitzer-féle gép- és vagongyár. Azaz, hogy ez két éve átköltözött Aradra és épületei kihasználatlanul álltak. Csak az említett évben kezdte meg termelését az aradi gyár épületasztalosipari és lakatosipari gyára az üresen álló épületekben.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfözde és Malátagyár R. T. története / A Lenck-féle vegyészeti gyár

A Lenck-féle vegyészeti gyár

Az említettekén kívül volt még egy gyára Sopronnak, már amennyire gyárnak lehetett nevezni a Lenck Samu nagykereskedő cég vegyi üzemét. A nagykereskedő cég már korábban is foglalkozott kis mértékben az általa forgalomba hozott áruk termelésével, 1888-ban a Gährenecker-dűlőben levő saját szántóföldjein pedig vegyészeti, szeszfőzési és pótkávé előállítás gyárat épített. A két épületben működő gyártelep rövid idő alatt öt épületet igényelt, iparvágányt kapott. A hirtelen fejlődés teszi érthetatlenné, miért adta mégis vissza a Lenck Samu cég olyan hirtelen, 1894. március 22-én a vegyészeti gyárra vonatkozó iparengedélyét, s már valamivel korábban a szappangyártási iparengedélyt.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfözde és Malátagyár R. T. története / Tervek sörgyár alapítására

Tervek sörgyár alapítására

Magyarázatot erre csak az év végén kapunk, amikor a Lenck Samu cég 1894. december 24-én 8115/1894. iktatási szám alatt beadvánnyal fordul a városi tanácshoz, melyben telepengedélyt kér sörgyár üzembe helyezésére a Gährenecker-dűlőben levő leállított vegyészeti gyár helyén. A Soproni Hírlap 1895. január elseji számában „Új gyárvállalat Sopronban” cím alatt hírt ad a sörgyár létesítés terveiről, s megtudjuk, hogy a gyáralapítás már huzamosabb idő óta vajúdott, és csak a vízkérdés megoldásával vált lehetővé a terv végleges megvalósítása. ⁴A telepengedélyt a Lenck Samu cég kérte, s meg is kapta némi huza-vona után. A vízvezeték társulat ugyanis megfellebbezte az elsőfokú iparhatóság engedélyokiratát, azonban az érdekelt feleknek sikerült megegyezésre jutni, és immár semmi akadály nem volt a gyár felépítésének.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfözde és Malátagyár R. T. története / Részvénytársaság létesül

Részvénytársaság létesül

Érdekes jelenség, hogy csak a jogerős telepengedély birtokában teszik közzé a gyáralapítás módját, azt, hogy részvénytársasági alapon működik majd az új vállalat. A tulajdonos nem csupán a Lenck-féle cég, hanem a brünni serfözde részvénytársaság is, sőt a soproniak részére is fenntartanak százezer forint értékű részvényjegyzési lehetőséget. A két alapító cég összesen 300 000 forintot fektet be az új vállalatba, így 400 000 forint alaptőkével kezdi meg működését a soproni sörgyár, az Első Soproni Serfözde és Malátagyár Részvénytársaság.

Hitelesen nem lehet megállapítani, hogy ki volt a sörgyár létesítésének kezdeményezője. Ha viszont arra gondolunk, hogy a XIX. század végén az iparilag fejlett országokban már az imperializmus korszakába fordultunk, nem tévedünk, hogyha a kezdeményezést a brünni serfözde tulajdonítjuk. Morvaország iparilag messze megelőzte Magyarországot, s a tőkés pénzüket saját országukban már nem tudták gyümölcsözően befektetni, s így tőkekihelyezéshez folyamodtak. Erre kedvezőnek bizonyult

Nyugat-Magyarország, s a brünni tőkések tökefeleslegüket Nyugat-Magyarországon alapítandó sörgyárba fektetve kívánták gyümölcsöztetni.

E véleményt megerősíti az a néhány mondat is, amely a Soproni Napló 1896. december 6-i számában megjelent:

„...a soproni sörgyár létesítésében dr. Rosenfeldé a főérdem, mert eredeti terv szerint a vállalatnak Győrben kellett volna létesülnie, s dr. Rosenfeld volt az, aki a figyelmet Sopronra irányította...”

Mindebből következik, nem valószínű, hogy a Lenck-cég Győrött akart volna sörgyárat alapítani, sőt inkább, értesülve a brünni részvénytársaság gyáralapítási tervéről, felajánlotta az aránylag dús jövedelmet biztosító vegyészeti gyártelepét, mint sörgyár működtetésére alkalmas területet.

Az alkudozásokról nem tudunk részleteket, lényeg az, hogy a Lenck-cég járt jól, 120 000 forintért adta el telkét és üzemét, ami minden bizonnyal magas ár volt. Ebből következik, hogy a 400 000 forint alapítási tőkéből 280 000 forint maradt csupán a gyárépület felépítésére és felszerelésére. S hogy ez kevésnek bizonyult, azt pedig tudjuk a gyár további történetéből.

A részvénytársaság 1895 március végén tartotta alakuló közgyűlését, amelyen elnökké Hayek Zsigmondot, brünni sörgyárost, alelnökké Lenck Gyulát, soproni nagykereskedőt választották meg, az igazgatóság tagjai voltak még Angermann Albin és Wolf Zsigmond, a végrehajtóbizottság tagjai pedig az elnökön és alelnökön kívül Liebl Gyula, Müller Paulin és Riedinger Károly. Ezek szerint a gyár ügyeit legmagasabb szinten három idegen és két soproni vezette. A végrehajtóbizottság tagjai közül ugyanis csak Lenck Gyula és Müller Paulin voltak soproniak. Jellemző, hogy a kereskedelmi igazgató, Gutmann Fülöp, a brünni sörgyár helyi vezérképviselője lett. A műszaki igazgató pedig Löw Róbert.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfőzde és Malátagyár R. T. története / Harc a kedvezményekért

5 Harc a kedvezményekért

A gyár építésének megkezdésével egyidejűleg a részvénytársaság megkezdte a harcot a szokásos kedvezmények megszerzéséért. Nehéz helyzetben volt. A részvénytársaság soproni vezetői tisztában voltak azzal, hogy a soproni tanács nem szívesen áldoz hasonló célokra. Különleges módon akarták mégis rákényszeríteni a várost az áldozatvállalásra. Azt akarták elérni, hogy a város a fogyasztási adókból hasítsa ki a söritaladót, és ezt adja át albérletbe a sörgyárnak. A gyár hajlandó lett volna nemcsak azt az összeget megtéríteni, amennyit a város az államnak fizetett a bérletért, hanem az eddigi nyereséget is. A város azonban még ilyen körülmények között sem volt hajlandó ebbe belemenni. Féltették a város lakóit az idegenek befolyásától. Hiszen már köztudomásúvá vált, hogy a gyár vezetése bécsiek és brünniek kezében összpontosult.

A gyár ezután 15 éves városi adó- és vámmentességet kért és szerette volna elérni, hogy a városi fogyasztási járulékot engedjék el ugyancsak 15 évre. A város azonban a pénzügyi bizottság 25 százalékos kedvezményre vonatkozó javaslatát is elutasította, az alábbi indoklással:

„...a gyártó minden hectoliter sör után illeték címén 75 kr helyett csak 46 krt fizet, amely különbözet

évi 2.000 forintra rug...” (Tanácsi iratok 4320/897 sz.)

Ez volt az összes áldozat, amelyet hajlandó volt hozni a város, de ezt is csak azért, mert nem bújhatott ki alóla.

A kormánytól is igyekezett kicsikarni kedvezményeket az új részvénytársaság. Mégpedig százezer forintos kamatnélküli államkölcsönt, tizenötévi adómentességet a maláta és sörgyártásra stb. És kapott százezer forintos hitelt a sörtermelési adóra, 15 évi kedvezményt a malátagyártásra. Ez is több volt, mint a semmi.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfőzde és Malátagyár R. T. története / Elkészült a gyár

Elkészült a gyár

A részvénytársaság megalakulása és a cégbejegyzés után hamarosan megkezdődtek az új gyárépület építési munkálatai. A Lenck-féle vegyészeti gyárból egyedül a gépház és a munkáslakásokat hagyták meg. (Az Iparkamara 1895. évi jelentése.) Az építési terveket 1895. április 20-án nyújtották be a tanácshoz és a német nyelvű kérvény mellé 17 rajzot mellékeltek. A gyárat egy brünni cég tervezte és Schneider Márton építette fel.

Gyors ütemben haladt az építkezés és a felszerelés. 1895. november 28-án már beadták a kérelmet a használati engedélyre, december 4-én a tanács építési bizottsága helyszíni szemlét tartott és ennek alapján december 6-án megadta az építési bizottság a használati engedélyt.

Az új gyár két főépületből állt, amely egymástól 15 méter távolságra feküdt, az egyik 4 emeletesnek készült, a másikon 5 emelet volt. Ezek voltak a főző épületek és tároló helyiségek. Ezenkívül található volt még a gyártelepen kávéház, magtár, lakóhelyiség, bogárnárműhely, istálló és kocsislakások, jégverem, irodahelyiségek. Külön villamosvilágítása is volt a gyárnak, kétszáz ív- és izzólámpával. Ez azért is nagy szó, mert Sopronban ekkor még csak légszesz-világítást használtak. (Soproni Hírlap, 1895. dec. 6.)

A gépi felszerelést is egy brünni cég szállította. A többi között 3 gőzgépből állt, 80 lóerővel, két kazán, egy dynamógép, egy teljes hűtőgép, árpatisztító és osztályozó, malátatisztító, különféle szivattyúk stb. A gyár évi termelése 5000 mázsa maláta és 25 000 hektoliter sör volt. A munkáslétszám 5 hivatalnok, 29 szakmunkás és 6 napszámos. (Az Iparkamara 1895. évi jelentése.)

A gépfelszerelés 120 000, az épületek pedig 150 000 forintba kerültek; ha ehhez még hozzávesszük a telek vételárát, amit Lenck Gyula kapott, 120 000 forintot, akkor megtudjuk, hogy a gyár építésébe és felszerelésébe befektették 10 000 forint híján az egész 400 000 forint részvénytőkét. Rögtön felvetődik a kérdés, honnét vesz a részvénytársaság forgótőkét, mert enélkül nem tud zavartalanul termelni a gyár.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfőzde és Malátagyár R. T. története / Megindul a termelés

Megindul a termelés

A használati engedély után a gyár vezetői azonnal hozzáláttak, hogy megindítsák a termelést. Ehhez

azonban még néhány heti előkészületre volt szükség. A berendezéseket hitelesíteni kellett. A zord téli időjárás ezt némileg akadályozta. A nehézségeket azonban leküzdötték és 1896. január 2-án megkezdtek a gyárban a termelést. Az első napok próbafőzésekkel teltek el, inkább azt a célt szolgálták, hogy a csöveket és az edényeket kitisztítsák, a tényleges termelés 1896. január 10-én vette kezdetét. (Soproni Hírlap, 1896. január 11.)

Az első sörszállítmány 1896. április 1-én hagyta el a gyár telepét. Bajor szokásokat követve az első rakomány sört reggel 7 órakor indították útnak feldíszített kocsikon, hordókban, felpántlikázott és felvirágozott lovak húzták a kocsit. (Soproni Hírlap, 1896. április 2.)

Gyártmányaik közül az Export-márciusi sör, Polgári sör, Udvari sör elnevezés maradt ránk. Mindjárt a gyártás megindulásakor különlegességgel is kedveztek a sörfogyasztóknak, kihasználva a millennium ünnepeit: Millenniumi sör elnevezéssel hoztak forgalomba barnasört. (S. H. 1896. május 24.)

Az első évben 18 200 hektoliter sört termelt a gyár; ebben található 10 fokos és 12–13 fokos, hozzávetőlegesen egyforma mennyiségben. Részben Sopronban, részben a szomszédos megyékben értékesítették. A gyártási hulladék értékesítése az első időben nehézkes volt, mert a soproni gazdák nem ismerték fel, hogy milyen kitűnő állati takarmány a sörgyártás hulladéka. (A Soproni Iparkamara 1896. évi jelentése). Ausztriába is szállított a gyár sört, havonként mintegy 300 hektolitert.

A munkások keresete az iparkamarai jelentés szerint az első évben a következőképpen alakult. A tanulók átlagos napibére 55, női segédmunkásoké 80, a férfi segédmunkásoké pedig 100 krajcár volt. Ezek a keresetek valamivel meghaladták az abban az időben kialakult mezőgazdasági béreket.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfőzde és Malátagyár R. T. története / Válság küszöbén

Válság küszöbén

A második év végén a gyár vezetői a részvényesek közgyűlésén biztató eredményekről számoltak be. A gyár a második évben már bővítette üzemét, két új jégpincét épített, egy új gőzkazánt állított fel, a hordókészletét 10 000 hektoliterre emelte, raktárait, sörcsarnokot létesített 63 000 forint értékben, ebből azonban 50 000 forintot kölcsönből fedezett, 24 500 hektoliter sört termelt és 23 000 hektolitert értékesített, 26 161 forint tiszta nyereséget ért el, és 5 százalék osztalékot fizetett. (Soproni Napló, 1897, december 8.)

A nyilvánosságra hozott eredmények mögött azonban fenyegető árnyékként jelent meg már ebben az időben a nem helyes gyárvezetés. Az adatok ugyanis már némi bajokra engedtek következtetni. Az első évben 18 000 hektoliter sört gyártottak és 10 000 hektolitert adtak el. (Soproni Napló, 1898. április 17.) 763 000 forintot befektettek, de 50 000 forint adósságot csináltak. Veszélyes az ilyen gyárvezetés, ha a gyárnak amúgy sincs forgótőkéje, mint ahogy a soproni üzemnek a teljes részvénytőke felhasználása miatt nem volt forgótőkéje.

A bajok kezdetére lehet következtetni az igazgató-válságokból is. Gutmann Fülöp után Lőw Róbert is megvált a cégtől. Gutmann megválása állítólag azért történt, mert a részvényesek a gyárat el akarták adni. (Soproni Napló, 1898. okt. 16. és okt. 20.)

A nehézségek kézzelfoghatóvá váltak a harmadik év közgyűlésén. Az új igazgató, Redlich Samu már mindössze 422 forint tiszta nyereségről adhat számot. A kedvezőtlen eredményt az árpa és komló drágaságával és a jégghiánnyal igyekeznek magyarázni.

Az igazság az, hogy a gyár válsággal kezd küzdeni. Ennek jele az is, hogy az egyik alapító, Lenck Gyula lemondott alelnöki tisztségéről, s helyébe Friedrich Ágost került. Lenck már megsütötte a maga kis pecsenyét, túladott a telkén s valószínűleg részvényeinek nagyobb részén is. Neki csak hasznot hozott a sörgyár alapítása. A gyár termelése 25 800 hektoliter volt 1898-ban. Hogy mennyit értékesített, nem tudjuk.

A következő évben tovább tornyosultak a vésztjósító fellegek a gyár egén. 27 467 forint veszteséggel zárult az év. Újra változott a gyár vezetése, Redlich Samu is lemondott igazgatói megbízatásáról. A gyár tehát négy év alatt három igazgatót emésztett meg.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfözde és Malátagyár R. T. története / Válság a gyárban

Válság a gyárban

Az 1899. év végén tartott részvénytársasági közgyűlésen még nem került szóba a gyár válsága, de nem telt el két hónap a közgyűlés után, amikor kirobbant a maga teljes súlyosságában. 1900. február 1-én a Soproni Napló hírül adja, hogy a gyár összes aktívait felajánlották Beck és tsa. bécsi ügynöki cégnek, amely 800 000 forintnyi részvénytőkével új társaságot akar szervezni a sörgyár megmentésére. Viszont a részvénytársaságot 600 000 forintnál jobb áron eladni nem lehet. Ez pedig annyit jelent, hogy a passzívák leszámítása után alig marad 50 000 forintnál nagyobb összeg, amelyet a részvényesek maguk között feloszthatnának.

Mi is okozta a válságot? Erre magyarázatot ad az 1900. március 1-vel egybeállított mérleg. Eszerint a veszteség 203 560 korona. A tartozások több mint egymillió koronát tesznek ki. 300 000 K. a soproni takarékpénztárnál, 100 000 K. a takaré- és kölcsönegyletnél az igazgatósági tagok girojára, 34 000 K. Hayek igazgatósági elnöknel, 30 000 K. a többi igazgatósági tagnál. Ennyi adósság nem halmozódhatott fel egyik napról a másikra. Már a gyár alapításánál kezdődtek a bajok. Kevés volt a tőke, de elmulasztották a tőke felemelését. (Soproni Napló 1900. febr. 18.) Már az első naptól kezdve kölcsönökre szorultak. Hozzájárult még ehhez a hibás gyárvezetés, igazgatócserék, sör-megsavanyodás, könnyelmű hitelezés stb. (Soproni Napló 1900. febr. 15.) Mindez csak tovább sodorta a gyárat a válság felé.

A válságból a kivezető utat úgy akarta a részvénytársaság megtalálni, hogy a 200 korona értékű részvényeket 50 koronára lebélyegzi és 800 000 korona elsőbbségi kötvényt bocsát ki. Rendkívüli közgyűlésen el is határozták ezt, a 800 000 korona elsőbbségi kötvényt azonban nem tudták elhelyezni, hanem csak 260 000 koronát jegyeztek a korábbi részvényesek. De a gyárat ezzel is meg lehetett menteni a teljes bukástól, így a termelés tovább folytatódott.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfözde és Malátagyár R. T. története / A bankbukás hatása

8 A bankbukás hatása

Alig heverte ki a sörgyár a válság okozta nehézségeket, újabb váratlan katasztrófa rázta meg Sopron gazdasági életét. A soproni építő- és földhitelbank csődbe jutott 1901 októberében, mert a bank igazgatója Schladerer Alfréd, aki a soproni sörgyárnak is részvényese és felügyelőbizottsági tagja volt, 10 éve hamisította a mérleget, megdézsmálta a bankban elhelyezett betéteket. Schladerer agyonlőtte magát. A csőd, a bankbukás valamennyi soproni vállalatot érintette.

A soproni sörgyárban a bankbukás következtében majdnem teljes egészében kicserélődött az igazgatóság és a felügyelőbizottság. Meghalt Schladerer, néhány nappal korábban pedig Lenck Gyula, Friedrich Ágost és Mechle József kénytelen volt lemondani. Lemondott önként Wolf Zsigmond, Steiner György és Spitzer Mór. Úgyhogy az igazgatóságban csak a külföldiek maradtak meg, a felügyelőbizottságban pedig senki, mert nem merte senki sem vállalni a felelősséget. Bírósági könyvszakértővel vizsgáltatták meg a gyár mérlegét. A bírósági szakértők nem találtak hibát, s ennek eredményeként meg is választották őket a felügyelőbizottság tagjaiul.

A gyár vezetésénél már bizonyos fokú óvatosság tapasztalható. Hitel és fizetőképesség tekintetében a szanalás után javult a helyzet, felhagytak a veszteséget hozó sörraktárakkal, emelték a jobb minőségű sör fogyasztását 30 százalékkal. Ennek ellenére 1901-ben 7000 forint veszteséggel zárt az üzletév. A következő évben 31 000 koronára szökött a veszteség. Ezt részben a rossz gazdasági helyzet okozta, a termelés teljesen leesett, mindössze 13 000 hektoliteret tett ki. Az 1902/03. üzletévben már javult a gazdasági helyzet, a termelés 26 000 hektoliterre emelkedett, s pár száz korona nyereséget is hozott. A következő évek hasonló eredménnyel zárultak. Néhány ezer hektoliter körül mozgott a teljesítményváltozás, de állandóan kisebb nyereséget mutatott fel a gyár. Komoly üzleti eredményeket lehetett volna elérni, ha az 540 000 korona elsőbbséget el tudták volna helyezni, s a kapott összegből tisztázzák a terheket. A nyereség nagy részét enélkül felemésztette a kamat.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfözde és Malátagyár R. T. története / A sörgyári sztrájk

A sörgyári sztrájk

Tíz év telt el a gyár megindulása óta. Ez a tíz év tele volt nehézségekkel, válságokkal. A tőkés nem érték el azt a célt, amit akartak, nem sikerült tőkebefektetésükkel gyümölcsözően kamatoztató gyárvállalatot létrehozniok. A második tíz év is mindjárt nehézségekkel kezdődött.

1907. április 16-án sztrájk tört ki a gyárban. A sztrájk szemmel láthatóan az 1905-ös orosz forradalom soproni utórezgése volt. Hiszen hiába verték le az orosz munkások forradalmát, hatása Európa-szerte megmutatkozott. Megélnküilt a gazdasági harc, amely egyben politikai harcot is jelentett.

A sörgyári sztrájk kezdeményezői a szociáldemokraták voltak. A sztrájk közvetlen kiváltója az volt, hogy a gyári igazgatója, Glück Alfréd, nem volt hajlandó a dolgozók követelésének eleget tenni. A követelés 10 százalékos béremelésre szólt és azt kívánták, hogy a gyárban műhelyszabályzatot állítsanak fel. Az uszodában állították fel a sztrájkanyagát az építőipari munkásokkal együtt. Dr. Heimler rendőrfőkapitányhoz fordultak egyeztetés céljából a sztrájkolók, az egyeztetés azonban nem járt eredménnyel. Az egyeztetési

eljáráson a munkások részéről Wallner Samu, Welles Mihály, Tremmel Nándor, Knabl András és Krizmanits János vettek részt. Glück Alfréd igazgató 7 százalékos fizetésemelést ajánlott fel. Ehhez azonban nem járultak hozzá a munkások megbízottai, hanem kiléptek a gyárból. A többség azonban elfogadta Glück ajánlatát és április 19-én, valamint április 20-án felvette a munkát. Négy sztrájkolót azonban nem vett vissza a gyár. Nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a négy munkást a sztrájk vezetői között kell keresnünk.

A sztrájkban 22 férfi munkás vett részt, közvetlenül előtte 34 férfi és 5 nő dolgozott a gyárban. A követelések között akadt politikai jellegű is, mégpedig a bizalmi férfiak elismerése és május elsejének ünnepnapként való elismerése.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfőzde és Malátagyár R. T. története / A sörgyári panama

A sörgyári panama

A sztrájkot követő években visszatért a termelés a megszokott kerékvágásba, kisebb-nagyobb nyereség, veszteség jellemezte termelését az adott körülményektől függően.

1910-ben ismét nagy felfordulás keletkezett a gyárban. Valaki feljelentette a gyár vezetőségét amiatt, hogy a gyár évek óta nagymennyiségű sört elvon az adózás alól. A hűtőkádtól titkos csöveken vezették el a sört, hogy ne kelljen érte termelési adót fizetni. A három év alatt a sajtó jelentése szerint 28 000 hektoliter sört vontak el az adózás alól. A kár 1 700 000 korona körül mozgott. (Soproni Napló, 1910. dec. 28.)

A vizsgálat nagy hévvel folyt. Már-már úgy festett, hogy ezzel a gyár be is csukhatja a kaput, mert a büntetést kifizetni nem tudja. A végén mégis megoldódott a helyzet. A pénzügyminiszter táviratilag megállította az eljárást. A következő mérlegben 13 000 forint sörbírságadót tüntetnek fel. Elég olcsón megúszták. Az igaz, hogy ettől az időtől kezdve a pénzügyőrség nagyon szigorú ellenőrzést vezetett be, amelynek később már nem tudták az okát a dolgozók, holott a panamára vezethető vissza.

A panama következményeként új igazgató került a gyár élére Loebel József személyében.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Az első Soproni Serfőzde és Malátagyár R. T. története / Eladják a gyárat

Eladják a gyárat

A háborús évek végre meghozták azt a fellendülést, amire a tőkéstulajdonosok húsz év óta várnak. A háború első évében még veszteséggel zárták az üzletüket, de 1916-ban már több mint 50 000 forint nyereséget tudnak kimutatni. Megérett a gyár, a részvénytársaság az eladásra. A kőbányai serfőzde részvénytársaság 1 450 000 koronát ajánlott fel érte. A részvényeket névértékben, az elsőbbségi részvényeket pedig 5 százalékos felárral váltották be.

Az üzletet 1917-ben kötötték meg, az Első Soproni Serfőzde és Malátagyár azonban csak 1918. április elsején szüntette be üzemét és az év közepén kérte az iparendély törlését.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Faller Jenő: Brennerbánya Feldmüller Mátyás albérletében 1828-tól 1834-ig

10 Faller Jenő: Brennerbánya Feldmüller Mátyás albérletében 1828-tól 1834-ig

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Faller Jenő: Brennerbánya Feldmüller Mátyás albérletében 1828-tól 1834-ig / Egy fejezet a szerző „Brennerbánya története” című készülő munkájából

Egy fejezet a szerző „Brennerbánya története” című készülő munkájából

Feldmüller Mátyás – mint azt „Brennerbánya a bécsi Fries és Társa Bankház bérletében (1822–1827)” című előző tanulmányomban mondtam¹⁰ – 1829. jan. elsejével jutott a Hajózható Csatornatársaság s ezzel Brenner birtokába.

Feldmüller persenbeugi hajómester ugyanis 1826. dec. 20-án – a *Fries és Társa* csődtömeg-gondnoksággal történt előzetes megállapodás alapján – javaslatot tett a kamarának, helyesen a kincstárnak, hogy 1822. május 1-i kelettel írják nevére a bérleti szerződést, s ez esetben kifizeti a kincstár mintegy 15 ezer forintos kárát is, mely az előző albérlő, a *Fries és Társa Bankház* bukásával kapcsolatban érte.

Feldmüller az akkori monarchia egyik legtekintélyesebb személyisége volt, kinek, mint a dunai hajózás legnagyobb vállalkozójának mintegy 1200 hajója közlekedett a Dunán föl-, illetve lefelé. Mint lelkes hazafi bátorságával sokszor tüntette ki magát a Napóleon-elleni háborúkban, így kedvelt embere volt *Ferenc* császárnak, ki persenbeugi kastélyában időzve, sokszor látta vendégül a „Duna-admirális”-t, ahogy *Feldmüllert* hívták. A tekintélyes pénzember ajánlatát a kincstár 1827. márc. 1-én kelt aláírásával elfogadta, de ezt mindjárt vissza is vonta, mert pár nappal később *Gansterer* kincstári téglakemencebérlő ajánlatot tett a kamarának, melyben kötelezte magát, hogy ha megkapja a bérletet, a csatorna folytatásaként azonnal megkezdi a vasút építését Sopronon át Győrbe, illetve Triestbe. Ajánlatát a kamara márc. 17-én tárgyalta már azért is, mert *Gansterer* mögött *Conrad Claus* állt, kinek kezében voltak az osztrák vasútépítési jogosítványok. Így a kamara *Feldmüller*, helyesen a *Fries és Társa Bankház* csődtömeg-gondnokság szerződését 1827. nov. 1-én fölmondta, mert szabadon kívánt rendelkezni, és mert a *Gansterer*-féle vasútterv hirtelen reálisabbnak látszott a csatorna folytatásánál. Így *Feldmüller* csak annak köszönhetette, hogy a bérléhez jutott, mert a kamara 1828. febr. 16-i ülésén elhangzott felszólalásokból az alakult ki, hogy a magyar földesurak úgysem fogják vasútépítés céljából átengedni földjeiket, ahogy azt 1814-ben a csatornával kapcsolatban tették, s így *Gansterer* terve, illetve ajánlata nem volt érdekes, s a csatorna folytatását be sem vették már a föltételekbe. A bérlet ennek következtében 1828-ban ¹¹átmenetileg is *Feldmüller* kezében maradt, ki aztán 1829. jan. 1-vel 1834. dec. 31-ig terjedő 6 évre azt végérvényesen

meg is kapta.

A bérlő változása csak látszólag jelentett új fejezetet a bánya történetében, lényegében semmi sem változik, hisz *Feldmüller*, mint a *Fries és Társa Bankház* csődtömeg-gondnokságának vezetője, már 1822 óta minden bányajáráskor megjelent Brennbergben s megbízottját, *Mayer Károly* fölvi gyázót ezzel egyidőben állította a bánya szolgálatába, mint megfigyelőt. *Feldmüller* elsősorban *Mayer* bizalmas jelentéseiből ismerte a bányát, melynek sorsát bérlete teljes ideje alatt szívéen viselte, amit igazol az is, hogy minden évben megjelent a bányajárásokon, amikor heteket töltött Brennbergben. Mindez természetesen nem jelentette azt, mintha *Feldmüllert* a brennbergi bányászat különösebben érdekelt volna, neki mint a monarchia legnagyobb hajótulajdonosának a hajózható csatorna volt elsősorban fontos, hogy hajói számára új víziutakat biztosítson, s elejét vegye mindama terveknek, melyek a vasútépítést szorgalmazták s az országhatárig kiépített csatornát is vasúttal kívánták folytatni Sopronon át Győrig.

*

Feldmüller mint albérlő az 1828. jún. 11-én megtartott szemlén jelent meg először Brennbergben, s mint a bányajárásról felvett jegyzőkönyvből tudjuk, mutatkozott be a megjelent bizottságnak ilyen minőségben. A bizottság tagjai, a kamara részéről a már előző szemléből ismert *Raab Ferenc József* udvari tanácsos és *Möser Ferdinánd* az alsó-ausztriai államjvák adminisztrátora, Sopron város részéről *Würth Károly* tanácsos, *Bruimann (Pruymann) Ádám* szószóló, valamint *Russ János* és *Tschurl József* képviselőtestületi tagok voltak. A Csatornatársaságot maga *Feldmüller*, a bányát pedig *Buday Ferenc* bányagondnok képviselte.²⁽²⁾

A bizottság a már négy év óta szokásos módon megtekintette az üzemet, annak megállapítása végett, hogy vajon a bánya vezetősége betartotta-e az utolsó, 1827. évi szemle alkalmával előírt utasításokat s nem követett-e el valami olyant, ami kihatással lehet a bányászat további menetére?

A szemle jegyzőkönyve szerint a munkálatok mindkét szempontból kifogástalanok voltak, mindössze arra hívták föl a vezetőség figyelmét, hogy ne hagyja veszendőbe menni a nagymennyiségben fölszaporodott szénport, s próbáljon abból brikettet készíteni, ahogy azt más országokban teszik. – A városi tanácstagoknak sem volt a szemlén különösebb kívánságuk, arra kérték csak a bánya vezetőségét, hogy a soproniak mindig jó minőségű szenet kapjanak.

A városi tanács aug. 1-i ülésén megnyugvással vette tudomásul a jegyzőkönyvbe foglaltakat, s az 1828-as év eseményeiből a továbbiakban még legföljebb az jegyezhetjük föl, hogy a bányatelep húsellátása ez évben sem nyert megoldást, mert a kimérésre – bár a város többször írta ki árlejtésre –, nem jelentkezett vállalkozó, aki azt bérbevette volna, s így a munkások Sopronban s a szomszédos falvakban voltak kénytelenek húst vásárolni.

Ezzel egyidőben folytak a bánya italmérésével kapcsolatos újabb egyezkedések is. A város ugyanis – mint tudjuk – még 1801-ben megengedte a Csatornatársaságnak, hogy a városi vendéglő megépítéséig évi 10 Ft „jog elismerésdíj” ellenében a bányatelepen szeszes italokat árulhat. A tanács ezt az összeget 1825-ben 8 Ft-ra csökkentette, majd hirtelen 30-ra emelte, s 1828-ban már 50 Ft-ot követelt. Hosszú tárgyalások után az évben mégis évi 30 Ft-ban egyeztek meg, mit 25576. számú, 1828. aug. 6-án kelt rendeletével a kamara is jóváhagyott ¹²aazzal az indoklással, hogy az 50 Ft-os évi bérösszeg semmiképpen sem méltányos, tekintve, hogy a bánya szénszállításai csökkentek, s annak következtében több munkást volt kénytelen elbocsátani.³⁽³⁾

Följegyezhetjük végül azt is, hogy 1828-ban a nagyforgalmú sopron–brennbergi úton – melyet mint a följegyzések mondják, ezernyi kocsi használt, és a soproni polgárságnak is kedvenc sétaútja volt – hat hidat javítottak, illetve kettőt újra építettek, amihez a város adta a szükséges fát.

*

1829. júl. 1-én megtartották a szokásos évi szemlét, amelyen a kamarát lovag *Raab Ferenc József* miniszteri tanácsos képviselte, a város nevében *Wagner Xavér Ferenc* polgármester, *Neumayer Nepomuk János* tanácsos, *Bruimann (Pruymann) Ádám* szószóló, *Heckenast Dániel* külső tanácsstag, a Csatornatársaság részéről *Feldmüller Mátyás* bérlő és *Stein János* felügyelő, a bánya részéről *Budai Ferenc* bányagondnok vettek részt.

A bizottság elsőnek a külfejtéseket járta be, majd a Pál-(Pauli) aknához ment, melynek elővájásai a Ferdinánd-altárával kerestek összeköttetést. Az előjárók megállapították, hogy a bányaművelés az előző évben előírt utasítások szerint történik, amit ha továbbra is betartanak, a bányászat még hosszú időre van biztosítva.

A városiak azt panaszolták csupán, hogy a szénrakodásért addig szokásos mázsánkénti 1 kr-t kitevő illetéken felül, a bánya vezetőinek tudtán kívül, a rakodó munkások még külön díjat követelnek a városiaktól. Kérték azt is, hogy a kiadásnál tartsák be a rendet, hogy a soproni polgároknak ne kelljen a bányánál hosszú ideig várakozni.

A bizottság úgy döntött, hogy a rakodásért szedett illetéktelen pénzeket a bánya vizsgálja meg, azokat szüntesse be, és ha másképp nem, akiket tettenér, bocsássa el.

A bizottság megállapította azt is, hogy mint előző évben, újra sok a szénpor. Így utasította a bányát, hogy ne hagyja kárbaveszni, s vagy sajtoljon belőle brikettet, vagy adja el olcsó áron.⁴⁽⁴⁾

Buday bányagondnok egyébként részletes írásbeli jelentést⁵⁽⁵⁾ csatolt a bizottság jegyzőkönyvéhez, melyből a következőket jegyezhetjük föl.

Telepítve volt: a nagy külfejtésben 3 mélyítés, 2 fejtés, 3 letakarás. A régi külfejtésben 1 berakásos fejtés, a bányában 11 fejtés és 1 új fedüvágat, összesen tehát 21 munkahely.

A leírásból megtudjuk, hogy ez időben a bánya a külfejtésből mindinkább a mélyművelésre tért át, legalább is ezt igazolja a földalatti műveletek nagyobb száma.

Ennek ellenére a nagy külfejtésben 3 előkészítő mélyítést és 3 letakarást találunk, ami azt jelenti, hogy az évben még nem gondoltak a külfejtés földadására s az – mint tudjuk – valóban csak később, az 1834–35-ös években következett be. A külfejtésben a telep vastagsága egyébként – mint a letakarások részletes ismertetéséből tudjuk – 6–10 öl, 12–19 m vastag volt 5–8 m takaró réteg mellett.

13A földalatti műveletek részben a széntelep fekjében, részben a fedüjében mozogtak, a Ferdinánd-, Teréz-, József- és Karolina-aknák mezejében.

A Ferdinánd-akna összeköttetésben volt a külfejtéssel s a jelentés közli, hogy annak műveléséből két „szerencsésen” telepített feküvágattal sikerült a feküvizeket megcsapolni, úgyhogy a Ferdinánd-akna fejtési mezeje, a Rudolf-akna feküvágatáig minden költséges vízelelés nélkül művelhető.

Feldmüller Máttyás, Brennbergbánya albérlője 1828-tól 1834-ig
(Waldmüller F. festménye)

A Teréz-akna fejtései a régi műveletekben visszamaradt, igen szép teleprészben mozogtak, melyet szabályos fejtésekkel, malmokkal műveltek feküdtől fedüig haladó irányban.

Az akna vizét, mely régebben csaknem lehetetlenné tette a műveleteket, sikerült Budaynak – mint írja – lecsapolni, minek következtében a régi bányatüzek is megszűntek.

A József-aknában levegőhiány miatt egy fedüvágatot hajtottak szénben, egyik irányban a József-, másik irányban a Ferdinánd-akna felé. A Karolina-aknában mi sem változott, s ott 3 berakásos fejtés dolgozott.

14A fejtési műveletek leírása után Buday az egyéb jelentenivalók közt elmondja, hogy az előző esztendőben megkezdett altáró hajtása az őszi esőzések, kemény tél s lecsökkentett munkáslétszám miatt szüneteltek, de annak folytatását meg kell kezdeni a Ferdinánd- és Rudolf-aknák vizeinek folyamatos lecsapolása végett. Jelenti továbbá, hogy a bányákban nincsen víz, és mivel a külfejtés néhány munkahelye tárgyi évben megszűnt, az így kiesett termelést újabb földalatti műveletek fejlesztésével kell pótolni. Azt írja egyébként, hogy az elmúlt 1828-as év kis, mindössze 151 561 mázsás termelését a rossz időjárás okozta.

Buday jelentése befejezésül benyújtotta a bánfalvi majorépület (Mayerhof) cseréppel való befödésének költségvetését s közölte, hogy a társláda számadását 1828 decemberében a szükséges bizonylatok hiányában nem tudta lezárni, végül a Brennberghez csatolt klingfurti és mayersdorfi bányákról számolt

be.

*

Az előző évihez hasonlóan, látszólag békés módon folyt le a jún. 6-tól 19-ig terjedő két hét alatt az 1830. évi vegyes bizottsági bányajárási szemle is, melyen az udvari kamara részéről megint *Raab Ferenc József* tanácsos, az alsó-ausztriai államjavadak adminisztrációja részéről pedig *Möser Ferdinánd* jelentek meg. A városi tanácsot *Neumayer Nepomuk János* tanácsos, *Bruimann (Pruymann) Ádám* szószóló, *Artnér Lajos* városi ügyész és *Flandorfer Ignác* bizottsági tagok képviselték. Megjelent a szemlén maga az albérlő, *Feldmüller Mátyás*, valamint helyettese *Stein János* felügyelő is, a bánya részéről pedig *Buday Ferenc* bányagondnok.⁶⁽⁶⁾

A bizottság ez évben is bejárta a bányát anélkül, hogy bárkinek is valami lényegesebb követelése lett volna, tudjuk azonban, hogy az elhangzott és jelentéktelennek látszó tárgyalások mögött mégis fontos kérdések húzódtak meg.

Így a városi tanács tagjai öt pontban foglalták össze kívánságaikat s vezették be a fölvetett jegyzőkönyvbe, mégpedig a következőkben:

1. Panaszolták, hogy az ellenőr, kinek szénjogi szerződésük 2. pontja szerint a szén kiadását ellenőrizni kell, s a tanács előtt föl kell erre esküdni, nincs helyén, vagy legalább is nem működik elfogadható módon.
2. *Buday* bányagondnok a szerződés 3. pontjában foglaltakkal szemben megakadályozza, hogy a bánya alkalmazottjai az erdőben okozott károkat megtérítsék, s hogy a kártevők, ha ily ügyekben megidéznek, a városi bíróság előtt megjelenjenek.
3. Panaszolták, hogy a városi szénigénylők sokszor igen rossz szenet kapnak, és sokszor szén nélkül kénytelenek hazamenni. Gyakori az is, hogy arra kényszerítik a fuvarosokat, hogy segítsenek megrakni a Csatornatársaság kocsijait, s emellett a munkások rakodáskor még mindig követelik a külön rakodási díjat, amit már előzőleg is kifogásoltak.
4. Panaszolták, hogy az idevonatkozó szerződés ellenére is a bormérésre kijelölt helyiségen kívül több bányászlakásban zugkocsma van.
5. *Buday* bányászgondnok öt meg nem illető bírósági jogkört gyakorol, kivonja a bánya dolgozóit a törvényes bíróságok hatásköréből, illetve akadályozza a bíróságok munkáját, s hatáskörét ki akarja terjeszteni azokra is, akik nincsenek a bánya szolgálatában s nem is laknak a bányatelepen.

15A vegyes bizottság lényegében döntött a panaszok tárgyában, s így az 1. ponttal kapcsolatban felszólította a bérlőt, hogy állítson megfelelő fölesküdtöt egyént a szénkiadás ellenőrzéséhez. A 2. pontban panaszoltakra utasították *Budayt*, hogy óvakodjék a kilengésektől és járjon el megfelelő módon, ugyanakkor meghagyták a tanácsnak is, hogy az idézéseket, további eljárás végett, mindig a bányagondnoknak kézbesítsék. A 3. pontra a bizottság megismételte már ezt megelőzően hozott, idevonatkozó rendelkezését, úgy intézkedett továbbá, hogy mindazok a fuvarosok, akik a bánya helytelen intézkedései következtében nem jutnak szénhez, kártérítést kapjanak. A 4. pontban kifogásolt zug-bormérésekkel kapcsolatban a bizottság kimondta, hogy azokat azonnali hatállyal föl kell számolni, végül az 5. pontban foglaltakra a bizottság úgy döntött, hogy mivel a kérdés elintézésére felsőbb hatóság előtt van, annak elintézéséig ez ügyben nem határoznak.

A bizottsági jegyzőkönyvhöz csatolták *Buday* összeállításában a bánya üzemi jelentését is, melyből a következőket jegyezhetjük föl.⁷⁽⁷⁾

Az új külfejtésben 4 munkahelyen 11 vājár dolgozott, a régiben 1 munkahelyen 3. Mélyművelés folyt a Ferdinánd-aknában, hol 6 munkahely volt telepítve, összesen 17 emberrel. A Teréz-aknában 3 helyen volt fejtés, összesen 6 emberrel. Az Antóni-lejtaknában egy fejtésben 4 ember dolgozott, a József-gurítóaknában 6 vājár, végül a Karolinában 10 vājár. A szállítást, fönntartást, takarítást stb. 3 vājár és 44 egyéb dolgozó végezte, úgyhogy a bánya teljes létszáma 105 ember volt, és pedig a következő elosztásban.

vājár	54
beteg vājár	3
szállító fönntartó	42
kőműves	2
bognár	1
kovács	1
szolga	1
küldönc, kifutó-fiú	1
<hr/>	
Összesen:	105 fő

A bizottsági szemle, mint látjuk, minden különösebb zavar nélkül, csöndben folyt le, tekintve, hogy a megjelentek a mondott öt pontba foglalva csak érintették, de nem tárgyalták azokat a kényes kérdéseket, melyek tulajdonképpen régóta húzódtak és nem nyertek elintézését.

Így a mondott 1. pontba foglalt panasz hátterében a bányának az a 10 éves mulasztása húzódtott meg, hogy bár az 1793. évi alapszerződés 2. pontja szerint⁸⁽⁸⁾ 16köteles volt a szén eladását a városi tanács előtt esküt tett tisztviselővel ellenőriztetni, ennek csak részben, illetve nem elfogadható módon tett eleget. Az állás ugyanis 1819-ig szabályosan be volt töltve. Ez évben került *Buday* Brennbegbe, s mivel az állás megürült, azt véle töltötték be s föl is esküdött a tanácsnak. Időközben, 1825-ben azonban a bánya vezetője lett, és mivel nem töltötte be az ellenőri állást, sőt azt is magának tartotta, összeférhetetlen módon tulajdonképpen saját magát ellenőrizte, mit joggal kifogásolt a város. E kérdés tehát akkor már öt éve húzódtott és folytonos civakodásra adott okot, tekintve, hogy *Buday* a kérdést magától nem rendezte. A város végül is 1830. jún. 23-án kelt 302. sz. jelentésében az alsó-ausztriai államjvak igazgatóságához fordult panaszával s kérte annak sürgős rendezését. Nevezett igazgatóság hosszú hónapok múltán értesítette a várost, hogy nem tartja ugyan szükségesnek az állás betöltését, viszont nem emel kifogást, ha az ellenőri állást a bánya újraszervezi. *Buday* erre ígéretet tett ugyan a városnak, hogy az ellenőrt rövidesen kinevezi, azonban nem intézkedett, s az állás a szemle alkalmával, 1830. júniusában még mindig betöltetlen volt.

Ugyanilyen visszatérő s folytonos nyugtalanságot jelentő kérdés volt a bizottsági jegyzőkönyv 4. pontjában

fölhozott italmérés is.

Az előzőekben részletesen szoltam arról, hogy a bányatelepi italmérési jog 1801 óta, amióta a városi tanács ideiglenesen megengedte Brennbergben a bormérést, folyton visszatérő, vitás ügy volt.

Így az 1828-ban megkötött egyezséget a városi tanács már két évvel később fölmondta, s 1830. nov. 1-től 1833. okt. végéig 100 Ft évi bér fizetése mellett három évi időtartamra szóló szerződést kötött. A szerződés ifj. *Feldmüller Mátyás* nevére szolt, aszerint a bérlő bort, sört, pálinkát mérhetett s élelmiszereket árulhatott Brennbergben, azzal a kikötéssel, hogy a sört a városi sörfőzdéből kell vennie. A szerződés megengedte azt is, hogy a bérlő albérlésbe adja italmérési jogát, az esetben azonban az albérlővel írásbeli szerződést köteles kötni, s azt jóváhagyás végett a városi tanácsnak bemutatni.

Az új szerződés megkötése nem folyt le minden súrlódás nélkül, mert a város italmérési jogát árverés útján akarta bérbeadni s ebbeli szándékától csak a kamara közbelépésére állt el, mely barátságos megegyezést követelt. A szerződés megkötésével kapcsolatos nézeteltérésekre mindenekelőtt *Buday* bányagondnok erőszakossága adott okot, ki azt vitatta, hogy az italmérési jog bérbeadása kizárólag az ő hatáskörébe tartozik, amit a város természetesen nem ismert el, s az ügyben végül a kamara döntött, mely barátságos egyezséget kívánt. Így, bár a kamara közbelépésére a tárgyalófelek megegyeztek, a *Buday* és a városi tanács közti ellentétek nemhogy elsimultak volna, de még nagyobb hullámokat vertek. Minderre az adott okot, hogy *Buday* – mint többször mondtam – visszaélt bányabíráskodási jogával, amit a városi tanács joggal kifogásolt, úgyhogy az ebből származó ellentétek ekkor már Brennberg és Sopron történetében addig egészen ismeretlen munkás-megmozdulásokhoz vezettek.

1801. márc. 31-e óta ugyanis, hogy a brennbergi bányabiztosságot (C. R. Substitutio Montana, K. K. Berggericht-Substitution) életrehívták s a bánya vezetői bírászkodni kezdtek, napirenden voltak a civakodások a város és a bánya vezetői közt, tekintve, hogy nem tudtak megegyezni a hatáskört illetőleg. A város ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy a Brennbergben fölállított bányabiztosság, mely egyébként közvetlenül a selmecebányai kerületi bányabírósnak volt alárendelve, kizárólag a bányával kapcsolatos rendészeti és fegyelmi ügyekben bírászkodhat, s a bánya dolgozói minden más peres ügyben Sopron város [17](#)illetékessége s így bírászkodási jogkörébe tartoznak. A bánya vezetői ezzel szemben a maguk bírói illetékességének tekintettek minden ügyet, mely a bánya területén a bánya dolgozóival, vagy azok hozzátartozóival kapcsolatban merült föl. Hivatalos átírataiban a bányagondnokság hol „Föhivatal”-nak („Oberamt”)-nak, illetve „Ober-Bergverwaltung”-nak), hol Csász. Kir. Brennbergi Bányabírósnak-Bizottság”-nak („K. K. Brennberger Berggericht-Substitution”-nak) írta magát, s ugyanily föliratú bélyegzőket használt még oly ügyekkel kapcsolatban is, amelyek egyébként a bírászkodási jogkörrel semmi vonatkozásban nem voltak. A városi tanács kezdetben – ahogy azt a bányajárási szemlék jegyzőkönyveiből tudjuk – mindössze tiltakozását jegyezte be csak azellen, hogy a bánya gondnoka ítélkezhessek soproni polgárok ügyében, az állandó viták azonban rövidesen úgy elmérgesedtek, hogy később mindkét fél felsőbb hatóságok döntését kérte ki a maga ügyében.

Erre többek közt különösen a következő két ügy szolgáltatott okot:

Heitl József fölvigyázó szolgálóját a városi erdőőr 1829 szeptemberében falopáson érte az erdőben, s miután följelentette, a tanács kártérítést követelt, s bíróság elé idézte. Mivel azonban az idézés ellenére sem a szolgáló, sem *Heitl* nem jelent meg a bíróságon, a tanács végrehajtást rendelt el a szolgáló, illetve gazdája ellen, s kiküldte *Fabricius András* városkapitányt Brennbergbe a végrehajtás foganatosítása végett. A városkapitányt *Heitl* lakása előtt 8 fejszével fölszerelt bányász fogadta, kik megakadályozták a

végrehajtást, s *Fabriciust* megfutamodásra kényszerítették.

A tanács egyelőre nem vett karhatalmat igénybe, hogy rendelkezésének érvényt szerezzen, hanem szept. 21-én kelt 3595. számú átiratában írásban jelentette az esetet a helytartótanácsnak, mely más ügyből kifolyólag éppen akkor hozta meg határozatát, amely kimondta, hogy *Buday Ferenc* bányagondnoknak magánügyekben semminemű bíraskodási joga nincs. A tanács erre újból elrendelte a végrehajtást, és pedig most már karhatalom igénybevételével. Így *Fabricius*, *Pátzill József* tanácsossal, a Gollner-féle 48. császári gyalogezred 28 katonájával és a városőrség 6 emberével újból megjelent Brennebergben, előkerítette *Heitl*, s fölszólította, hogy a rá kirótt kártérítést, valamint a kirendelt karhatalom költségeit azonnal fizesse meg.

Heitl eleget tett a fölszólításnak, mire a kiküldöttek közölték vele, hogy előző viselkedése és ellenszegülése miatt azonnal őrizetbe veszik és Sopronba kísérik.

Kihallgatása során *Heitl* azt vallotta, hogy első alkalommal azért nem fizetett, mert úgy tudta, hogy neki a városi tanács nem fölöttes hatósága és nem rendelkezik vele. Ettől eltekintve *Buday* bányagondnok azt mondta neki, hogy az ő tudta nélkül ne fizessen, és minden városi rendelkezést, ha kell, erőszakkal is utasítson vissza. A fejszés bányászok közül ugyan ő állított négyet a lakása elé, de csak azért, hogy onnét az ő távollétében semmit el ne vihessenek, a többi négy munkás önként csatlakozott az ő négy emberéhez.

A városi tanács megállapította, hogy *Heitl Buday* rendelkezésére szegült ellen, valamint azt is, hogy *Buday* nem hirdette ki a munkásoknak a 23516. sz. helytartótanácsi rendeletet, s így lényegében ő felelős a történetekért. Így az ügyet följelentette a helytartótanácsnak azzal a kívánsággal, hogy *Budayt* mozdíttassa el a bánya éléről, mert rontja a közszellemet, s míg Brennebergben van, a bányánál nem lehet rendet teremteni.

A városi tanács átiratára a helytartótanács fölszólította a város vezetőségét, 18 hogy *Buday* jogtalan eljárásával szemben éljen törvényadta jogával, miről a tanács értesítette *Budayt*, egyben elrendelte, hogy a helytartótanács ezen döntését köteles hirdetmény alakjában közzétenni.

A másik ügy, mely *Buday* és a város közti viszonyt kiélezte, a már említett italmérsi kérdéssel volt kapcsolatos, miről az előzőekben részben szóltunk már. Így tudjuk, hogy a város italmérsi jogát a kamara jóváhagyásával 1828-ban bérbeadta a Csatornatársaságnak, illetve a bányának, mely még az évben albérletbe adta *Szlávik János* bányamunkásnak, ki azonban sok adósságot csinált s rövidesen csődbe jutott. A csőd rendezését – mint bányabíróság – *Buday* magának követtele, a város viszont ragaszkodott törvényileg biztosított jogához.

Szlávik időközben panaszt emelt a városnál, hogy *Buday* mindenét lefoglalta, szobáját és pincéjét lepecsételte, élelmiszereihez sem tud hozzájutni, amellet megfenyegette, hogyha adósságát nem rendezi, vagy nem állít jótállót, mindenét eladja. A tanács természetesen azonnali tárgyalást rendelt el, melyre megidézte *Budayt* is. *Buday* azonban nem jelent meg a tárgyaláson, s goromba hangon azt írta a tanácsnak, hogy nem tűr az ügybe beavatkozást, mely kizárólag őrá tartozik.

Hosszú eredménytelen levélváltás után a tanács végül is a helytartósághoz fordult, mely igazat adott neki, egyben a város írásos jelentését elküldte az udvari kamarának, mely utasította a várost, hogy törvényes úton védje meg jogát, és elrendelte, hogy *Szlávikot* a bérletbe vissza kell helyezni.

Szlávik ezeket tudva, kérte a bérletbe való visszahelyezését. Ekkor a tanács újabb tárgyalást tűzött ki, melyre megidézte *Budayt* is, aki azonban újból nem jelent meg a tárgyaláson, mondván, hogy ő nem

„vádlott”, a tanácsnak nem alárendeltje, nem tartozik a városi bíróság illetékessége alá, mint hivatalvezető csak felettes hatóságának van alárendelve stb.

Az 1830. jan. 12-én *Laitner Ferenc* városbíró elnöklete alatt megtartott tárgyaláson tökéletesen tisztázták a tényállást, s miután megállapították, hogy *Buday* jogtalanul mozdította el *Szlávikot* s állította helyébe *Modrián Márton* bányászt, egy későbbi, febr. 27-i tárgyaláson úgy határoztak, hogy *Szlávik* a jogos bérlő, *Modrián* hagyja el azonnal a kocsmát, *Buday* pedig az 1802. XXIII. és az 1807. XIII. t. c. alapján köteles megfizetni a fölmerült 30 Ft és 30 kr-t kitevő eljárási költséget. Az ítélet kihirdetése után meg is kezdték *Modrián* kilakoltatását, alig távoztak azonban a városi küldöttek Brennebergből, *Heitl* felügyelő azonnal közbelépett és nem engedte az ítélet végrehajtását. Amikor a tanács értesült az ügyről, elrendelte *Szlávik* karhatalommal való visszahelyezését, egyben *Heitl* letartóztatását. Közben *Szlávik* felségfolyamodványban kért védelmet *Buday* és *Modrián* ellen. A legfelsőbb döntés, utalással a kamara már hozott rendelkezésére, utasította a városi tanácsot, hogy az ügyet saját hatáskörében azonnal intézze el.

Mindezek alapján *Würth Károly* és *Reichenhaller János* városi tanácsosok, a városőrség (Stadt-Garde) 12 tagjával február 20-án kiszállt Brennebergbe, föltörték a lelakolt kocsmahelyiség ajtaját, s megkezdték *Modrián* kilakoltatását, illetve *Szlávik* holmijának behurcolását. Eközben 40 bányász élén hirtelen megjelent *Heitl* felügyelő, mire az őrség fegyverbe lépett. *Heitl* erre a munkások nagy kiabálása közben kijelentette, hogy nem akarnak verekedni, kérik azonban az ügyet mindaddig függőben hagyni, míg az ő felettes hatóságuk nem dönt. A városi tanácsstagok erre kijelentették, hogy a tanács határozatát végre kell hajtaniuk, a munkások tehát maradjanak veszteg s vegyék föl a munkát. ¹⁹A határozott hangú beszédre a bányászok munkahelyeikre távoztak, a karhatalom pedig tovább folytatta munkáját.

Heitl eközben újra megjelent a helyszínen, mire a tanácsstagok fölszóltatták, hogy ha nem jelentkezik önként Sopronban a tanácsnál, őrizetbe veszik. *Heitl* erre kijelentette, hogy másnap bemegy a tanácsba, amit valóban meg is tett. A városi tanács aztán elég későn, aug. 22-én tárgyalta ügyét, s a karhatalommal és hivatalos szervekkel szemben tanúsított magatartása miatt 3 napi – egy napi böjttel súlyosbított – börtönre ítélte, mit *Heitl* ki is töltött.

Az ügy ezzel, valamint a helytartótanács és kamara döntésével lezárult ugyan, nyugvópontra mégsem jutott, mert *Buday*, mint bányabírószági helynök, valamint *Feldmüller Mátyás* a bánya albérlője fölségfolyamodványt adtak be, s elvi döntést kértek a „iurisdictio” kérdésében. A beadványokat a kamara véleményezésre leadta a városi tanácsnak, mely érdekes jelentésben indokolta elvi álláspontját, és pedig a következőkben:

A brennebergi bánya után, a város nem fizet bányabért – urburát – Brenneberg tehát lényegében nem is „bánya” – írta a tanács –, hanem csak olyan magántulajdon, mint például egy a város illetékessége alá tartozó kőbánya. Igazolja ezt a helytartótanács 1783. évi 23579. sz. rendelete, mely szerint a kőbányák nem sorolhatók a „reservatum summi principis” fogalma alá, azok tehát sem a kincstárnak, sem a bányabírószágnak nincsenek alárendelve. Megerősíti ezt az is, hogy amikor 1793-ban a város a bányát bérbeadta és szerződését az udvari kamarához fölterjesztette s kérte, hogy vitás kérdésekben – szakkérdésekről lévén szó – a bányakamara legyen illetékes, az udvari kamara nem a bányakamara, de saját illetékességét állapította meg idevonatkozó 12965/1793. okt. 2-án kelt leiratában. Ha tehát semmiféle bányahatóság nem szólhatott bele eredetileg sem a szerződésbe, annál kevésbé kaphatott jog- és hatáskört a brennebergi bányabírószági kirendeltség a „iurisdictio” érintő ügyekben.

Ebből az elvből kiindulva – írta a város – pl. amikor az 1793. évi alapszerződés 8. §-a szerint a munkások

minden városi szolgáltatás alól mentességet kaptak, a város évi 10 Ft adót szabott ki a bérlők terhére, hogy a szolgáltatmentességéből ne lehessen később valamikor arra következtetni, mintha azzal a bánya jellege s a bánya dolgozóinak jogi helyzete megnövekedett volna. Vagyis a brennbergi szénbánya ezzel nem lett „bánya” és a bánya dolgozói ezzel nem lettek ugyanolyanok, mint például az ércbányák munkásai.

Ugyanezen elvi álláspontra helyezkedett a város akkor is – írta továbbá a tanács –, amikor pl. a *Miksa*-féle bányarendtartás 29. §-ára való hivatkozással a bányabérlő egy gép felszereléséhez szükséges különféle anyagok szállítására vámmentességet kért, azt megtagadta.

Az italmérési jogot is, amit egyébként – írták – az urburáriusok saját alkalmazottaikkal kapcsolatban szabadon gyakorolhattak, a város külön szerződéssel adta bérbe a bérlőknek, fönntartva azt a jogot, hogy később, ha arra szükség lenne, a város maga fog bort mérni Brennbergben.

Hogy egyébként a szénbányák – írta helytelenül a város – a bányabíróság alá tartozó más bányáktól lényegesen különböznek, igazolja azt a helytartótanács előzőkben említett 23516/1829. sz. rendelete is, mely a *Szlávik*-üggyel kapcsolatban az idevonatkozó 23579/1788. jún. 17-i legfelsőbb döntés alapján leszögezte, hogy *Budaynak* nincs döntési joga a mondott csőd-ügyben, illetve hogy az intézkedés a város jog- és hatáskörébe tartozik stb.

De maga az udvari kamara is – jelentette a város – ugyanazon az állásponton [20](#) volt, amikor 1829. okt. 28-án kelt, 33489. sz. stb. rendeletét kiadta, s *Szlávik* kocsmáros visszahelyezését a város jogkörébe utalta.

Mindezeket közölte a város *Budayval*, aki azonban most már egészen esztét vesztve, makacsul továbbra is szembehelyezkedett a várossal, ellenállásra bujtogatta a munkásokat, és sok valótlan állítással illette a városi tanácsot beadványaiban. A maga területi illetőségét vitatva, többek közt pl. azt hangoztatta, hogy a bánya nem is fekszik városi területen, hanem a városhoz földesúri jogon tartozó Bánfalva határában, mintha az egyébként is változtatott volna a lényegen. De hogy mennyire nincs igaza *Budaynak* – írja a tanács – igazolja az is, hogy pl. a bánya céljaira átadott területek tárgyalási jegyzőkönyveiből pontosan megállapítható, hogy a bánya, a város tulajdonát képező „Burgerwald”-nak nevezett területen fekszik, amit nem lehet vitatni már azért sem, mert hiszen a bánya pl. a szerződésben kiszabott 10 Ft-nyi bért is a városi pénztárba fizeti.

Hosszú volna a vitát nyomon követni, [9\(9\)](#) mely nagyon elmérgesedett, s melyre végül is az udvari kamara tett pontot, mondván, hogy a városnak van igaza, s utasította *Budayt*, hogy alkalmazkodjék a helytartótanács, illetve az udvarikamara idevonatkozó rendeleteihez. [10\(10\)](#)

*

1831. jún. 22-én egyébként újabb szemle van Brennbergben, melyen a Csatornatársaságot *Feldmüller Mátyás* bérlő, *Stein János* felügyelő és *Buday Ferenc* bányagondnok, a városi tanácsot *Neumayer János* tanácsos, *Bruimann (Pruymann) Ádám* szószóló, *Artner Lajos* városi ügyész és *Hofer Péter* külső tanácsnok képviselte. [11\(11\)](#)

A bizottság bejárta a bányát s leszögezte, hogy a szemle során semmi különösebb észrevétel nem történt. Utasította *Budayt*, hogy továbbra is vezesse a bányát a rendeleteknek megfelelően s tegyen meg mindent a bányabalesetek elhárítására. Mivel pedig a bányánál nagy szénkészletek hevernek, a bizottság úgy rendelkezett, hogy a termelést csak olyan mértékben szabad fokozni, hogy az egyensúlyban legyen az eladással. *Buday* írásban benyújtott részletes jelentése [12\(12\)](#) egyébként a következőket tartalmazta:

A külfejtésben – írta *Buday* – négy munkahelyen dolgoztak, ugyanakkor letakarás folyt részben ezen, részben a Ferdinánd-akna fejtéseinek berakása végett.

Mélyművelés folyt 1. a Ferdinánd-aknában, hol hat munkahely volt üzemben, 2. a Teréz-aknában, ahol egy munkahely dolgozott, 3. az Antal-aknában, ahol négy tartalék munkahelyen kívül négy fejtés és egy elővájás dolgozott, 4. a József-aknában levegőhiány miatt csak egy fedüvágat ment, 5. a Karolina-aknában három munkahely dolgozott s miután maga az akna meggyöngített pillére miatt összement, egy új akna mélyítését vették tervbe, 6. a Pál (Pauli)-aknában egy elővájás ment, 7. a Riesen-altáróban fenntartási munka folyt.

Az utolsó bejárás óta egyébként – írta *Buday* – mind a Ferdinánd-tárót, mind a Pál-tárót s a Ferdinánd-akna összes szállító-aknácskáit újraácsolták [21](#)s ajtókkal fődtek be, hogy télen semmi zavar ne legyen. Táró ebben az időpontban összesen három volt, éspedig a Ferdinánd-, a Riesen- és az „Altáró” s ide sorolhatjuk még a Pál-beszálló tárót is. Az „Altáró” több helyen be volt szakadva és eliszaposodva. Üzemben volt tizenegy akna, melyek mélysége 5 és 16 öl, 10 és 30 m között mozgott. Magában a telepben több beágyazás volt, s annak megfelelően a szén is hol tisztább és keményebb, hol szennyezettebb és lazább volt. Vastagsága 3 és 11 öl, 6 és 20 m között változott 2–11 öl, 4 és 20 m vastag takaróréteg alatt.

Tűz az utolsó bányajárás óta három munkahelyen öt ízben volt, amivel kapcsolatban persze ezeken a munkahelyeken a levegő is elromlott, úgyhogy a tűz kitakarítása nagy gondot okozott s csaknem lehetetlenné vált. Hogy a tűzzel kapcsolatban nem volt nagyobb baj, azt a fölvi gyázók javára kell írni – írta *Buday* –, akik gyors beavatkozásukkal mindig megmentették a bányát.

Végül a bánya létszáma az előző évi 111 főről 134-re emelkedett, mivel azonban az ez évi szénrendelés kisebb az előzőnél, a létszámot – írta *Buday* – le kell majd csökkenteni.

Ezekben foglalhatjuk össze *Buday* műszaki jelentését, melyet a bizottság minden különösebb megjegyzés nélkül vett tudomásul.

*

Jó légkörben folyt le az 1832. évi bejárás is, jún. 27-én lovag *Raab Ferenc József*, von *Cuvelier* udvari tanácsos, a kincstári jövedelmek tisztartója jelenlétében. A város küldöttjei *Neumayer Nepomuk János* tanácsos, *Bruimann (Pruymann) Ádám* szószóló, *Widmeyer József* és *Ratz György* voltak, de résztvettek a bejárásán *Mumb Károly* városi ügyész és *Wenczel János* város gondnok is. A Csatornatársaságot *Feldmüller Mátyás* albérlő és *Stein János* felügyelő képviselték. [13\(13\)](#)

A bizottság megállapította, hogy a tavalyi szemle óta mindössze annyi történt, hogy a csökkentett termelés miatt több munkást elbocsátottak. Ezenkívül panaszolták a városiak az állandó falopást s kérték a bányavezetőséget, hogy kövessen el mindent annak megakadályozására, mert kénytelenek lesznek más eszközökhöz nyúlni. *Buday* egyébként ez alkalomból is írásban nyújtotta be évi üzemi jelentését, mely azonban nem maradt ránk.

*

A következő 1833. évi bejárás jún. 26-án folyt le, melyen a kamara részéről lovag *Raab Ferenc József*, von *Cuvelier* udvari tanácsos, *Pöcher* kamarai tanácsos, Sopron város részéről *Neumayer Nepomuk János* tanácsos, *Artnér Lajos* ügyész, *Bruimann (Pruymann) Ádám* városgyám, *Braun Ferdinánd* és *Cavallár Antal* külső tanácsstagok, az albérlő részéről pedig *Feldmüller Mátyás*, *Stein János* felügyelő és *Buday*

Ferenc bányagondnok jelentek meg.

A bizottság *Buday* kalauzolása mellett bejárta az összes munkahelyeket és megállapította, hogy a művelés szabályosan történik s a bánya vezetősége pontosan hajtja végre a rendelkezéseket. A városi kiküldöttek megkérdezték, mi az oka, hogy a bánya termelése évről-évre csökken, mire *Feldmüller* azt válaszolta, hogy a szénfogyasztás részben megcsappant, ezenkívül egy év alatt négy új szénbánya nyílt meg a közelben, és pedig Zillingsdorfbán, Lajtaújfalu mellett [22](#)Grünbergben és Reitzenbergben, végül a Krems melletti Thallernben.[14\(14\)](#) Mindezek versenytársai Brennbergnek, s ez magyarázza meg a bánya termelésének visszaesését. A bizottság tudomásul vette *Feldmüller* jelentését s mint rajta kívülállót tárgyalta. A továbbiakban szó esett még a szénkiszolgálás megjavításáról, valamint az 1833. okt. végén lejáró italmérési engedély meghosszabbításáról, amire *Feldmüller* bejelentette, hogy mivel bérlete 1834. végén lejár, az italmérési engedélyt csak 1 évre veheti bérbe, mit szívesen meg is tesz.

A bányabejárás ezzel békésen befejezést is nyert, s annak folytatásaként a város 1833. nov. 1-vel elkövetkező év végéig 100 Ft-ért bérbe adta a kocsmáltatást.

Az 1833-as év eseményeiből egyébként kiemelhetjük még, hogy a sok civakodás miatt a kamara ez évben megszüntette a brennbergi bányaigazgatóságot, s a bányát a bazini bányabírószághoz csatolta, miről a helytartótanács 1803/1833. számú júl. 23-án kelt átiratában értesítette a bányát. Ezzel az 1801-ben fölállított brennbergi bányabizottság 32 évi áldatlan működés után megszűnt.

*

1834-ben lejárt *Feldmüller* Mátyás hat éves bérlete, ennek ellenére az év jún. 25-én megtartott vegyes bizottsági bányajáráson – melyen csaknem kivétel nélkül az előző évben megjelent kiküldöttek vettek részt – még maga is ott volt.[15\(15\)](#)

Buday bányagondnok ez alkalomból is kimerítő írásos jelentésben számolt be az előző év munkálatairól, amiből a következőket érdemes följegyezni.

Bevezetőben leírta, hogy a bányaművelés az évek óta jól bevált fekütől-fedüig haladó keresztpásztá fejtéssel történt, s ott, ahol a tüzek, vagy nyomás miatt elkerülhetetlen volt, védőpilléreket hagytak vissza.

A külfejtés kifogyóban volt s mindössze annak jobb oldalán, szemben a Pál-akna műveleteivel folyt letakarási munka, a 6 öl, 12 m vastag telepre.

A mélyműveletek közül dolgoztak a Pál-akna kibúvásain, hol a 8 öl, 16 m vastag telepet ugyancsak keresztpásztákkal fejtették s a fedüt malmokkal és guritokkal engedték magukra.

A Teréz-akna 7 öl, 14 m vastag teleprészében mindössze egy fejtés volt a munka egyébként a bányatűz elfojtására szorítkozott.

A Rudolf-akna 4–7 öl, 8–14 m vastag kielő telepében a műveletek és pedig a két fedüvágat, valamint a 3 új fejtés gyorsan haladtak előre.

Az Antal-akna és a Riesen-altárói teleprészben négy munkahely volt, s a termelt szenet az Új-aknán át szállították ki.

A József- és Gurító-aknában három munkahely volt, melyek a 7–8 öl, 14–16 m vastag telepben jó

teljesítménnyel dolgoztak.

A Karolina-aknában mindössze egy munkahelyen fejtettek s az tulajdonképpen csak a légvezetés céljait szolgálta. A Karolinán át vezették egyébként a vizet a bánya megnyitott, tüzes munkahelyeire.

Az Altáróban az elmúlt év folyamán fönntartás folyt, az azonban csaknem 23teljes egészében kárbaveszett, mert a nagy őszi esőzés utat talált a táróba s kimosta az ácsolatokat, minek következtében nagy szakadások álltak elő, úgyhogy a munka a fölötte levő házak megmentésére szorítkozott. Azóta egy kerülő vágattal szállítóképessé tették, úgyhogy az a bejáráskor már üzemben volt.

A Riesen-altáró kihajtása szép szénben folyt tovább, a Teréz-, a Ferdinánd- és Rudolf-aknák műveletei felé, melyekbe be is lyukasztott. Így a tárón át történt csaknem a teljes szállítás, tekintve, hogy a mondott aknák termelése onnét került a külre.

A bányánál tehát a külfejtésen kívül összesen 15 kisebb-nagyobb akna volt, melyek közül 8 termelt, 3 üzemen kívül volt, két új akna mélyítés, kettő pedig átépítés alatt állt.

Ami a szén minőségét illeti – írta *Buday* – szeszélyes települése következtében fedőtől feküig szenes palával van átszőve, több meddő szürkepala beágyazással, mit részben bennhagynak, részben kiszállítanak. Vastagsága 2–11 öl, 4–21 m s minősége a mélységgel mindinkább javul.

A vizekkel és tüzekkel kapcsolatban azt írta, hogy nagyobb mennyiségű víz gyűlt össze az altáróban és külfejtésben, melyet azonban kimertek. Tűz volt a Pál-, a Teréz- és Ferdinánd-aknák műveleteiben, azt azonban részben berakattal, részben vízzel sikerült elfojtani.

A bánya munkáslétszáma – írta *Buday* – 1833 végén összesen 120 ember volt, kik közül azonban 1834-ben 20 segédmunkás eltávozott, több fiatal vājár is más bányákhoz ment, helyettük azonban idősebb vājárok érkeztek Brennbergbe, úgyhogy a bejárás idejében a bányamunkás létszám 80 vājár és segédvājár s 29 szállítóember, összesen tehát 109 dolgozó volt, mivel szemben télen *Buday* 140 emberrel kívánt dolgozni, hogy a bánya termelési előírányzatának eleget tegyen.

Az eljáró bizottság magáévá tette *Buday* jelentését s csupán arra kérte még a bányavezetőséget, egészítse ki mielőbb a bánya térképét s iparkodjon túladni az időközben fölszaporodott nagy porszén készleten. Végül megtárgyalta azt a nehézséget is, amit a közeli osztrák szénbánya-nyitások jelentettek Brennbergnek s azt, hogy a téglágetők nagy része visszatért a fatüzelésre.

Ezzel szemle véget ért, egyben *Feldmüller Mátyás* brennbergi sok éves munkája és bérlete is lezárult, tekintve, hogy – mint azt a továbbiakban olvassuk – a bánya bérletét, illetve albérletét a következő, vagyis 1835. év jan. 1-vel már báró *Sina György*, Ausztria akkori legnagyobb kapitalista nagyvállalkozója, illetve meghatalmazottja *Miesbach Alajos* kezében találjuk.

Feldmüller brennbergi távozása azonban nem történt sok fáradságos munkájához méltó módon.

Az előzőekben ismertetett brennbergi zavargások hőse, az örökké izgága *Heitl József* fölvygázó ugyanis 1834 júliusában följelentette *Feldmüllert* a városi tanácsnál, s azzal vádolta, hogy Brennbergben bérleti ideje alatt rablóbányászatot folytatott és súlyosan megkárosította a várost.

Följelentését bosszúból tette, mert *Feldmüller* – miután szerződése lejárt – 1834. dec. 31-ére a bánya minden dolgozójának fölmondott. E fölmondás *Feldmüller* részéről lényegében formáság volt csak, hisz az

új albérlő amúgy is mindenkit visszatartott, *Heitlnek* azonban jogcímül szolgált arra, hogy belekössön a távozó *Feldmüllerbe*. Így írásban benyújtott följelentésében súlyos szavakkal panaszolta, hogy 22 évi brennbergi s azt megelőző más bányánál töltött 12, összesen tehát 34 évi munkája, illetve nagy gyakorlata alapján öt 24 nem lehet elbocsátani és nélkülözni Brennbergben, nemcsak a kincstár, de Sopron város érdeke miatt sem, tekintve, hogy Brennbergben már évek óta rablóbányászat folyik és különben is sok szén megy veszendőbe. Ezért kéri és javasolja, hogy a városi tanács alkalmazza szakértő ellenőrnek, mert a bányászat nem folytatható tovább ily módon.

Sopron város tanácsa, *Neumayer Nepomuk János* tanácsos, *Artnér Lajos* ügyész és *Bruimann (Pruymann) Ádám* személyében bizottságot küldött ki a vádak kivizsgálására, egyben felszólította *Heitlt*, hogy bizonyítékait konkrétan adja meg, mert beadványa nem elégséges a kivizsgáláshoz.

Heitl erre részletesen leírta, hogy a bányánál az aknák körül, mindenütt nagy mennyiségű szén hever, amit 4 Kr-os egységáron szívesen elvinnének, de a bánya ezen az áron nem adja s inkább hagyja, hogy elvesszen!

A rablóbányászattal kapcsolatban azt írta, hogy addig is nagyon sok szén maradt kiaknázatlanul, de még több pusztult el bányatüzek következtében, különösen a Karolina bányában, hol *Buday* rendeletére úgy gátolták meg a tüzet, hogy pl. a bánya egyik mezejében egymagában mintegy 4800 mázsa szenet hagytak vissza.

A város az udvari kamarához benyújtott fölterjesztése szerint mindennek hitelt adott, sürgős kivizsgálást és megbízható szakembereket kért Brennbergbe, mert különben a kincstárt és várost még további súlyos veszteségek érhetik.

Heitl vádaskodásainak kivizsgálása azonban *Feldmüllert* nem érte már Brennbergben, mert a kincstárral kötött szerződése időközben lejárt, mindez azonban nagyban hozzájárult ahhoz, hogy hat évre szóló szerződését nem kívánta meghosszabbítani.

*

Ha ezek után visszatekintünk *Feldmüller Mátyás* rövid albérleti idejére, megállapíthatjuk, hogy az eltelt hat év alatt lényeges változás nem történt a bánya életében. Ez természetes is, hisz a bányát ugyanaz a *Feldmüller* irányította, aki mint tudjuk, már 1822 óta intézte s tartotta kezében a bánya sorsát. Az eltelt hat év alatt nem változtak a bánya műszaki s adminisztratív vezetői sem, kiknek munkáját nagyban segítették a *Feldmüller* által rendszeresített és ez időben már tökéletesen működő, évről-évre pontosan visszatérő „vegyesbizottsági” szemlék, melynek nyugodt légkörét *Feldmüller* higgadt egyénisége alakította ki. A szemlék jegyzőkönyvei igazolják legjobban, hogy *Feldmüller* jó viszonyt teremtett a város és bánya közt, s a bérletét megelőző éles követelések kölcsönösen enyhültek, amiben természetesen nagy része volt annak is, hogy az összejött bizottsági tagok évről-évre csaknem ugyanazok voltak s így ismerve egymást, a tárgyaló felek közt bizonyos baráti tisztelet és megértés alakult ki.

Nem lehet elkendőzni természetesen azokat az előzőkben leírt összeütközéseket, melyeket lényegében *Buday* bányagondnok erőszakossága robbantott ki s juttatott oda, hogy a város két esetben is karhatalmat volt kénytelen kivezényeltetni Brennbergbe túlkapásainak megfékezésére. Az idevonatkozó jegyzőkönyvekből megállapíthatjuk, hogy *Buday* és a város kölcsönösen rosszul értelmezték a Brennbergre ruházott s a bánya biztonságos munkáját biztosító üdvös bányabíráskodási jogot, ami a bányának határozott tekintélyt jelentett volna, ha azzal *Buday* izgága elvakultságában nem él vissza. Nyilván a

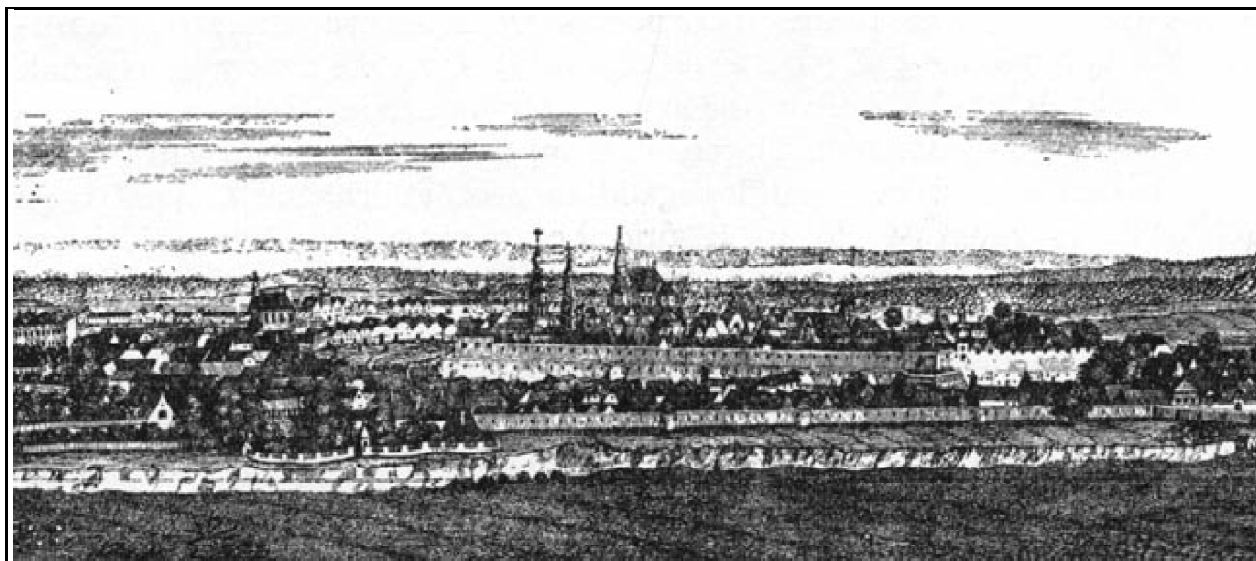
selmecbányai kerületi bányabíróság is, ahová a brennbergi bányabizottság tartozott, de elsősorban a bécsi udvari kamara is így látták Buday túlkapásait s végső fokon ez készítette arra, hogy pontot tegyen a *Buday* jogkörével való visszaélésekre, a brennbergi bányabizottság beszüntetésével.

25De hibás volt a feudális város is, hogy a dolgok odáig fajultak. A városi tanács, a brennbergi bányabizottság föllállítása első pillanatától kezdve kiváltságainak megcsorbítását látta a bíraskodási joggal fölruházott szervben s kicsinyes féltékenységgel örködött, hogy méltóságából és jogaiból bármit is veszítsen. Ezért követelte *Buday* eltávolítását, azért mozgósított karhatalmat s csinált minden apró dologból olyat, hogy országosan beszéltek róla. Nem volt előnyére a nivótlan civakodás sem a városnak, sem a bányának, de elsősorban *Budaynak*, kinek túlkapásait, *Feldmüller* kitűnő összekötetései folytán el tudta simítani, de aki a várossal szemben mégis csak gyöngébb volt, s így amint *Feldmüller* otthagya Brennberget – mint a továbbiakban látjuk –, rövidesen eltávolították állásából.

Műszaki-gazdasági szempontból legfigyelemreméltóbb följegyezni valója *Feldmüller* albérleti idejének az, hogy az ausztriai zillingsdorfi, grünbergi és thallerni bányák szenukkal versenytársként jelentkeznek a piacon. Tudjuk, hogy Brennberg legnagyobb szénfogyasztója ez időben még mindig Bécs és a Csatornatársaság téglá- és mészüzemei voltak, s ha minőség tekintetében a bányák szene nem is versenyezhetett a brennbergivel, nagy előnyük volt a Bécshez való közelség, s hogy pl. a thallerni szén a Dunán csaknem szállítási költség nélkül került az osztrák fővárosba. A bányák versenye nem volt lebecsülendő, ami nemcsak az 1833. jún. 26-i bányabejáráson csendült ki *Feldmüller* idevonatkozó figyelmeztető szavaiból, de a bánya csökkenő termelésében is megmutatkozott, ami egyébként az 1828-tól 34-ig terjedő hat év alatt a következő volt.

Év:	Termelés bécsi-mázsában:	Mai mázsában:
1828	151 561	87 874,2
1829	150 919	84 514,6
1830	255 237	142 882,7
1831	145 969	81 842,6
1832	133 243	74 566,0
1833	114 411	64 070,3

Bányabér címén ugyanezen idő alatt *Feldmüller* 28 445 Ft és 25 kr-t fizetett be a város pénztárába, a bánya tehát évente átlagban 4407 Ft 54 kr-t jövedelmezett a városnak.

Sopron 1681-ben. Suttinger Dániel rézmetszete

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Csapody István: LOEW és DECCARD „Flora Semproniensis”-e

26 Csapody István: LOEW és DECCARD „Flora Semproniensis”-e

Míg külföldön az első helyi flóraművet, a türingiai erdők flórájáról (1588) egymás után követték hasonló feldolgozások, addig hazánkban – annyiszor elpanaszolt sajátos helyzetük következtében – erre csak másfél évszázaddal később kerülhetett sor, a Sopron és környékének növényeit felsoroló „*Flora Semproniensis*” alakjában (1740). Jelentőségét azonban ez a körülmény egyáltalán nem csökkenti, hiszen Linné „*Species plantarum*-ának” (1753) megjelenése előtt Európa – ha meg is előzte első hazai flóraművünket – nem bővelkedett bennük olyan mértékben, hogy a meglehetősen korai enumerációk között előkelő helyet ne biztosíthatnánk számára.

Ennek az első magyarországi helyi flóraműnek egy kéziratos eredeti és egy kéziratos másolati példánya ismeretes. Az eredetinek Loew Károly Frigyes és Deccard Kristóf János a szerzői és az 560 számozott oldalt tartalmazó, keménytáblás kötésbe foglalt mű a soproni Liszt Ferenc Múzeum tulajdonában van. A másolat Deccard Kristóf János fiától, Deccard János Vilmos-tól (1722–1778) származik, aki apja művét folytatva, főleg újabb botanikai és orvosi megjegyzésekkel egészítette azt ki és a két, összesen 960 oldalt számláló, szürkéskékek lemezzel foglalt könyv az egykori ev. líceum, ma Berzsényi Dániel Gimnázium könyvtárában található.

A „*Flora Semproniensis*”-re vonatkozó első irodalmi utalás Bredetzky Sámuel lelkes és polihisztor (1772–1812) „*Topographisches Taschenbuch für Ungarn auf das Jahr 1802*” c. művében szerepel (1). Ez a híradás a flóramű másolati példányára vonatkozik, amelyet Bredetzky Sopron város fizikusánál, a természettudományilag képzett Conrad József-nél (1756–1788) látott. Utána a „*Flora Semproniensis*”-ről Kanitz Ágost tudománytörténész és botanikus (1843–1896) emlékezett meg (11. p. 38). De ő az eredetiről tett említést, melyet utóbb Gombocz Endre (1882–1945) Bredetzky szavainak téves értelmezéseként

értékelt, tekintettel arra, hogy az eredeti „*Flora Semproniensis*”-nek teljesen nyoma veszett. Ebben az irányban magának *Gombocz*-nak századeleji kutatásai is sikertelenül végződtek s ezért írhatta *Gombocz Endre* több dolgozatában (4, 5) kitűnő botanikatörténetében (6), hogy „sajnos az eredeti *Flora Semproniensis* hollétét nem ismerjük és csak a kézirat másolata van meg az ev. líceum könyvtárában” (6., p. 185). Pedig az eredeti soproni flóramű ekkor már *Töpler Kálmán* soproni polgármester jóvoltából a város múzeumába került, a bejegyzés szerint 1909. május 6-án. *Csatkai Endre* meg is emlékezett erről 1933-ban, röviden megemlítvén, hogy „a kézirat a városi múzeumban, Sopronban található” (3., p. 105). Adatközlése azonban nemcsak *Gombocz Endre*, hanem mások figyelmét is elkerülte, és ezért a felfedezés erejével hatott, amikor a második világháború után, 1947-ben, több jelentéktelen, megnézetlenül porosodó könyv közül végérvényesen napvilágra 27került. *Csatkai Endre* felismerte az évszázadokon át lappangó, elveszettnek hitt eredeti munka jelentőségét és megküldte *Kárpáti Zoltán*-nak, aki azt 1948. május 4-én, a Magyar Növénytan Társaság 53. szakülésén „*Deccard és Loew Flora Semproniensis*-ének eredetije” címmel bemutatta. Nem sokkal később e sorok írója ismertette röviden, a szerzők életrajzi adataival együtt és közölte elsőnek ihletett latin nyelvű bevezetőjét (2). Teljes feldolgozása azonban még várat magára s ezért nem érdektelen, ha az alábbiakban – néhány helytörténeti szempont felvetésével – hazai szakművelődésünk ezen rendkívül becses emlékét – főbb vonásaiban vizsgálat alá vesszük.

Vizsgálódásunk tárgya maga a „*Flora Semproniensis*”; szerzőinek csak legfontosabb életrajzi adatait elevenítem fel, utóbbiakról bővebbet *Csapody* (2), *Gombocz* (4, 5, 6), *Heimler* (7, 8), *Horányi* (9), *Kánitz* (11), *Leitner* (13), *Müllner M.* (15), *Szinnyei* (19), *Szontagh M.* (20), *Weszprémi I.* (22) munkáiban talál az olvasó.

A „*Flora Semproniensis*” egyedüli szerzőjének eleinte kizárólag *Deccard Kristóf Jánost* tekintették (4) és *Gombocz Endre Loew*-vel kapcsolatban csak arra a megállapításra szorítkozott, hogy *Deccard* a „*Flora Semproniensis*”-t *Loew Károly Frigyes* „társaságában állította össze” (4., p. 163). Ezt a feltevést később, történeti kutatásai nyomán úgy módosította (6., p. 186), hogy „a mű oroszlánrésze *Loew*től származik és *Deccard* csak mint segítőtárs szerepelt benne”. Természetes is ez, hiszen *Loew*-ben fogant annak érdekében 1739-ben a magyar orvosokhoz és botanikusokhoz felszólítást intézett a (fényképmásolatát 1. Soproni Szemle X. évf. 1956. 3. sz. p. 255), és amelynek a „*Flora Semproniensis*” csak első része lett volna.

Mindenesetre bizonyos, hogy *Loew* is, *Deccard* is képzett botanikusok voltak és a külföldi egyetemekről hazatérve fáradhatatlanul láttak szülőföldük felkutatásához.

A *Loew András* (7) városi orvos fiaként, 1699. márc. 20-án, Sopronban született *Loew Károly Frigyes* Halléban és Jénában; a *Deccard János Jakab* soproni jegyző fiaként, 1686. okt. 21-én született *Deccard Kristóf János* pedig Wittenbergben végezte egyetemi tanulmányait. Mindketten megegyeznek abban, hogy fiatalon már érdeklődést tanúsítottak a „*scientia amabilis*” iránt: *Loew* valószínűleg azért iratkozott 1717-ben az orvosi fakultásra, mert kedvet kapott a botanikához, *Deccard*-ról pedig életrajzírója jegyezte fel (22), hogy kora gyermekiségében nagy érdeklődést tanúsított a természeti tárgyak iránt, szabad idejében rajongással gyűjtötte a növényeket és a lajtamészköbányák kövületeit, irodalmi tanulmányai közepette pedig *Horatius*, *Vergilius*, *Theokritos* és *Hesiodos* műveinek növénytan vonatkozásait kereste. *Loew* azonban orvosi oklevelet szerzett 1721-ben és 16 éven át Bécsben teljesített orvosi szolgálatot az udvarnál; *Deccard* pedig teológiai és bölcsészettudományi képesítést szerzett; 1712-ben őt hívták meg az elaggott *Fridelius* helyére az ev. líceum rektori székébe (1740-ig). Állomáshelyükön egyikük is, másikuk is komoly tudományos működést fejtett ki: *Loew* orvosi gyakorlata mellett *Savoyai Jenő* herceg kertjének, a mai Belvedere parkjának növényeit írta le és hozzáfogott Magyarország természeti leírásához „*Historia Regni Hungarici naturalis*” címen; *Deccard* pedagógiai munkássága mellett részt vett *Bél Mátyás* „*De re rustica*

Hungarici” c. művének szerkesztésében, számos történeti és klasszifikológiai munkát írt s kéziratban egy ökonómiai és egy morfológiai tanulmányt hagyott hátra 28(19). A két jeles férfi között korábban szoros ismeretség állhatott fenn, barátság és munkatársi viszony azonban valószínűleg csak 1738 után szövődött, amikor Loew Bécsből visszatért szülővárosába. A jénai latin társaság által éppen ebben az évben tagjai sorába választott Deccard ettől kezdve járhatta Loew-vel együtt a város környékét s ezeknek a kétségtelenül közös kirándulásoknak gyümölcseként született meg 1739–40-ben a „*Flora Semproniensis*”, amely – mint már említettük – egy, az egész ország növényzetét tárgyaló sorozat induló kötete volt. Csak Loew Károly Frigyes 1741-ben bekövetkezett halála akadályozta meg a tervbevetett *Flora Pannonica* folytatását. Deccard Kristóf János túlélte szerzőtársát: 1740-ben történt sajnálatos nyugdíjaztatása után (2, 4, 6, 15) botanikuskeretet rendezett be öregségének megmaradt birodalmában és 1764. márc. 19-én bekövetkezett haláláig kizárólag szerelmének, a botanikának éldegélt.

Amikor kegyelettel végiglapozzuk a „*Flora Semproniensis*” sokáig elveszettnek hitt eredetijét, csodálkoznunk kell, hogy ilyen rövid idő (1738–1740) alatt ilyen nagyszerű munka elkészülhetett.

Nyilvánvalóan korábbi évtizedek adatai, feljegyzései is feldolgozásra kerültek. Csak így érthető, hogy az 560 számozott oldalon 1098 növényfaj szerepel. A sárguló, keménytáblás könyv 20,5×17 cm méretű. Gerincén „*Flora Semproniensis*” felirat látható. Kemény tábláinak belső oldalára – valószínűleg utólag – kézimunka-papírvirágokat ragasztottak. A címlap díszes, fekete keretben, belső szélén piros keretdíszítéssel a „*Flora Semproniensis ordine alphabetico proposita*” kezdetű címet viseli; közölt fényképén is jól kivehető, hogy az első, harmadik, negyedik és ötödik sor piros tintával íródott. Utána lelkes hangú latin nyelvű bevezetés következik (2, p. 269–70), amely a szerzők emelkedett gondolkodásmódjára jellemző. Ezt követi egy színezett, kézírásos, virágokat ábrázoló nyomtatvány (metszet), majd, feltehetően Deccard kézírásában egy pirosintás carmen, rövid bejegyzéssel (2, p. 270). A tulajdonképpeni felsorolás előtt ismét egy színezett nyomat áll különféle virágokkal, hátlapján pirosintás latin nyelvű verssel. Az enumeráció a növényeket betűrendben sorolja fel és a Linné előtti, kétnevű (binominalis) nevezéktan (nomenklatura) megelőző idők sokszor fárasztó, nem mindig egyértelmű „phrasis”-aival nevezi meg. (Linné-féle neveket csak a Deccard János Vilmos által másolt példány tartalmaz!). Pl. a salátaboglárka (*Ranunculus ficaria*) „*ficaria vulgaris, ranunculus vernus rotundifolius major*” néven, a tavaszi hérics (*Adonis vernalis*) „*adonis montanus perennis flore amplo luteo*” néven stb. szerepel. A növények leírása latin nyelvű, sűrűn fordulnak azonban elő német helynevek, kifejezések, szövegrészek is. Minden növényfajnak feltünteteti német nevét is. Magyar neveket csak Pápai Páriz Ferenc *Dictionarium Hungarico-Latinum et Latino-Hungaricum* (1708) c. szótára nyomán közöl. A lelőhelyek, termőhelyi viszonyok felsorolása legtöbbször igen alapos; csak ubiquista növényfajok esetében elégszik meg általános megjegyzésekkel. Legtöbbször megadja az egyes növények virágzási idejét is, sőt ugyanannak a növénynek néha különböző lelőhelyein a virítás különböző időpontjait is, miáltal adatai hazánk első fenológiai adatközlésének tekinthetők (4, p. 165). Fontosabb növényeknél a szerzők megemlítik annak gazdasági, ipari vagy egyéb hasznát, máshol a klasszikus irodalomból vett idézeteket csatolnak a leíráshoz. Adataikat, megállapításaikat bő irodalmi utalással kísérik. Példaként álljon itt a ciklámen (*Cyclamen europaeum L. p. p.-C. purpurascens Mill.*) szó szerinti leírása:

és mogyoró fajokról, ill. fajtákról. Különös részletességgel sorolják fel az általuk ismert alma- és körtéfajtákat, német nevükön. Adataiknak gyümölcsstermesztési szempontból való feldolgozása minden bizonnyal érdekes volna.

De térjünk vissza a munka gerincéhez, a növényfajok felsorolását magában foglaló enumerációhoz. Az első, amit meg kell jegyeznünk, a növényfajok nagy száma. A felsorolt 1098 növényfajból a virágtalan növények száma csekély. (Alga 1, gomba 4, zuzmó 11, moha 19). A virágos növények közül a kerti, külföldi fajok száma 109, vadontermőké 954. Mind a termesztett, mind a vadontermő fajoknál számos alfajt és alakot említenek meg (100 felett), ami arról tanúskodik, hogy a szerzők „a virágok színbeli viszonyait is pontosan tanulmányozták” és „feljegyezték azokat az alakokat is, amelyeket koruk irodalmában meghatározni nem tudtak.” (4) Igaz, hogy a faj fogalmának akkori értelmezéséből eredően ezek közül legtöbb ma már átértékelendő, mégis akad forma, változat és alfaj közöttük, melyekről 100–150 év múlva igazolódott be, hogy megkülönböztetésük indokolt. Ilyenek pl. a réti útifű (*Plantago media* L. var. *urvilleana* Rapin), a baracklevelű csengetyűke (*Campanula persicifolia* L. var. *glabra* Bluff et Fingerh.), a százszorszép (*Bellis perennis* f. *colorata* Peterm.), a festőszoltina (*Serratula tinctoria* L. var. *pinatifida* Kit.) változatai, továbbá színváltozatok közül a fekete nadálytő (*Symphytum officinale* L.) sárgásfehér (var. *ochroleucum* DC.), az erdei szellőrózsa (*Anemone silvestris* L.) rózsaszínű (var. *purpurascens* Beck), az agárkosbor (*Orchis morio* L.) különbözőszínű eltérései. (L. 4.) Említettek Loew és Deccard, a szakirodalmat messze megelőzve, már megfigyelték és leírták.

A növényfajok nagy száma mellett a „*Flora Semproniensis*”-re és szerzőikre jellemző a Linné előtti irodalom feltűnően alapos ismerete. Alapul, mint ahogyan azt már Gombocz helyesen megállapította (4, 5, 6) – Casparus Bauhin „*Pinax*”-a (1623) és Ch. de l’Ecluse (*Clusius*) „*Rariorum aliquot stirpium per Pannoniam, Austriam, etc. observatarum Historia*” c. műve 31(1583) szolgáltak, a pázsitfűveknél (*Gramineae*) pedig Scheuchzerus *Agrostographia*-ja volt a minta. Lépten-nyomon találunk azonban utalásokat más szerzőkre is, így az antik világ természettudósai közül Theophrastos-ra (I. e. 372–287), Dioscorides-re (I. szd.), Plinius-ra (23–79), a közép- és újkor botanikusai közül Barrelier (1606–1673), Bauhinus (1550–1624), Calepinus (1435–1511), Camerarius (1665–1721), Cesalpinus (1519–1603), Dodonaeus (1517–1585), Fuchsius (1501–1565), Lobelius (1538–1616), Matthiolus (1501–1577), Ray (1628–1705), Rivinus (1652–1725), Ruppilius (1689–1719), Tournefort (1656–1708) munkáira. (*Burserus*, *Mentzelius*, *Tabernaemontanus*, *Triumfetti* csak ritkábban fordulnak elő). Ezt a sort a másolati példány még teljesebbé teszi, ahol Linné (1707–1778), Gesner (1516–1565), Mygind (1710–1789), Morison (1620–1683) gyakori (*Knaut*, *Magnol*, *Parkinson*, *Volckamerus* pedig ritkább) szerzőnevek.

Az irodalmi idzetek bősége és a szakirodalom gyakori idézése ellenére, a munkából nem hiányzik a kirándulások élményszerűsége és a közvetlen megfigyelés sem – ami a „*Flora Semproniensis*” harmadik jellemzője. Kitűnik ugyanis, hogy nagyon sokat jártak a szerzők a Szárhalmi erdőben (Zarhalmwald), Edlbrunn felé, a Tóalmoknál (Teichtmühl), Dudleszban (Tadleswald), Balf felé (Wolf, versus Wolf), Fertőmeggyes (Mörbisch), Fertőrákos (Kroisbach), Fertőboz (Holling), Pihenőkereszt (Rastkreuz) környékén, a hegyvidéki részen pedig Bánfalván (Wandorf), Klastromhegyen (Klosterberg), gesztenyésekben (Oben- u. unteren Castanienwälder), Ágfalva (Agendorf) és Harka (Harkau) felé. A Fertő (következésképpen Lacum Peisonis) ritkán kerül szóba. Érdekes, hogy a Soproni-hegység különböző részeire van a legkevesebb adatuk vagy azért, mert ezen a területen kevesebbet jártak, vagy, mert a számtalan kisebb hegy, völgy, árok és oldal nevének megemlítését feleslegesnek ítélték.

Florisztikai adatközléseik közül több igen érdekes. Így a légy bangó (*Ophrys insectifera* L. em. Grufbg.) szárhalmi, a Boldogasszonypapucsának (*Cypripedium calceolus* L.) balfi, a jószagú bibircsvirágnak

[*Gymnadenia odoratissima* (Nath.) Rich.] löveri szelídgesztenyésekől származó, az őszi füzértkercsnek (*Spiranthes spiralis* (L.) Chevall.) bánfalvi, az erdei szellőrózsa rózsaszínű színváltozatának (*Anemone silvestris* L. var. *purpurascens* Beck) a Pihenőkereszt mellőli, a *Teesdalia nudicaulis* (L.) R. Br.-nak Sopron és Bánfalva közötti, homokos szántókról származó adatai figyelemreméltóak.

A különlegességek és ritkaságok mellett ebből a korai flóraműből kirajzolható a Szárhalmi-erdőnek és a Soproni-hegység egyes pontjainak (Bánfalva, Szelídgesztenyések) vegetációs képe is úgy, ahogyan azt ma ismerjük.

A Szárhalmi erdőben pl. mint jellemző növényfajokat, már Loew és Deccard is találtak a tavaszi héricset (*Adonis vernalis*), erdei szellőrózsat (*Anemone silvestris*), hegyi és sarlós gamandort (*Teucrium montanum* és *chamaedrys*), nagy ezerjófűvet (*Dictamnus albus*), gombos varjúkört (*Buphthalmum orbiculare*), prémes tárnicsot (*Gentiana ciliata*), ökörszemet (*Buphthalmum salicifolium*), közönséges gubóvirágot (*Globularia aphyllanthes*), sárga és borzas lent (*Linum flavum*, L. *hirsutum*), taréjos csormolyát (*Melampyrum cristatum*), parlagi madármályvát (*Lavatera thuringiaca*), sziklai bengét (*Rhamnus saxatilis*, Fmeggyes!), selymes dárdahekrét (*Dorycnium germanicum*), csillagerebcsint (*Aster amellus*), havasi őszirózsat (*Aster alpinus*, Balf felé, rétről, 1722-ből; ma nincs), sarlós buvákfűvet (*Bupleurum falcatum*), kígyóhagymát (*Allium scorodoprasum*), [32](#)csidócseresznyét (*Physalis alkekengi*), borsóka bükkönyt (*Vicia pisiformis*) stb. stb.

A Dudlesz-erdőből a sárga hagymát (*Allium flavum*) és a kornis tárnicsot (*Gentiana pneumonanthe*), Fertő mellől a sziki őszirózsat (*Aster tripolium* L. ssp. *pannonicus*) és az indás pimpót (*Potentilla reptans*) említik.

A gesztenyések fajlistáját Loew és Deccard munkájából kivehetően, akkor az alábbi fajok alkották: mezei sóska (*Rumex acetosa*), patika párlófű (*Agrimonia eupatoria*), édeslevelű csüdfű (*Astragalus glycyphyllos*), csengetyűkék (*Campanula*), selymes rekettye (*Genista pilosa*), macskatalp (*Antennaria dioica*), mirigyos szemvidító (*Euphrasia rostkoviana*), nyári füzérfű (*Succisa pratensis*), buglyos szekfű (*Dianthus superbus*), taréjos cincor (*Cynosurus cristatus*), rutén bordamag (*Laserpitium pruthenicum*), turbán liliom (*Lilium martagon*), kéküstökű csormolya (*Melampyrum nemorosum*), réti csormolya (*M. pratense*), fehér sarkvirág (*Platanthera bifolia*), mocsári galaj (*Galium palustre*?).

Míg az említett, és számos itt fel nem sorolható faj előfordulási adata csak a szakembert érdekli, a város belterületéről közölt növényfajokból az akkori állapotokra, a város egyes pontjainak beépítettségére, topográfiai viszonyaira is következtethetünk – és ezért azok helytörténeti szempontból is érdeklődésre tarthatnak számot. Ilyenek azok az előfordulási adatok, amelyek a várak, az Újteleki-, Szt. Mihály-, Balfi-, Bécsi- és Hátsó kapuk, valamint a Paprét növényzetéről adnak felvilágosítást. Noha ezeknek az itt előforduló fajoknak nagy része ubiquista, behurcolt (adventív) vagy kozmopolita faj, érdekes pl. hogy a vásároknak (Stadtgraben bei den unteren Thor, azaz Hátsó-kapu) a flóramű megírásának idején még csigolyafűz (*Salix purpurea*) tenyészett, a Pap-réten olyan jelentős víz állhatott, amelyben a vízi hidór, (*Alisma plantagoaquatica*), nád (*Phragmites communis*) stb. találhatták meg életfeltételeiket.

Az Újteleki-kapu (Neustiftthor) határozottan nedves, vizes szántóföldekre nyílhatott. Erről tanúskodik, hogy a kígyószisz (*Echium vulgare*), mezei iringó (*Eryngium campestre*), nagy botorján (*Arctium lappa*), vasfű (*Verbena officinalis*), és csalán (*Urtica dioica*) mellett a flóramű a vörös acsalapu (*Petasites hybridus*), Marti-lapu (*Tussilago farfara*), salátaboglárka (*Ranunculus ficaria*), szúrós gyöngyajak (*Leonurus cardiaca*), réti és nagyvirágú lendek (*Lathyrus pratensis* és *L. latifolius*), molyhos ökörfarkkóró

(*Verbascum thapsus*) és borsos varjúháj (*Sedum acre*: in Stadtgraben) nevét említi.

A *Szent Mihály-kapu* környékén szárazabb, homokos termőhelyet kedvelő gyomnövényeket találunk. A felsorolásból a sarlófű (*Falcaria vulgaris*), sárkerep lucerna (*Medicago falcata*), bókoló bógáncs (*Carduus nutans*), lila ökörfarkkóró (*Verbascum phoeniceum*) fekete pemetefű (*Marrubium peregrinum*), vonatkozatható ide.

A *Balfi-kapu* (Schlipper-Thor, vor dem Schlipper-Thor am Mühlbach) környékén a ruderalis elemek (*Ononis spinosa*, tövises iglice; *Capsella bursa-pastoris*, pásztortáska; *Eryngium campestre*, mezei iringó; *Mercurialis perennis*, erdei szélfű), mellett legtöbb a szántóföldi gyomnövény, így a kék búzavirág (*Centaurea cyanus*), mezei szarkaláb (*Consolida regalis*), gyermekláncfű (*Taraxacum officinale*), árvacsalánok (*Lamium maculatum*, *L. purpureum*, *L. amplexicaule*), mezei kandilla (*Nigella arvensis*) stb. A lajtai tájék jellegét magán viselő növények közül a gyapjas aszat (*Cirsium eriophorum*), mezei gyöngyköles (*Lithospermum arvense*), mezei fátyolvirág (*Gypsophila muralis*), mezei csormolya [33](#)(*Melampyrum arvense*), ebojtó müge (*Asperula cynanchica*), fehér tisztesfű (*Stachys germanica*), ernyős sárma (*Ornithogalum umbellatum*) neve mellett áll a Balfi-kapu megjelölés. A fás növények közül a kökényt (*Prunus spinosa*) említi innen a flóramű, s minden bizonnyal sok feketenyár (*Populus nigra*) is lehetett itt ültetve, mert azt csak innen közli.

A *Bécsi-kapu* (Wiener-Thor) környékét nedves, magas vízállású rétek övezték, mert sok nádat mond innen. Patak parton akkor is díszlett a fehér fűz (*Salix alba*), előfordult a kutyabenge (*Frangula alnus*). Már tarló, ill. mezőgazdasági gyomnövény a sárkerep lucerna (*Medicago falcata*) és a kalinca infű (*Ajuga chamaepitys*).

A *Papré*t (Pfarrerwiese) a mainál kiterjedtebb, vizenyős hely lehetett, melyen az akkor bizonyára szabályozatlan Ikva haladt keresztül. Nyílt tócsáiban a deréce veronika (*Veronica beccabunga*), vízi hidőr (*Alisma plantago-aquatica*), nád (*Phragmites communis*) uralkodtak, melyet vizenyős, de már szárazabb helyeken a szúrós gyöngyajak (*Leonurus cardiaca*), subás farkasfog (*Bidens tripartita*), keserűfüvek (*Polygonum persicaria*, *P. mite*), keserédes csucor (*Solanum dulcamara*), szelíd csorbóka (*Sonchus oleraceus*), csalán (*Urtica dioica*), közönséges gyíkfű (*Prunella vulgaris*), termetes medvetalp (*Heracleum sphondylium*), tarka kenderkefű (*Galeopsis tetrahit*), papvirág (*Chrysanthemum leucanthemum*), ebnyelvűfű (*Cynoglossum officinale*), vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*), foltos bürök (*Conium maculatum*) stb. kísérték.

A városon keresztül folyó Rák- és Ikva-patakok mentén akkoriban számos vízimalom örölt. Ezek közül is több szerepel, nevezetesen a Spitalmühl vagy Teichtmühl, azaz a Tómalom, mely első nevét onnan kapta, hogy a kórház tulajdonában volt; továbbá az Erzsébet kert táján akkor még meglévő Csáky-malom; a Gabriel-féle malom (Gabrielischen Mühl); a Petrisch-malom (Petrischischen Mühl); a Prisoman-malom (Prisomanischen Mühl am Bach); a Kämplisch-malom (Kämplischen-Mühl) és a Reisinger-malom (Reisingerischen-Mühl). Pontosán csak az utóbbinak helye állapítható meg: *Csatkai Endre* szíves adatközlése szerint ez a Bécsi-kapu tájékán, a mai Nagyszoda felett volt. A malmot *Reisinger* örökösaitől 1738-ban vette meg a város és *Walter Ábrahám* bérelte, akinek hitelezőitől 1787-ben *Greilinger* tulajdonába ment át. A malom környéke még az ősi növénytakaróból többet őrizhetett, erről tanúskodnak a szellőrózsák (*Anemone nemorosa* és *A. ranunculoides*), tavaszi lednek (*Lathyrus vernus*), ágas hölyve (*Anthericum ramosum*), nagy varjúháj (*Sedum maximum*), podagrafű (*Aegopodium podagraria*), nagy kenderkefű (*Galeopsis grandiflora*) előfordulásai.

Noha a többi malom topográfiai viszonyai nem tisztázottak, növényzetük alapján biztosra vehető, hogy a *Petrisch*-malom Bánfalván túl, a Rák patak mentén volt. A közeléből felsorolt erdei növényfajokból, mint az erdei tündérfürt (*Aruncus vulgaris*), bükk (*Fagussilvatica*), madárfészek-kosbor (*Neottia nidus-avis*), kéküstökű csormolya (*Melampyrum memorosum*), festő- és svábreketye (*Genista tinctoria* és *G. germanica*), hegyi orbáncfű (*Hypericum montanum*), széleslevelű bordamag (*Laserpitium latifolium*), aranyos fodorka (*Asplenium trichomanes*) erre következtethetünk. Az ugyancsak innen közölt fekete fodorka (*Asplenium adiantum-nigrum*) előfordulása kétes.

A flóramű szövegében talált utalás szerint, ugyancsak Bánfalván volt a *Gabriel*-féle malom is, a patak parton deréce veronikával (*Veronica beccabunga*), mocsári gólyahírrel (*Caltha pulustris*), kakukkszegfűvel (*Lychnis flos-cuculi*) stb.

34A *Prisoman*-malom kimondottan vízi növényfajai mellett (*Butomus umbellatus*, *Mentha aquatica*, etc.) fellépő szemvidító (*Euphrasia rostkoviana*), nyári füzértekercs (*Spiranthes aestivalis*), piros fogfű (*Odontites rubra*), béka len (*Linum catharticum*), pézsmaboglár (*Adoxa moschatellina*) hegyvidékre (Bánfalva, Ágfalva) utalnak.

A „*Flora Semproniensis*” – mint már erről szó volt – nemcsak vadontermő, de kerti növényekről is megemlékezik. A haszon- és dísznövények hosszú sora arról tanúskodik, hogy Sopronban a XVII. században fejlett kertkultúra volt, és a város belterületén számos kertet tartottak nyilván. A szerzők sokszor megelégedtek ugyan az egyes fajok neve mellé írt „in hortis” általános megjelöléssel, sok esetben azonban név szerint megemlégtették a kert tulajdonosait. Így szerepel a *Roth*-, a *Leinwather*-, a *Deccard*-, a *Mente*-, az *Ebhardt*-, a *Seiler*-, majd később *Csáky*-féle, továbbá *Liebezeit*-, *Jenisch*-, *Martius*- és *Kleinritz*-féle kertek, a lakompaki hercegi kert és a domonkos barátok soproni kertje.

Említettek közül *Roth Gottfrid Ádám* gyógyszerész kertje (1748-ig) *Thierring Gusztáv* szerint (21) a mai Szentháromság tér 2. sz. alatt, *Ebhardt Károly*, ugyancsak gyógyszerész háza a Várkerület 41. sz. alatt volt. *Seiler Gy. Vilmos*, később *Csáky* tulajdonában a Szent György utca 13. sz. ház és annak telke, *von Mente* tulajdonában a Templom u. 18. sz. telek, *Leinwather Ádám* tulajdonában a Szentlélek u. 11. sz., *Liebezeit* tulajdonában a Vági-féle ház (Fegyvertár u. 1. sz.) és a Szent György utca 6. sz. (ill. Új utca 3. sz.) telek állottak. Kétségtelen, hogy a legjelentősebb *Deccard János Kristóf*-é volt, aki részben a mai Torna u. 10. sz. házat, részben a mai Halász utca 29–31. sz. alatti telken levő majort birtokolta. Ma már megállapítani nem lehet, hogy az a kert, melyről a *Flóra* említést tesz, a kettő közül hol volt. Valószínűnek tartom azonban, hogy inkább a Torna utcait kell alatta érteni, mert a major sohasem volt *Gensel Kornél* († 1680), márpedig *Deccard* botanikus kertjéről tudjuk, hogy azt *Gensel Kornél* gyógyszerésztől és botanikustól vette át *Loew Károly*, majd *Flesch* gyógyszerészen keresztül (2). Ez a kert fénykorát éppen *Deccard János Kristóf* és fia, *Deccard Vilmos* idejében érte el, mint *Ernyei J.* megjegyzi, a fiatalabbik *Deccard*-nak 1778-ban bekövetkezett haláláig. Lehetséges azonban az is, hogy *Deccard Vilmos* ezen kerten kívül még egy, kisebb méretű kertet is fenntartott (Szent György u. 19.), mert a másolati példányban külön beszél *Deccard* kertjéről és külön *Deccard János Vilmos* kertjéről. A mondottakon kívül *Loew*-nak háza volt a Templom u. 7. sz. alatt és majorja a mai Újteleki u. 6. sz. alatt; azt azonban nem sikerült megállapítani, hogy ezeken a helyeken nevezett kertészkedett-e.

Az elmondottak jelentősen előbbre viszik a soproni XVIII. századbeli orvosi kertekre vonatkozó ismereteinket, amelyeknek mind ez ideig sem közelebbi helyéről, sem növényanyagáról nem tudtunk. Utóbbira nézve a *Flora Semproniensis* bőséges adattal rendelkezik. E szerint a soproni kertekben általában elterjedt volt a fehér liliom (*Lilium candidum*), sárgaviola (*Cheiranthus cheiri*), orvosi zsálya (*Salvia*

officinalis), jőféle sáfrány (*Crocus sativus*), májvirág (*Hepatica nobilis*), mályvarózsa (*Althaea rosea*), kétlevelű csillagvirág (*Scilla bifolia*), kerti sarkantyúvirág (*Delphinium cultorum*), legényvirág (*Gladiolus*), tulipán (*Tulipa*), bársonyvirág (*Tagetes*), sarkantyúka (*Tropaeolum majus*) stb.

A Deccard-féle kertben vegyesen voltak drog- és haszonnövények, kerti dísznövények és betelepített vadontermő növények. Első csoportba tartoznak az orvosi kamilla (*Matricaria chamomilla*), orvosi citromfű (*Melissa officinalis*), borsfű (*Satureja hortensis*), ricinusz (*Ricinus communis*), csattatnó maszlag (*Datura stramonium*), kapadohány (*Nicotiana rustica*). Második csoportba sorolhatók a csüngő disznóparéj (*Amaranthus caudatus*), selyemmályva (*Abutilon sp.*), kerti nyúljhozám (*Impatiens balsamina*), borágó (*Borago officinalis*), törökrózsa (*Hibiscus syriacus*), tüzes liliom (*Lilium bulbiferum*), őszi margitvirág (*Chrysanthemum parthenium*), tulipánok (*Tulipa*), kankalinok (*Primula*), szegfűvek (*Dianthus*), nősziromok (*Iris*), nárciszok (*Narcissus*) stb. Fás növények közül az eperfa (*Morus*), fürtös bodza (*Sambucus racemosa*), vörös ribiszke (*Ribes rubrum*) és babérfa (*Laurus nobilis*) szerepelnek. Szabadföldi vadontermők közül a varjúmák (*Hibiscus trionum*), sáfrányos imola (*Centaurea solstitialis*), méhfű (*Melittis melissophyllum*), raponc csengetyűke (*Campanula rapunculoides*), alacsony pozdor (*Scorzonera humilis*), ékes vasvirág (*Xeranthemum annuum*), egérfarkfű (*Myosurus minimus*), ligetszépe (*Oenothera biennis*) stb. említhetők. Mirigyos őszirózsát (*Aster novae-angliae*) közölnek a szerzők *Leinwather* kertjéből, sóskaborbolyát (*Berberis*) és nyugati tuját (*Thuja occidentalis*) *Roth* kertjéből, kerti pórsáfrányt (*Carthamus tinctorius*) és téli jázsmint (*Jasminum nudiflorum*) a *Seiler*, ill. *Csáky*-féle kertből, görög szénát (*Trigonella foenum-graecum*) *Ebhard* kertjéből, sárgaliliomot (*Hemerocallis lilio-asphodelus*) *von Mente* kertjéből stb. S a hosszú sor még folytatható lenne, ez azonban csak a „*Flora Semproniensis*” teljes és részletes feldolgozásának lehet feladata. Majd annak kapcsán kell részletesen elemezni azt is, hogy a sokkal könnyebben olvasható, szebb kézírással készült másolati példány milyen mértékben tartalmaz az eredetihez viszonyítva eltérést. Vizsgálataim szerint a kettő között vannak ugyan különbségek, de ezek alig jelentenek valamit, néhány jelentéktelen bővítésen, ill. elhagyáson, továbbá a *Linné*-féle nevezéktan bevezetésén kívül. A binominális nomenklatura átvezetése azonban nem következetes, sok helyütt az azonosítás elmaradt, mint ahogyan néhány esetben a megfejtés számunkra is megoldhatatlannak bizonyult.

Fentiek értelmezéséhez végezetül azt a megjegyzést kell fűznöm, hogy a zárójelbe tett latin növényneveket a ma használatos alakjukban adtam közre (Soó-Jávorka: Magyar Növényvilág Kézikönyve I–II. 1951), egyszerűség kedvéért az auctor nevek mellőzésével. Az eredeti és másolati kéziratok munkák megtekintéséért, továbbá több hasznos útbaigazításért *Csatkay Endré*-nek és *Pröhle Jenő*-nek mondok hálás köszönetet.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Csapody István: LOEW és DECCARD „Flora Semproniensis”-e / Stefan Csapody: „Flora Semproniensis” von LOEW und DECCARD (1740)

Stefan Csapody: „Flora Semproniensis” von LOEW und DECCARD (1740)

Das erste lokale Florenwerk in Ungarn war die „*Flora Semproniensis*”. Das einzige, in Manuskript vorhandene Exemplar wurde vom Arzt *Friedrich Karl Loew* (1699–1741) und vom Rektor *Johann Christoph Deccard* (1686–1764) geschrieben; das Abschrift-Exemplar stammt von *Vilhelm Johann Deccard* (1722–1778). Das letztere wurde wahrscheinlich vom Anfang an in der Bibliothek des

evangelischen Lyceums, heute Berzsényi-Gymnasiums ³⁶untergebracht, über das Original aber hatte man lange Zeit keine Kenntnisse gehabt. Nur im Jahre 1947 es zur Vorschein aus dem Haufen alter und wertloser Büchern in Museum von Sopron, wohin es am 6-sten Mai des Jahres 1909, als Geschenk des Bürgermeisters K. Töpler gelangt war. Das Werk wurde im Jahre 1948 von Prof. Z. Kárpáti dem Fachpublikum vorgelegt; im Jahre 1949 wurde es von dem Verfasser kurz bekanntgemacht, aber diese Mitteilung ist die erste, die sich ein wenig eingehender damit beschäftigt.

Die „*Flora Semproniensis*“ enthält 1098 Pflanzen in 560 Seiten aus der Umgebung von Sopron, in einer, von *Linné* geübten Nomenklatur, in lateinischer Sprache, mit exakten Stand- und Fundortangaben, mit reicher literarischer Hinweisung, mit phenologischen Anmerkungen und mit ärztlichen Bemerkungen.

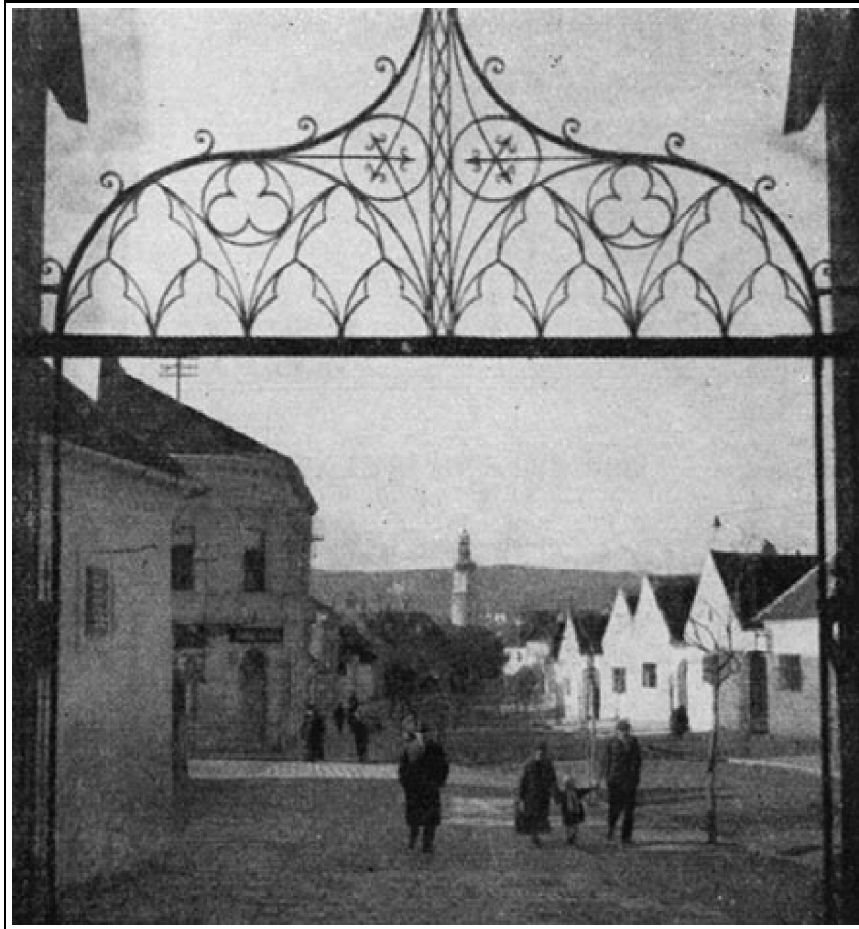
Es zählt mehrere, auf dem Gebiet Burgenland befindliche Fundorte (*Rust. Mörbisch*, usw.) auf. Die Verfasser hatten das bearbeitete Gebiet und die Literatur ihre Zeit gründlich gekannt. Sie waren ausgezeichnete Beobachter und beschrieben viel neue Formen für die Wissenschaft. Von topographischem Gesichtspunkt aus, finden wir darin einige wichtige Angaben über manche interessanten Stellen in Sopron im XVIII-ten Jahrhundert. Die aufgezählten Pflanzen ermöglichen die Bestimmung der Lage einiger, heute schon unbekannter Mühlen. Die Mitteilung liefert wichtige Daten zur Kenntnis der Soproner botanischen Garten, deren bisher weder Lage, noch Pflanzenmaterial gründlich bekannt war. (Siehe weiteres im Text!)

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Csapody István: LOEW és DECCARD „Flora Semproniensis”-e / IRODALOM – LITERATUR

IRODALOM – LITERATUR

1. Bredetzky, S.: Topographisches Taschenbuch für Ungarn auf das Jahr 1802.
2. Csapody, I.: Sopron és Sopron megye a magyar botanika történetének tükrében. – Stadt und Komitat Sopron im Wandel der Geschichte der ungarischen Botanik. Agrártud. Egy. Erdőmérnöki Kar. Évk. Tom. I. Fasc. 1. Sopron. 1949. p. 257–298.
3. Csatai, E.: Das Stammbuch des Ödenburger J. W. Deccard mit Eintragungen von G. F. Pamer und Michael Rotarides. Deutsch-Ungarische Heimatblätter Bd. 5. 1933. p. 103–106. Budapest. 1934.
4. Gombocz, E.: Az első magyar növényenumeráció Deccardtól. – Növénytani Közlemények. 1903. II. kt. p. 162–168.
5. Gombocz, E.: Sopronvármegye növényföldrajza és flórája. – Math. és Természettud. Közlemények. Budapest. 1906. 28. kt. p. 401–577.
6. Gombocz, E.: A magyar botanika története. A magyar flóra kutatói. Bpest. 1936.
7. Heimler, K.: Loew András. Soproni Szemle. V. évf. 1941. 2. sz. p. 138–139.
8. Heimler, K.: Loew (Loevius) Károly Frigyes. Soproni Szemle. V. évf. 1941. 2. sz. p. 139–140.
9. Horányi: Memoria Hungarica. Tom. II. p. 500.
10. Hrabovszky, Gy.: Gymnasiologia. Manuscriptum. Berzsényi Gimn.

- 11/a. Kanitz, Á.: Geschichte der Botanik in Ungarn (Skizzen). 1863. Hannover.
11. Kanitz, Á.: Versuch einer Geschichte der ungarischen Botanik. Halle. 1865.
12. Klein, J. S.: Nachrichten... 1789.
13. Leitner, J.: Deccard Kristóf János. Soproni Szemle. V. évf. 1941. 2. sz. p. 136–138.
14. Loew K. F.–Deccard J. K.: Flora Semproniensis. Manuscriptum. 1741.
15. Müllner, M.: A soproni ev. főtanoda története. Sopron. 1857.
16. Natter–Nád, M.: A magyar orvosok és a botanika. Orsz. Orvostörténeti Könyvtár Közl. 1957. 6–7. sz. p. 278–318.
- 37 17. N. N.: 21. Okt. 1686 Johann Deccard geboren. Oedenburger Zeitung. 1928. X. 21.
18. Ribini: Memorabilia 1789.
19. Szinnyei, J.: Magyar írók életrajza. Deccard: II. köt. p. 716–717. Loew: VIII. köt. p. 32–33.
20. Szontagh, M.: Geschichte der Botanik von Oedenburg. In Enumeratio plantarum phanerogamicarum... ect. Verhandl. Zool.-bot. Gesellsch. Wien. 1864. p. 463–467.
21. Thirring, G.: Sopron házai és háztulajdonosai 1739–1879. Sopron. Röttig-Romwalter Ny. 1941.
22. Wespriemi, I.: Succinta medicorum Hungariae et Transsilvaniae biographia. Viennae. 1787. Cent. III. Decas I–II. p. 31–98.
23. Anonymus: Idősb Deccard Kristóf János soproni ev. rektor élete (1686–1764). Tudományos Gyűjtemény. 1820. X. köt. p. 97–99.

Kilátás a Szent Mihály templom kapujától

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Csatkai Endre: A soproni nyomdászat a 18. század első felében

38 Csatkai Endre: A soproni nyomdászat a 18. század első felében

A soproni nyomdászat története mindmáig megíratlan még. Elégké későn jelentkeznek városunkban a nemes művészet, tán ezért nem vonzott eddig szakírót az egyébként hálásnak ígérkező feladat. Az egész nyomdászatot csupán Kugler Alajos volt levéltáros néhány lapnyi összefoglalása tárta fel az 1900-ban megjelent Gutenberg-Emlékkönyvben, amelyet a soproni nyomdászok adtak ki.¹⁽¹⁶⁾ Az adatok nagyok szétszórtak, kisebb cikkekben legfeljebb részletkérdések felvetését és esetleges megoldását találjuk, azonban sok ellentmondó állítás akad, ott is alapos rendet kell még teremteni.

Sopron környékének egyes falvaiban ideig-óráig már a 16. század második felében működik vándornyomdász: Manlius János, majd a 17. század első felében Farkas Imre Sopronkeresztúron; onnan Csepregbe költözött, a nyomda ott 1645 körül megszűnik, de hamarosan Soprontól északra Lorettóban jelentkezik, e nyomdász neve Strauss Dávid volt, patronusa Nádasdy Ferenc, kinek 1671-ben történt

kivégzése után a nyomdát 1673-ban leltározták és nyilván elkötyavetyélték. Most a 18. század első negyedében legalább egy évtizedes működéssel Kismarton áll a sorba.²⁽¹⁷⁾

Mindezekkel szemben Sopron eddig két adattal szerepel, alkalmasint szintén vándornyomdászok működésének halvány adatai ezek. 1617-ben egy Mohr nevű nyomdászt foglalkoztat a város 10 hétig.³⁽¹⁸⁾ 1696-ban pedig Csányi János jegyzi fel, hogy Márkus-napkor tanácshatározat kelt életre, amely szerint facédulákat adnak ki a városházán a város címerével: „da hat man gewisse Zetl auff dem Rath Hauss gedruckt mit der Statt wapben.”⁴⁽¹⁹⁾

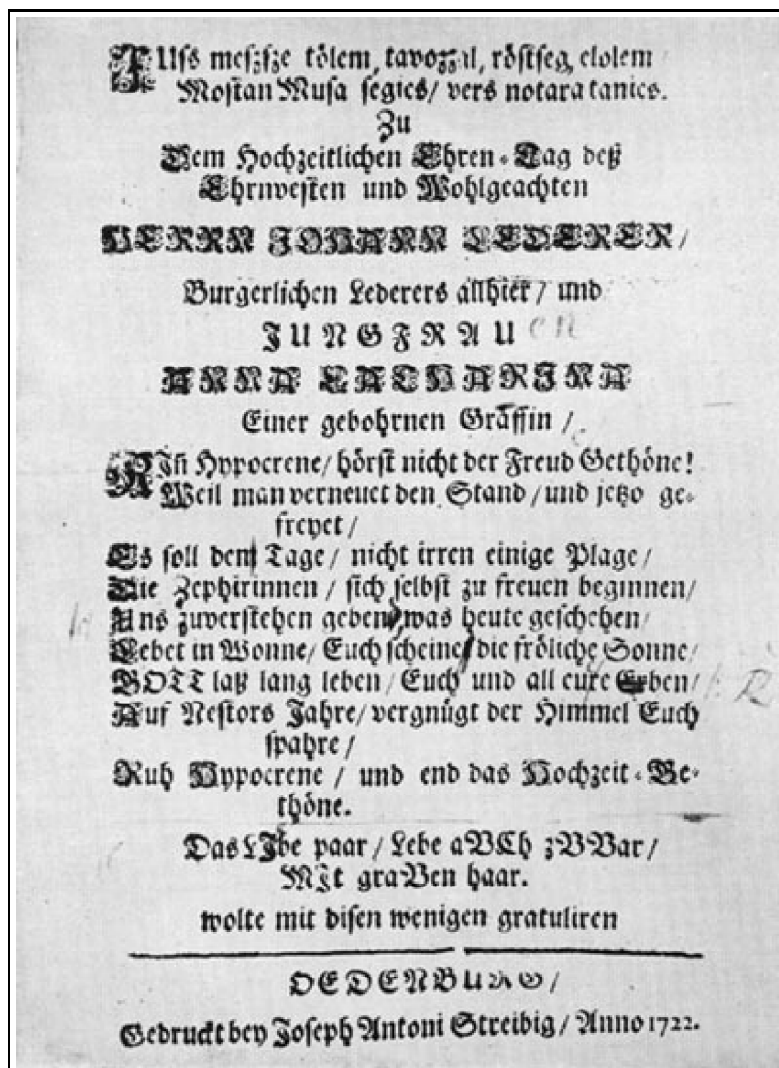
Az egyetlen, termékkel is ismert kismartoni nyomdász neve Hübschlin Jánosé, kelettelen nyomtatványon szerepel, Esterházy Mihálynak 1720-ban bekövetkezett halálával azonban az udvartartást csökkentik és így az akkori nyomdász, Streibig József Antal két évi ottidőzés után Sopron felé fordította szekere ³⁹rúdját.⁵⁽²⁰⁾ Házi Jenő kutatásai alapján megállapítást nyert, hogy Dobner Sebestyén ügyvéd csalogatta Sopronba, ahol a maga pörös iratait nyomatta vele.⁶⁽²¹⁾ Ennek a ténynek helytelen magyarázata folytán Kugler füzetének megjelenéséig számos téves nézet alakult ki. A Tudományos Gyűjtemény 1817-es évfolyamának XI. kötetében jelent meg Németh János alapvető dolgozata: „A Magyar Országai és Erdélyi Könyvnyomtatóknak neveik, és a helyek, a hol, és az idő, a meddig nyomtattak.” Sopronban mint legkorábbi nyomdászt Dobner Sebestyént említi 1692–1732 közt, munkáját nem hozza fel, forrását nem nevezi meg. Ez az adat Kuglerig tovább élt az irodalomban. Még korábbi indulással szerepel a Dobner nyomda Firtinger millenniumi munkájában: az 1673-as évvel. A szerző a Grafikai Szemlében sikertelenül vitázik Kuglerrel és egy lipcsei nyomdászlap mellékleteképpen megjelent munkára hivatkozik (Jellouschek: Geschichtliche Nachrichten über die Erfindung, Ausbildung und Verbreitung der Buchdruckerkunst, 1869), de hozzáteszi, hogy ez a munka sem említi forrását.⁷⁽²²⁾

Korának nagy gyűjtője, Jankovich Miklós levélben fordult Gamauf soproni történetíróhoz († 1841), tud-e valamit Dobner nyomdász-tevékenységéről? Az ismeretes válasz⁸⁽²³⁾ az volt, hogy Gamauf sem akadt Dobner-nyomtatványokra; ha tényleg fennállt a nyomda, csak magánjellegű lehetett, ahogy Kugler is írja és Házi kutatásai is igazolják. Dobner Sebestyén tehát az 1721-ben Sopronba érkező nyomdászt magának foglalja le, mire nagy szüksége is lehetett, mert rokona, Gensel Ádám hagyatéka körül megindított egy hosszú évekig elhúzódó örökösödési pört.⁹⁽²⁴⁾ A neves orvos 1720-ban halt meg, így ez adatok szépen egybevágnak. Dobner nevén a Szinnyey lexikon (II. kötet, 915. hasáb) hat olyan munkát sorol fel, amelyek nem tüntetik fel a nyomda helyét, közülük csak egynek van évszáma, 1726. Igen érdekes közöttük az Additamentum de ratione status civitatis Sopron. (Toldalék S. város közigazgatásának elvéről.) Sok javaslatot olvashatunk benne, miképpen lehetne a város jólétét fejleszteni.¹⁰⁽²⁵⁾ Itt nyilvánítja ki, hogy Sopron éltető eleme a bortermesztés. Kár – mondja –, hogy nincs róla könyv, ő maga hármát is írt e tárgyról, sőt szerkesztett egy naptárt is bortermelők részére, csak a szabadalomra vár, hogy kinyomtathassa. Íme: célzás rá, hogy nyomdáját nyilvános jogúvá akarta volna tenni. Ekkoriban még hosszú-hosszú ideig tartott, míg valaki sok utánjárással nyomdát alapíthatott. Mindenesetre Sopron tanácsa Streibig letelepedéséhez hozzájárult 1722. szeptember 11-én: „Ist Herrn Josepho Streibig auf seine Buchdruckerey die Niederlassung alhier bewilligt worden, doch dass er nach verflüssung eines Vürtl Jahr seiner ⁴⁰Ehel. geburt halber ein glaubwürdiges Testimonium anhero brünge.”¹¹⁽²⁶⁾ A város úrnak címezte tehát a nyomdászt annak jeléül, hogy művészetét megbecsüli. De valami hiba esett, a tanácsjegyzőkönyvből nem egész világos, mi történt. Elkobozták a betűit. Az 1723-as jegyzőkönyv visszaadja ugyan neki a jószágait, de meghagyja, hogy a felsőbbség engedélye nélkül semmit sem nyomasson ki és egyébként fél éven belül szerezze meg a szabadalmat.¹²⁽²⁷⁾ Ezt pedig közvetlenül az uralkodótól kellett kérni. Valószínűleg ebből az időből való Streibig kérvénye az uralkodóhoz, amelyben kelet nélkül elmondja, hogy

14 évig Wildbergben, Felső-Ausztriában dolgozott (némelyek szerint ott is született volna¹³⁽²⁸⁾), majd mint tudjuk, Kismartonban, végre felvették Sopronban (tandem Sopronii quoque ab Inclyto Senatu Liberae Regiaeque Civitatis Soproniensis acceptatus fui, qui etiam sub protectionem suam me sumpsit). A magyar királyságnak jobban akar szolgálni és ezért latin betűket is kívánna szerezni, mert eddig azok nincsenek neki; nagyszámú gyermekhadára és végsőkéig jutott szegénységére való tekintettel kéri a privilégium elnyerését. Míg ez megjön, kéri, hadd nyomtathasson írásműveket (scripta) a helyi jezsuita főnök cenzurájával. A beadvány mellékletével Bécsből 1723. március 11-én bővebb felvilágosítást kértek a tanácstól.¹⁴⁽²⁹⁾

Bizony a régi hatóság malmai lassan öröltek, 1726-ban még mindig nem volt meg a privilégium, legalább is a pozsonyi helytartótanács ez év június 18-án leír a városhoz és Streibiget úgy említi, mint aki a szabadalom eléréseért izzadozik (desudat), azaz még mindig nem kapta meg. Magának a városnak egy beadványából értesült róla a főhivatal, hogy Sopronban 4 év óta lakik és nyomdászkozik, de Dobner saját házában szintén fenntart nyomdát, sőt megegyeztek egymással a cenzura tekintetében és az anyag szétosztásában.¹⁵⁽³⁰⁾ A város tanácsa tehát tudassa velük, hogy szabadalom nélkül nem szabad nyomatni és magának cenzurázási jogot követelni. Egyébként a várost megrovás illeti, mert 1712 óta rendelet van a nyomtatványok nyilvántartására, azok listája megküldendő a helytartótanácshoz és három-három példány. Amit az uralkodóhoz megküldöttek, az nemcsak silány, makulaturába kívánkozó töredék és szakadozott, még a helytartótanácshoz sem lett volna szabad küldeni, nemhogy a király elébe.¹⁶⁽³¹⁾

1727-ben már a nyomtatványokon „priviligirter” Streibig nevének a jelzője, az év elején megkapta a szabadalmat.

41 Házassági gratuláció Lederer soproni tímár esküvője alkalmából (1722)

Kapcsolata Dobnerrel, amikor a város megadta 1722-ben az engedélyt a letelepedésre, megromlott; 1723. március 15-én, ugyanazon a napon, amikor felszerelését visszakapja a tanácstól, Dobner pörli tartozásáért.¹⁷⁽³²⁾ Érdekes alakja ez az ügyvéd a 18. század első évtizedeinek. Apja († 1730) hosszú időn át volt polgármester és városbíró, mégis ez időszakban a város vezetősége kénytelen a fiát polgári jogaitól megfosztani, mert hirtelen haragjában a kocsisát a Tűztorony ⁴²közelében, tehát nyílt utcán megkardlapozta és pisztolyával feléje lőtt.¹⁸⁽³³⁾ De úgy látszik, ez a jogfosztás nem lehetett tragikus, később is sokat szerepel még a közéletben Dobner; egyébként nagy régiséggyűjtő is volt. Az a körülmény, hogy Streibignek a város 1722-ben megengedte a letelepedést, nem akadályozta meg Dobnert, hogy saját nyomdáját tovább is ne működtesse. 1725-ben ráír a város,¹⁹⁽³⁴⁾ hogy hagyja abba a nyomást („von seiner Buchtruckerey desistire!”), láttuk 1726-ban a helytartótanács is tilalmazza működését, bár ebben az évben készült Tractatus numicopoliticus c. munkája évszámmal, de nyomda és hely megnevezése nélkül. Lehet, hogy Streibignél nyomatta, de lehet, hogy ismét talált valakit, aki nála dolgozott. Egyik helyi írónk forrás megnevezése nélkül említi, hogy Schraps Mihály könyvkötőt alkalmazta.²⁰⁽³⁵⁾ Ezt támogatja a

tanácsjegyzőkönyv 1707-ből, amely mintegy arra vall, hogy a város hivatalos írásokat ezzel az egyébként könyvkötő mesterséget folytató Schrapssal nyomtatott: „sowohl Gemeine Stadt ordinaria als die Calender-arbeit, sambt den gewöhnlichen accidentien des Weins haben soll”, mindezen munkákat egyszerre négy évre kiadták neki.[21\(36\)](#)

Streibig dolga jobban kezdett állni, 1725-ben adókedvezményt kapott,[22\(37\)](#) a győri nyomdásztörténet szerint 1726-ban végre megérkezhetett a szabadalma is.[23\(38\)](#) 1727-ben egy kis francia nyelvtant adott ki, latin nyelven persze A. P. kezdőbetűs író tollából.[24\(39\)](#) 1727 után azonban nem ismerünk tőle soproni nyomtatványt. Nyilván több jövedelemmel kecsegtett Győr mint püspöki város, 1727-ben átköltözhetett, bár ottani szabadalomlevele csak 1731-ből kelt. Családja kezén a nyomda 120 esztendeig fennállt, könyveivel még a pesti vásárt is felkereste.[25\(40\)](#)

Streibig ez idő szerint ismert nyomtatványai a következők: 1. *Dobner*, abraham Aegidius: Unsterblicher Tugendruhm der weyländ... Frauen Judithae Dobnerin Oedenburg in Nieder-Hungarn, Druckts Joseph Antoni Streibig, Privileg Buchdr. (1721). Folio, öt levél. Petrik I. 543. lap OSZK 501. 444. Szintén Dobner polgármester fia volt a szerző és anyja halálára írta a megemlékezést, aki 1721. szeptember 4-én halt meg. Ez az adat tehát Streibig letelepedésére is értékes; sajátos módon szabadalmazott-nak írja magát a nyomdász. Dobner egyébként városi tisztviselő volt, de nem mutatta magát érdemesnek rá.[26\(41\)](#) , [27\(42\)](#)

432. Zu dem Hochzeitlichen Ehren-Tag dess Ehrenvesten und Wohlgeachten Herrn Johann Lederer Burgerlichen Lederer allhier und Jungfrauen Anna Catharina Einer gebohrnen Gräffin wolte mit diesen gratuliren. Oedenburg Gedruckt bey Joseph Antoni Streibig 1722. 34×21 cm méretű, egylapos. Fent magyar szöveg: Fuss messze tőlem tavozzal, röstseg elolem /Mostan Musa segics/ vers notara tanics. A bár gyatra, de mégis magyar verspár miatt is fontos darab, jelen tudásunk szerint az első magyar szavak soproni nyomtatásban. Az s betű helyett német Schluss-S és hosszú S szerepel. A Lederer-család régi timárdinasztia, gyermekeik Csepregben tanultak magyar szót, a kuruckorban hangos szóval adtak kifejezést császárellenes nézeteiknek. A nyomtatásban csak próbalap javításokkal és a szerző nevének kihagyásával, hogy sajátkezűleg írhatta majd be. Soproni Levéltár.

443. Dobner, Abraham Aegidius: Mariae Himmelfahrt der Christen höchste Wohlfahrt aus dem Hohen Lied Salomonis Cap. 8. v. 5. vorgestellt. Oedenburg in Nieder-Ungarn. Gedruckt bey Joseph Antoni Streibig. Anno 1722. Folio, 20 lap. OSZK Apr. 2° 1722. Említi Szinnyey: Magyar írók lexikonja II. kötet, 912. hasáb. A szerző azonos az első számmal. Ev. papnak készült, de valamely jelölést nem szerezhett meg és ezért katolikussá lett, szembe fordult hajdani vallásával és több ellenséges munkát írt. Ehhez a munkához egy kis rézmetszetet is csatol Mária mennybemenetelének képével, jelzése C. Meysens f. Vind.

4. Dobner, Abraham Aegidius Jörger grófhoz intézett verse 1724-ből. Ezt 1920 körül Kolb Jenő művészeti író († 1959) igen drága pénzen vásárolta egy bécsi könyvkereskedésben, gyűjteményének igen értékes darabja volt, és amikor 1930 körül Budapestre költözött, valószínűleg magával vitte. 1944/45-ben gyűjteménye szétszóródott, a nyomtatvány sorsa ismeretlen.²⁸⁽⁴³⁾

5. Streibig, Anton: Luctus desolatae tristantisque matris Hungariae das ist Trauerklage über den Hintritt. Lad. von Ebergényi Feldmarschalls. Fol. Négy számozatlan levél. Ebergényi 1724-ben halt meg, temetése

október 8-án esett meg. Említi Gamauf mint Streibig nyomtatványt,²⁹⁽⁴⁴⁾ viszont Petrik szerint (III. kötet 453. lap) nincs jelzése. Ezt a kérdést Borsa Gedeon közlése oldja meg, amely szerint ugyanis az OSZK-ban két példány van ebből a nyomtatványból (Apr. 2° 1724), egyiknek valóban nincs jelzése, tehát Petriknek igaza van, viszont a másik példányon ez olvasható: „Übergeben von Joseph Antoni Streibig, geringen Anfänger und Aufrichter einer neuen Buchdruckerey in Oedenburg.” Tehát Gamauf is helyesen írja a magáét. Borsa még közli, hogy a munkát Csáky Györgynek, az elhunyt vejének és Viczay Jób Sebestyénnek ajánlotta Streibig. Bennük is protektort kereshetett nagy ügyében, innen a szerénykedő hang.

6. Gamauf az ev. egyházközség 1724-es számadáskönyvéből két nyomdai kifizetést jegyzett ki. „4. VIII. dem hiesigen Buchdrucker Jos. anton Streibig für das Ehrengedicht bey der Beerdigung des Herrn Johann Kleinrath. 3 fl.” A nyomtatvány ismeretlen. A másik bejegyzés: „den 5 Okt. dem hiesigen Buchdrucker Andreas Heyniger für die Carmina bey der Beerdigung de Bürgermeisters Poch. 5. fl.”³⁰⁽⁴⁵⁾ Heyniger azonban ismert bécsi nyomdász, itt tehát valamely részről elírás történt.

7. *Ebhardt*, Christoph: Über das frühzeitige Absterben der Jungfrau Maria Elisabetha Neustaedterin in Tyrnau. 1725. 4°, nyolc számozatlan levél. Gamauf említi Denkwürdigkeiten c. kéziratának XVII. kötetében a 480. lapon, de megvan az OSZK-ban Or. fun. 366 jelzet alatt. Borsa közlése szerint ugyan nincs a nyomdász jelezve, de díszei és betűtípusai egyeznek a Streibig nyomtatványokkal. Az utolsó lapon kezdetleges rézmetszet (60×125 mm), két angyal koporsó mellett. Ebhardt soproni gyógyszerész volt, a kislány 11 éves múlt.

8. *Calendarium Soproniense ad Annum Christi MDCCXXVII pro Notitia uniuscuiusque diei, tam Astronomica et Politico-Juridica quam Oeconomica.* Folio, 92 lapos. Nagy nevet szerzett Streibignek: még 1784-ben is említi Korabinszky híres lexikona: „In der hiesigen Buchdruckerey ist ausser verschiedenen nützlichen Werken 1727 auch ein lat. Schreibkalender in Folio abgedruckt und ⁴⁵mit nachstehenden Rubriken versehen worden: Proventus et Accepta, Exposita et expensae, Negotia, expedita.” (468. lap) Állítólag az első államsematizmus országunkban. Egyetlen példánya a soproni levéltárban.

9. *Boyger*, Josef: Hoch-Zeitliches Ehren-Gebraeng eines Wohl-Ehrwürdigen Herrn Primatianten und Geistlichen Hoch Zeitlers Joseph Wenzl Zeitlers. Oedenburg, druckts Joseph Antoni Streibig, Priviligirter Buchdrucker, 1727. Petrik I. kötet 332. lap. OSZK Past. 584 jelzettel. 4°. 32 lap. Borsa G. közlése szerint a soproni ferences templomban elhangzott beszéd, amelyet a kolostor gvardiánja mondott, az újmisének nevével a címben naiv szójátékot üzve. Zeitlerék családja kereskedő volt, majd ügyvéd és pap került ki soraikból.

10. *Dobner*, Aegidius Abraham: Der mit denen nöthigen Gaaben wohl ausgerüstete Medicus in der Persohn Wieland Herrn Johann Adam Gensels. Oedenburg in Nieder. Hungarn. Druckts Joseph Antoni Streibig Privileg. Buchdr. 1727. Folio öt levél. Említi Gamauf a Denkwürdigkeiten c. kéziratosa munka XV. kötetének 377. lapján. Megvan az OSZK-ban Apr. 2° 1727 jelzettel. Gensel Dobnernek közeli rokona volt, 1720-ban hunyt el. Kiváló természettudós orvos, emberbarát.

11. *Pronunciatio linguae gallicae, ad accentum inclytae nationis hungaricae adornata. Amore patriae per A. P. P. I. C. C. E S. Sopronii 1727. Typ. Streibig.* Nyolcadrét. 14+2 lap. OSZK. 166, 695. Ezt a rendkívül érdekes darabot Borsa Gedeon közölte velem, megemlítve feldolgozását is Lakatos Géza A francia nyelvtanítás múltja hazánkban c. munkájában: „A francia nyelv kiejtésével latin nyelven foglalkozik az első Magyarországon megjelent kis nyelvkönyv. Streibig József Antal 1727 januárjában engedélyezett (C. L. Udv. Kanc. 243. ex. 1727) nyomdájából került ki 1727-ben Sopronban. Szerzője a címben foglalt C. C. E.

S. szerint a soproni egyházmegye egyik kanonoka lehetett, ki ezt a kis munkát amore patriae írta és püspöki privilégium alá helyezte. (Baranyai Zoltán: A francia nyelv és műveltség Magyarországon a 18. században Bp. 1920, 149. lap) úgy véli, hogy szerzője párizsi ember volt, vagy legalább is olyan idegen, ki nagyon sok időt töltött Párizsban s kiejtése ott teljesen párizsias lett.”³¹⁽⁴⁶⁾ Lakatos e megjegyzése számunkra azért fontos, mert hozza a nyomdai szabadalom pontos évét, valóban az 1727-es nyomtatványokon Streibig már jelzi is ezt. Egyébként soproni egyházmegye nem volt, a nyelvkönyv szerzőjének neve jelenleg még nem fejthető meg. Viszont érdekes jelenség, hogy Sopronban 1763-ban magyar nyelven, 1787-ben német nyelven került nyomtatásra francia nyelvtan.

12. Den wohl-lebenden und in Christlicher Gelassenheit wohl-sterbenden Wohlmutth Sollte bey Beerdigung Dess Weyland Wohl-Edlen Fürsichtig und Wohl-Weisen Herrn Herrn Samuel Wohlmutths wohl verdient gewesten Stadt-Hauptmanns Und Einer Ehrsamen Gemeine diser Königlichen Frey-Stadt Oedenburg emeritirt gewester Vormunds Als derselbe den 26 Hornung jetzt laufenden 1727. sten Jahr im 74. Jahr seines Alters in den Herrn sanfft entschlaffen und heunt den 9 Mertz auff den gewöhnlichen Evangelischen Gottesacker zu jedermans grossen Leydwesen zur Erden bestattet worden Zu dessen steten Nachruhm und der Schmerzlich betrubten gesambten Werthesten Familie Trost entwerffen. Cum Facultate Superiorum Joseph Antoni Streibig Buchdrucker 46dasselbst. Fol. hat levél. Soproni levéltár. Az elhunyt a neves Wohlmutth muzsikus unokaöccse volt.

Borsa Gedeon még négy jelzéstelen nyomtatványt tulajdonít Streibignek a betűtípusok gondos összevetése után.

12. *Dobner* S. F. Lexicon juris Hungarici. Folio, 3 számozatlan levél, melyek közül a középső mintalap egy tervezett nagyobb lexikonhoz. Keresztély Ágost esztergomi érseknek ajánlott. 1725 előtt készülhetett. OSZK 490. 533 jelzéssel.

13. *Dobner* S. F. Die unvergleichliche Vortrefflichkeit... des... Ertz-Hauses von Österreich. Nyolcadrét. 44 számozatlan levél. OSZK Austr. 582f jelzéssel.

14. Delitiae poetarum hungaricorum. *Dobner* S. Descriptio Carinthiae. *Dobner* S. F. Varia carmina. 1727. Nyolcadrét. 32 számozatlan levélen azonban csak az első darab van meg az OSZK-ban P. O. lat. 1382 jelzettel.

15. *Dobner* S. F. Institutiones juris Hungarici privati, negyedré, nyolc számozott lap. 1723 után készülhetett. OSZK Hung. j. 544c.

A *Dobner* Sebestyén Ferdinánd munkái nyilván az együttműködés termékei.

1727 után némi szünetelés áll be a soproni nyomdászat terén, de 1733-tól fogva folyamatos a mesterek sora, sőt láncolatuk a mai napig követhető. 1733. március 8-án veszi fel a tanács Schmid Miklóst, egy bécsi könyvkötő fiát. Egyik keze is könyvkötő volt. Heinbeck György, a másik pedig a Lorentnek meg Lorentnek írt parókakészítő. Schmid biztosan itt töltött már néhány hónapot, egyébként aligha veszik fel polgárnak. Lakása és természetszerűleg műhelye a legkorábbi telekkönyv és adóösszeírás szerint az Új utca 30-as számú, ma félig romos házban volt. 1733-ban a város is foglalkoztatja, a csőszök számára 500 darab szabályrendeletet készített; a következő két évről nincsen meg a városi számadáskönyv, a későbbiekben pedig nem szerepel Schmid neve, így tehát a hivatalos várostól vajmi keveset várhatott. 1737-ben komaként szerepel Dunz Mihály kártyafestő József Kajetán nevű fiának kereszteløjénél. A kártyafestés eléggé rokonszakma volt az övével. 1737-ben a tanácsjegyzőkönyvből tudunk meg egyet mást a nyomdással

kapcsolatosan. A jezsuiták kerjében cifra verekedés volt a Bécsi kapu előtt. A jajgatás és kiabálás felhallatszott a mai Mattesz-házig a Szélmalom utcában, amely akkor Esterházy herceg majorja volt. A vizsgálat során a lakókat is kihallgatták, így derült ki, hogy akkor a nyomdász ott lakott és valószínűleg ott is volt a kis nyomda. A kihallgatottak közt volt a nyomdász neje, Mária Anna és segéde, a 27 éves Fritsch János Kristóf is. Az üzem tehát akkor már megbírt egy segédet is. [32\(47\)](#)

A következő évben Schmid tanúsítványt kér a várostól, hogy viselkedése ellen nem volt kifogás, ugyanis elköltözik.³³⁽⁴⁸⁾ Ki volt az utóda? Az 1817-ből való említett cikk „1736 után” egy Götjen J. C. nyomdászt említ, de róla eddig semmiféle adat nem merült fel. Schmidnek a város ki is adta a bizonyítványt, de később kiderült, hogy nem nagyon érdemelte meg. Valószínűleg Komáromba költözött, és így ő az a Schmid, akit az 1817-es cikk ott emleget 1740 körül. Schmid műhelyét 1738-ban, távozásakor 1700 forintért eladta Rennauer Fülöp nyomdásznak. Ez biz nagy összeg volt egy kis nyomdáért, és erre Rennauer is rájött, de csak később és átadta az ügyet Pelcz János neves történetíró jogásznak. Érdekes vizsgálat indult meg, ennek kapcsán furcsa dolgok sülték ki.³⁴⁽⁴⁹⁾ Elsőnek Raublinger Ignác 71 éves nyomdászsegédet hallgatták ki. 1. kérdés. ⁴⁸Schmid szolgálatában állott-e a nyomda eladásakor? Felelet: igen. 2. kérdés. Mennyi latin vagy német (deutsche Fraktur) betűje volt?³⁵⁽⁵⁰⁾ Felelet: a felét eladta, felét megtartotta. 3. kérdés. A réznyomó gép (Kupferstich), Schmidé volt-e? Felelet: Nem, a tanúé. 4. kérdés. Kívánta-e Schmied, hogy a tanú Rennauer érkezésekor eltűnjék? Felelet: Igen, nem akarta, hogy Rennauer tudjon a segéd létezéséről. Két lényegtelen kérdés után 7. kérdés. Megkérdezte-e a tanú Schmidet, hogy megtörtént-e a vásár? Felelet: Igen, és úgy mondta, sikerült. 8. kérdés. Megmondta-e Schmid, hogy 1700 forintot adta el a felszerelést? Igen. 9. kérdés. Mondta-e erre a tanú, hogy 500 forintot sem adott volna érte? Felelet: Igen. A vevő nem értett a dologhoz, elhasznált holmi volt. 10. kérdés. Kérte Schmid a tanú

titoktartását? Felelet: Nem.

A következő tanú Freydenberg Antal 43 éves ötvös.³⁶⁽⁵¹⁾ Az öt első kérdésre igennel felelt, azaz jelen volt az egy évvel ezelőtt történt eladásnál. Nyolc nappal később Ábrahám kaboldi zsidó öt font betűt ajánlott fel neki megvételre, kérdezte eredetét és az eladó megmondta, de egyúttal kijelentette, hogy ez állításának valóságáért nem felel. Arra a kérdésre, hogy Ábrahám kinek adta el a betűket, a felelet, hogy egy önöntőnek. A tanú szemrehányást tett Schmidnek, hogy ilyent nem lehet becsületes ember, mire végre Schmid megvallotta, hogy két font betűt eladott, Rennauer levonhatja a vételárból. Az ötvös keményen összeszidta a nyomdászt. Az utolsó tanú a 38 éves Kroyer János Ádám, aki hallotta, hogy Schmid Mayer József előtt kérkedett nyomdájával és hallotta tőle, mennyit kapott érte, meg hogy Mayer kész tanúskodni. A tanú hozzátette, hogy Schmid kijelentése szerint a nyomdát 400 forinton vette és 1700 forinton adta el. Ezek szerint Schmid mint ember aligha írta be nevét a polgárok jó emlékezetébe, de mint nyomdász egy-két munkájával helyet érdemel a soproni művelődés történetében. Elsősorban azért, mert mai tudásunk szerint az első soproni magyar könyvet ő nyomta. Egyébként nevéhez a következő nyomtatványok fűzhetők:

1. Neu-Crackauer Schreib-Calender Auf das Jahr 1734. Gedruckt Nicolaus Schmid, Burgern und Buchdruckern. 20 cm. Említi Monsberger: A hazai német naptáriródalom története 1821-ig, 1931. 41–50. lap. OSZK 865.

2. Die sicherste Zuflucht in allen Nöthen; Das ist; Das grosse Officium oder Tag-Zeiten der allereinsten Jungfrauen, und Gottes Gebaehrerin, Mariae. Anno 1735. Oedenburg gedruckt bey Nicol. Joh. Schmid. Kis. 8°. 408 lap. Számos vignettával. A hosszadalmas címlap szerzőként egy bűnbánó nőszemélyt jelez. „von einer armen, und über ihre Missethaten Reu-tragenden Sünderin. (Egyetlen ismert példánya Thier László gyűjteményében.)

3. Knogler, Daniel: Threnodia supremo inter Patrem & filium constans colloquio in exquias. Typis Sempronii Joannis Nicolai Schmid. 1736. Kétrét, 2 lap. Petrik II. kötet 420 lap. OSZK 493. 332. Knogler neves orgonás volt, az Új utcában birtokolt házat.

4. Knogler, Joan. Tumbam emeriti senis viri quondam integritate et innocentia vitae d. Joannis Christophori Knogler. 1736. Prelo Joan. Nic. Schmid Sempronii. 2°, 2 levél. Petrik II. kötet 420. lap. OSZK Fol. 1736–39.

⁴⁹5. Neuhold János Jakab. Fundamentomos oktatás, miképpen köllessék a gyermekekkel, és más föl nevelkedett személyekkel-is a két közönséges Betegség ugymint himlő és kanyaró előtt, benne és utánna a természet szerint-való gyöngé mód szerint leg bátorságosabban bánnyi. Sopronban nyomtatott Schmid Miklós János által 1736. Esztend. 8° 76 (1) 1 lap. Szép számmal vannak benne sajtóhibák, a könyv végén külön is összefoglalja őket a szerző. Sopron, Berzsenyi gimn. OSZK Chir 487 és 487 b.

Neuhold könyvének utolsó lapja

6. Wohlmann, Samuel: Dem Wohl-Edl Gestrengen Herrn Johann Georg Kramer. Ny. n. 1737. 4°, 2 levél. OSZK 4° 1737. (Borsa Gedeon meghatározása és közlése).

7. Christlicher Hertenruehrer... von einem Priester der Gesellschaft Jesu vorgestellt. Oedenburg, Bey Nicolao Johann Schmid, 1737. 12°, (2)+26 lap. OSZK 312. 820. (Borsa Gedeon közlése.)

8. Catholischer Morgenstern. Oedenburg. Gedruckt bey Nicolao Johann Schmid, 1737, 12° (56) 1. OSZK 312. 821. (Borsa Gedeon közlése.)

9. Biesman, Casar: Doctrina moralis in brevissimum compendium ex variis ...authoribus redacta... dum... conclusiones ex universa logica... propugnaret... Bernardus Praun... praeside... Gerardo Csák... auditoribus oblata. Sopronii 1738. Typ. Schmid. 13 cm. 36 lap. OSZK 283. 623. Borsa Gedeon véleménye szerint valószínűleg csak a címlap és az első négy levél Schmid nyomása. De az OSZK-nak van még néhány változata, azonos az alapmunka, csak a címlapon változnak a nevek a propugnaret szó után, mégpedig Delphius Ludwig (OSZK 50136. 224), Cyrillus Mohr (OSZK 288. 943), Marcus Zitkovics (OSZK 288. 944), Adjutus Adler (OSZK 317. 862), Petrus Jagosics (OSZK 317. 854) és Elias Tolnay (OSZK 318. 179).

Szinnyei a Magyar írók lexikonában azt írja, hogy Gyöngyösi István Csalárd Kupidója 1734-ben Sopronban látott volna először napvilágot, de Kozocsa Sándor közlése szerint az OSZK példánya 1734-ből

nem soproni, hanem komáromi.

Schmid tevékenysége tehát 1738-cal befejeződik Sopronban, utóda Rennauer Fülöp az említett pörön kívül keveset beszélgetett magáról. Személyi adatait is alig ismerjük.

Jóhiszemű, naív ember lehetett, amit egy összeütközése a hatósággal bizonyít, és amelynek háttérében ismét Schmid csalafintasága lappang. Rennauer ugyanis 1741-re naptárt nyomtatott, emiatt Spaiser Ferenc Domonkos pozsonyi könyvkötő, akinek volt erre szabadalma, és így vetélytársat látott a soproni nyomdászatban, feljelentette a helytartótanácsnál. A város megkapta a végzést, hogy hallgassa ki Rennauert, aki őszintén megvallotta, hogy engedélye nincs és nem tudta, hogy a lőcsei híres kalendáriumot nem szabad utána nyomni. Három éve nagy pénzen (non levi pretio) vette a műhelyt és azt hitte, hogy mivel elődje akadálytalanul adott ki naptárt, ő is megtehetette. Most azt kéri, hogy a meglévő készletet hadd árusítsa el. A tanács is pártolta a kérést, mert nem akarná, hogy a nyomdász koldussá legyen. Rennauer a királyi kancelláriához is fordul néhány nappal később. A kész naptár tilalmának feloldása mellett szabadalmat kér 10 évre, hogy negyed és tizenhatod alakban német és magyar nyelvű naptárt adhasson ki az Englische Wahrsager (quod vocant E. W.) módjára ezzel a címmel: Soproni naptár (sub titulo Calendarii Soproniensis). A helytartótanács kedvezően fogadta a kérvényt, és utasította a városi tanácsot, oldja fel a kinyomott naptár zárlatát, egyúttal közölje milyen vallású Rennauer, és hogy milyen formában adandó neki a szabadalom a kérvényezett naptárra? Hogy azonban tényleg sor került-e a naptár kiadására, arra semmi adat sincsen.³⁷⁽⁵²⁾

Rennauer sem sokáig működött, 1746. december 29-én halálát jegyzik be a soproni Szent Mihály templom halottas anyakönyvébe. Neje még egy darabig tovább viselte a műhely gondjait. A Rennauer nyomda működéséről már szép számmal vannak adatok. Nyomott német, latin, magyar, sőt horvát nyelven is. Fejlécei, vignettái közt gondosan készültek is akadnak. A magyar nyomással persze egy kis baj van. Egy 1743-as nyomásán tulajdon nevét is Fölepnek írja. De egyik rendelője, Szabó István is ráolvas az 1743-ban nála nyomott Prédikációk-ban, de egyúttal menti is, hiszen a nyelv kérdései még akkoriban tisztázatlanok voltak: „Minden Prédikációt Magyarokhoz mondtam, azért magyarul-is nyomtattam. De nem-is igyekeztem soha írással, és prédikációval híreskedésben, hanem kötelességem erőltetéséből-is Hazámnak, és a Magyar lelkeknek szolgálni kívántam. A magyarságban pedig már egyet, már más követtem: sokszor azon szót egy helyen, egy képen, más helyen másképpen ejtettem: a bötüket hol kétszereztem, hol nem: azon bötüt jegyeztem egy szóban, másban nem: vagy helyel helyel azon szóban sem; mert a magyar szóknak írásiban nagy a különbözés; és ki mutathattya meg eredetéből minden szónak, hogy ekképen iratik leg jobban; midőn sok szónak eredetét nem tudhattuk. Estek mind azon által fogyatkozások a prés alatt-is, mert a bötü szedőnek nem volt magyar értelme, és egy szóból kettőt csinálván, és kettőből egyet, ezer s meg 51 ezer galibát adott. De elegendő, és alkalmas bötüje sem volt a nyomtatónak, hogy minden szók akaratom szerint nyomtathattak volna. Azonkívül, gyakran köteles foglalatosság miatt jelen nem lehettem; gyakran hirtelenséggel kellett rajta el futnom.”

Rennauer nyomtatásunk szerint először Sopronban vallásos ponyvát, azaz néhány lapos, nem hivatalos imasorozatot, többnyire fametszetes címlappal.³⁸⁽⁵³⁾ Özvegye alkalmaz pedig először díszcímlapot, nem a könyvhöz tartozó képet. Orosz Synopsis című könyvéhez mellékelte Fuhrmann P. M. allegorikus rézmetszetét.³⁹⁽⁵⁴⁾

Sopron városa szorgalmasan rendelt Rennauernél. A számadáskönyvek szerint 1739/40-ben pestis ellen való óvintézkedéseket, majd útleveleket, 1745-ben facédulákat, egyezret nagyot és négyezer-százat kicsit, az özvegyénél 1747-ben adócédulákat. De a helyi írók sem kerültek el, mindkét felekezethez tartozó egyházi

embereknek is dolgozott (Primes várospap, Szabó jezsuita, Hajnóczy ev. tanár), egyúttal a Széchenyi-család számára is. Egy nyomtatványán, ki tudja, mily jogon, a győri püspök udvari nyomdászának tünteti fel magát. Rennauer özvegye azután eladta a nyomdát a bécsújhelyi születésű Siess József Jánosnak és 1748. január 8-án tárgyalja a városi tanács az ügy fordulatát.[40\(55\)](#) 1748-cal azután egy nagyobb nyomdászdinasztia kezdi meg soproni útját egy teljes évszázadon által.

A mai István bíró utca torkolata 1920 körül

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Rennauer Fülöp soproni nyomdájának munkái

Rennauer Fülöp soproni nyomdájának munkái

1. *Furlani*, Joannes Andreas: Collocutiones de novis Rákosiensium Thermis. Examen physico-medicum. Sopronii 1738 Rennauer. 16 cm 14 + 128 lap. OSZK 218.059. Liszt Ferenc Múzeum. Berzsényi Gimm. Párbeszéd forma, Sopron értékes leírása.

2. (*Pock Mátyás*): Ad tri(s)tissimam in fidei controversiis quaestionem: ubi scriptum est ?catholicorum vera, acatholicorum frivola responsia, dum ... theses ex universa philosophia ... defenderet Petrus Jágoicsics praeside Gerardo Csák ... auditoribus data. Soprony, Typ. Rennauer. 14 cm. 136 lap. OSZK 288.924. 1738 körül.

3. Locutio dei ad cor religiosi ... dum ... theses ex universa philosophia ... propugnare Marcus Zitkovics. Soprony, 1739. Typ. Rennauer. 13 cm. 184 lap. OSZK 288.930.

4. *Biesman*, Caspar: Doctrina moralis in brevissimum compendium ex variis ... authoribus redacta. Soprony, 1738. Typ. Rennauer. 13 cm. 136 lap. OSZK 275.463.

5. *Loew*, Carolus Fridericus: Epistola ad celeberrimos omnium regionum botanicos qua de flora Pannonica conscribenda consilium cum ipsis communicat, et singulus ad commercium botanicum ... invitat. Sempronii (1739) Typ. Rennauer. 24 cm. 4 levél. Berzsényi Gimnázium. OSZK 202.078. Címlapját lássad SSz. 1956, 255. lap.

6. Vier neue Marianische Wolfahrt Lieder. Oedenburg gedruckt und zu finden bei Philipp Johann Rennauer, Anno 1739. A kismartoni kegykép fametszetével. Riedl és Klier: Lied-Flughlattdrucke aus dem Burgenland. 1958, 24. lap.

7. *Pilgram* Ant. Thomas: Bey dem erfolgten höchst Kummer vollen Ableben des Herrn Johannis Sigismondi Pilgram. 2°. 2 levél. 1739 Oedenburg gedr. bey Phil. Joh. Rennauer. Petrik III. 95. lap. Unokaöccs gyászbeszéde soproni pap felett.

8. *Primes*, Georg. Divinae gratiae magnalia ex sacris literis atque patribus quaesita et in honorem divi archangeli Michaelis ... e publico suggestu, festo eidem die, panegyrico celebrata. Das ist die grosse Gnad und Wunderthaten Gottes. 1739. Gedr. bey Phil. Joh. Rennauer. 4°. 14 levél. Petrik III. 142. lap. OSZK, Past. 1390. Primes soproni várospap volt.

9. *Stockinger*, Mich. Godofr. Das erfreute Zion. Oedenburg gedr. bey Phil. Joh. Rennauer. 2°. 4 levél. Petrik III. 447. lap. Templomi beszéd Örtl lelkész és nyelvtudós beiktatásakor.

10. *Hajnóczy*, Daniel: Georgius Sigismundus Liebezeit ... in funeris sui celebritate ... laudatus. Sempronii

1739. Typ. Rennauer. 21 cm. 8 levél. Petrik II. 48. lap. OSZK 174.470/6 és 174.472. Csínos, G jelzésű fametszettel.

11. *Hajnóczy*, Daniel: Luctus musarum Pannonidum in augustum funus dvi Caroli 53VI. Sempronii 1740 Formis Jo. Phil. Rennaueri. 2°. 4 levél. Petrik II. 48 lap. Ruszt, ev. gyülekezet.

12. *Örtl* Joh. Gottfr. Castrum dorolis in templum honoris ... Carolo VI. ... sagerichtete Trauer-Gerüste. Oedenburg 1740. Druck Rennauer. 32 cm. 20 lev. Petrik II. 913. lap. OSZK 178.521/11. Német prédikáció III. Károly király halálakor.

13. Névtelen. Sacrum parentale quo divum Carolum VI. ... Sempronii 1740. Ny. n. 4°. 2 levél. OSZK 4°. 1740.

14. Névtelen. Derr Herr Zebaoth wird seyn eine liebliche Krone. Diess Blatt schenckt zum Neuen Jahr ... der löbl. Evangelischen Gemeine in Oedenburg. Chorus Musicus. H. é. ny. n. 4°. 2 levél. OSZK. 4°. 1740.

15. Névtelen. Lob- und Danckrede. 1741. Oedenburg gedr. bey Joh. Philipp Rennauer. 4°. 16 levél. Petrik II. 605. lap. Jezsuita beszéd II. József születésekor.

16. Névtelen: Némely fő butsuknak feljegyzések. Sopronban 1741. Ny. Rennau Fölep János által. 12°. 4 levél Petrik II. 860. lap.

17. *Charesz*, Ludw. Gottl. Christ. Gehaltene Trauer-Rede von der Glückseligkeit der Todes-Stunde. 1742. Oedenburg gedr. bey Joh. Phil. Rennauer 2°. 12 levél. Petrik I. 409. lap. Halotti beszéd Praun Helénről; a Kolostor utcában lakó arisztokrata nő volt. Vele kiadói kolligátumban, bár külön címlapban a következők: Charesz: Hiez zeigt sich ein Blat.

Wohlman, Sam. Trauer-Cantata bey Beerdigung des ... Herrn Daniel Hieronymus von Praun den 30. I. 1742 gesungen. (Említi Gamauf Denkwürdigketten c. kéziratának XVII. kötetében a 488. lapon.)

Münch, Philipp Samuel: Die letzte Thraenen-Pflicht.

18. *Hajnóczy*, Daniel: Oratio funebris Jo. Georgio Kramer. 1742. o°. 14 lap. Nyomda év nélkül. OSZK apró nyomtatványok 4° 1743; 174. 471 + 174. 470.

19. *Déri* Ferencz: Halottas prédikáció. 1742. Ny. Sopronban Rennau Fülepp János által. 4°. 24 lap. Petrik I. 521. lap. A háborúban elesett Cziráky Józsefről szól.

20. *Henschitt*, Josef: Dank- und Bitt-Rede. 1742. Oedenburg gedruckt bey Joh. Phil. Rennauer. 4°. 18 lap. A csehországi hadi sikerek emlékére. Petrik II. 101. lap.

21. *Primes*, Georg: Der Sohn des Menschens an Statt Gottes. Oedenburg gedr. b. Joh. Phil. Rennauer. 4°. 26 lap. Petrik III. 142 lap. OSZK Past. 1390 d + Apróny. 4° 1742.

22. *Hentschitt*, Josef: Danck- und Ehren-Rede. 1743. Oedenburg gedruckt bey Joh. Phil. Rennauer. 4°. 20 lap. Petrik II. 101. lap. OSZK Past. 836 c. Ünnepi beszéd a bajor hadi sikerek és a cseh koronázás örömére.

23. *Prileszky*, Paulus: Quadripartitum juris. Sopronii. Typis Joannis Philippi Rennau 1743. 21 cm. 1382 lap. Berzsenyi Gimn. OSZK Hung k. 860.

24. *Simonyi* József: Szomoru kérdés. Ny. Sopronban Rennauer Filep János által. 4°. 30 lap. Petrik III. 388.

lap. OSZK 4° 1743. Cziráky József temetésén mondott beszéd.

25. *Knogler*, Daniel: Der neugebohrne Jesus (Neu-Jahr Cantata). H. é. ny. n. (1743 körül) 4°. 2 levél OSZK 4° 1743.

26. *Szabó* István: Mária Terésia ... erős asszony állat. Sopronban. Nyomtatott János Fülep Rennau. 2°. 14 lap. Petrik III. 476. OSZK 501.266. A cseh koronázás és hadi sikerek öröme tartott beszéd.

27. Névtelen: Dit Angenehmlichkeit des Herbstes. Oedenburg 1743, ny. n. 2°, 2 levél. Petrik I. 78 lap. OSZK 400.069, Auersperg Wolf és Reising Teréz esküvőjére írt köszöntő.

28. *Szabó* István: Prédikáziók, mellyeket egy böjti vasárnapokon az Isten igéjéről és három böjti péntek napokon a Krisztus Jézus szenvedéséről és haláláról valaha élő nyelvvvel mondott. Nyomtatott Rennauer Filep János 1743 esztendőben Sopronban. 32 cm. 8 + 226. Soproni levéltár. OSZK 175.215. A jezsuita szerző Csáky Györgyné Ebergényi Ilonának ajánlotta. Vanossi Antal provinciális Sopronban adta meg az engedélyt a kinyomatásra 1743. május 23-án. A 167. lapon indás záródísz G jelzéssel.

29. *Szabó* István: Halotti prédikázió. Sopronban. Nyomtatott Rennauer János Filep Győri Püspöknek könyvnyomtatój. 1744 Esztendőben. 2°. 14 lap. Petrik III. 476. lap. OSZK 501.402.

5430. *Fischer* Leopold: Lob und Danckred. Oedenburg gedr. bey Joh. Phil. Rennauer 1744. 4°. 7 levél. Petrik I. 798. lap. OSZK Past. 742.

31. *Koptik*, Odo: Thalleidos liber I. de ortu, progressu et flore S. Aedis et thaumaturgae Thallensis. Sopronii 1744. Typ. Rennauer. 20 cm. 116 lap. Petrik II. 447. OSZK 303.694. A celledömölki kegyhely alapítójának munkája a pozsonymegyei Tál kegyhelyről.

32. *Szabó* István: Első Ferencz. Sopronban János Fölep Rennauer (1745). 2°. 7 levél. OSZK. Aprónyomtatványok 1745–49. Lövön tartott beszéd.

33. *Sosterich* Jeremiás: Dubovni vetlyacz. Sopron 1746. Említi ny. n. Szinnyey: Magyar írók lexikona XII. 1312. hasáb.

34. Névtelen. Vier schöne neue Marianische Wahlfahrts-Lieder von dem Wunderthaethigen Gnadenbild klein Maria-Zell zu Dömölck. Oedenburg, gedruckt bey Johann Phil. Rennauer 1746. Említve Riedl és Klier i. m. 24 lap.

35. Névtelen: Drey gantz neue Marianische Wohlfahrts-Lieder, Von dem neuerfundenen Gnaden-Bild Klein-Maria-Zell. Gedruckt im Jahr 1746 (in Oedenburg). Említve mint a 33. szám.

36. *Orosz*, Franciscus: Synopsis annalium eremi-coenobiticorum ff. eremitarum ordinis S. Pauli. Sopronii 1747 Typ. A. M. Rennauerin. 16 cm. 401 lap. Berzsenyi gimnázium. OSZK 84.078.

37. Névtelen: Drey schöne neue Geistl. Lieder Oedenburg Druckts Johann Philipp Rennauer. Említve mint a 33. szám, 23. lap.

38. Névtelen: Zwey schöne neue Geistliche Lieder. Oedenburg Gedruckt bey Johann Philipp Rennauer, 1740 előtt.

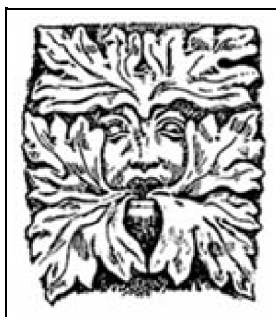
39. Névtelen: Vier gantz neue Marianische Wohlfahrts-Lieder von dem Neuerfundenen Gnaden-Bild

Klein-Maria-Zell, Zu Dömölck in Hungarn. Oedenburg gedruckt im Jahre 17??. Említve, mint leszakított sarkú példány. Lásd 33. szám 25. lap.

40. *Széchenyi*, Sigismund: Clavis, per quam reserantur coeli. Sopronii typis Ph. Joan. Rennauer. 4°. 8 + 592 + 1 lap. Petrik III. 505.

41. Névtelen. Die unruhige Ruhe, in denen Herten getreuer Unterthanen wurde vorgestellt bey glücklich erfolgter Wahl und Crönung des Francisci dess Ersten wie dann auch der Kayserin Maria Theresiae den unterthaenigsten Gehorsam u. Freude zu bezeugen von einer ev. Gemeinde in Oedenburg. Gedr. bey Joh. Phil. Rennauer Raaberisch bischöfl. Buchdrucker. 2°. 4 levél. Petrik III. 256. lap.

Borsa Gedeon–Csatkai Endre

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Hollósy Kálmán és Móra Ferenc Felsőlvön

55 Hollósy Kálmán és Móra Ferenc Felsőlvön

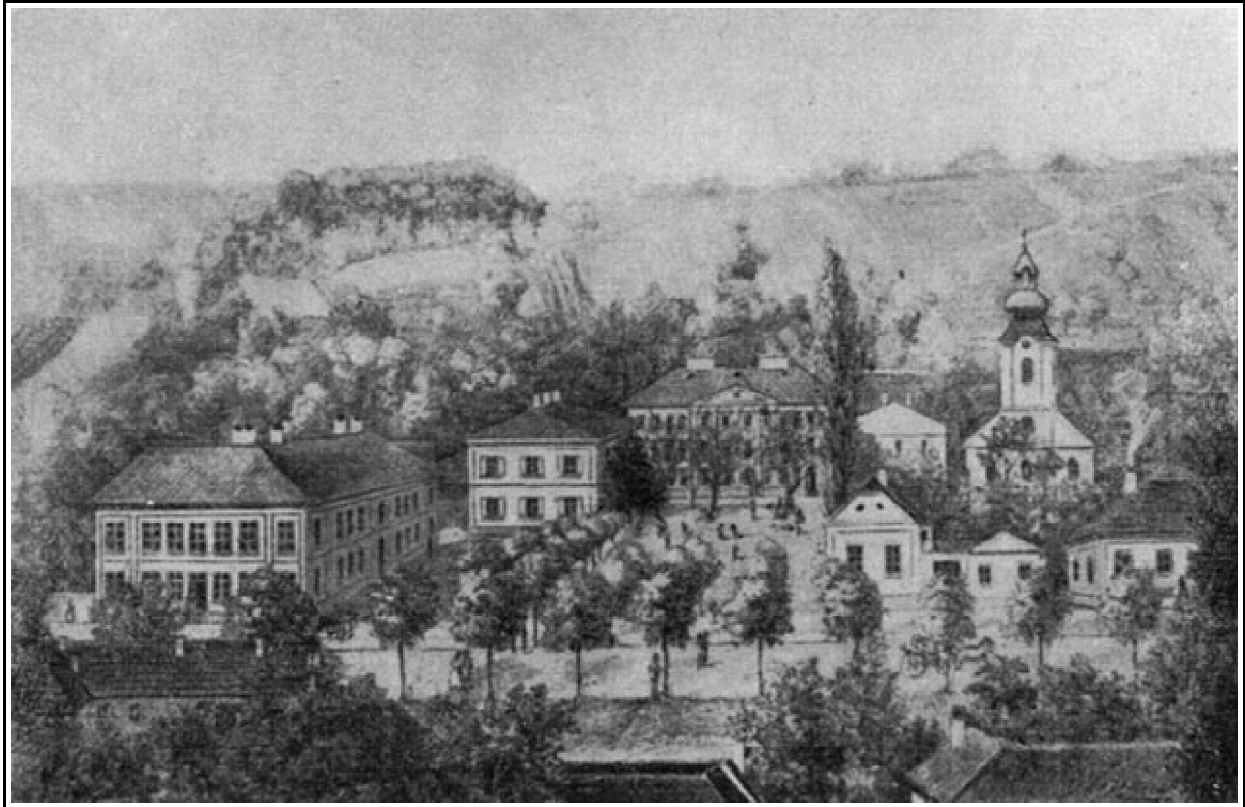
Az elmúlt év júliusának közepén néhány napig gyászlobogó lengett a soproni Berzsényi Gimnázium homlokzatán, és gyászjelentés adta hírül, hogy elhunyt *Hollósy Kálmán*, az iskola egykori tanára. Kivételesen magas korban, 90. életében távozott az élők sorából.

Hollósy Kálmán

Az intézet mai növendékei közül talán senki sem ismerte, sőt a tanárok közül is csak alig néhányan, hiszen magam is kisdíák, harmadik osztályos gimnazista voltam még, mikor 1931-ben nyugalomba vonult. Temetésén, 1960. július 19-én a vakációzó diákságnak csak kis csoportja volt jelen, egykori növendékei azonban szinte az ország minden tájáról sereglettek koporsójához. Elbúcsúztatták Sopron legidősebb pedagógusát volt tanítványai és régi tanár-társai, s az elismerés és hála sugallta szavak [56](#)igen szemléletesen rajzolták meg Hollósy Kálmán rendkívül markáns tanár-alakját.

A Sopron megyei Pórládonyban, 1870. december 1-én, egy kis kétablakos, zsupptetős zsellérviskóban született. Haláláig hálás szeretettel emlékezett Kovácsics Sándorra, egykori tanítójára, aki észrevette nem mindennapi képességeit, és egyengette továbbtanulásának útját. Kitűnő eredménnyel érettségizett a soproni líceumban, majd Sopronban és Halléban végezte teológiai tanulmányait. A papi pálya helyett azonban a tanári hivatást választotta, s magyar-latin szakos tanári oklevelet szerzett a pesti egyetemen.

A felsőlövői ev. tanintézetek egykori látképe
(Az 1899/1900. évi értesítőből)

Még abban az évben, 1894. szeptember 1-én a felsőlövői gimnáziumban kezdte meg tanári működését. Felsőölvőre, a városoktól távol eső kis faluba bizony nem tülekedtek a tanárok. Abban az időben szokatlanul magas óraszámban kellett tanítaniok, s nyoma sem volt az iskolán kívül valamilyen kulturális intézménynek.

Hollósy Kálmán számára az itt eltöltött évek az önművelésnek és az áldozatvállalás felismerésének gazdag időszakát jelentették. Még kilencvenedik életévében is pontos dátumok és nevek említésével idézte föl a felsőlövői tanintézetek létrejöttének körülményeit, és hálával emlékezett *Wimmer Gottlieb Ágostra*,¹⁽⁵⁶⁾ aki az osztrák kultúrpolitika németesítő szándékainak ellensúlyozása érdekében szinte a semmiből teremtette elő e határvidéki magyar iskolák anyagi alapját.

Kultúrtörténeti szempontból Wimmer a maga korának valóban igen érdekes alakja lehetett. Majdnem a fél Európát végigkoldulta, hogy Francke hallei iskolavárosának mintájára először tanítóképzőt majd gimnáziumot és külön reál-iskolát létesíthessen Felsőölvön. Érdeemes megjegyeznünk, hogy 1845. május 12-én megnyílt „szegény tanítók szemináriumá”-nak nevezett tanítóképzője *négy évfolyamú* volt, holott az *állami tanítóképzőkben* akkor még csak 2 éves képzés folyt.²⁽⁵⁷⁾

* * *

Felsőölvön találkozott össze Hollósy Kálmán életútja *Móra Ferencével*. Két ⁵⁷évvel ezelőtt még élénken emlékezett vissza halhatatlanná vált fiatal tanártársára. Akkor az igen öreg emberekre jellemző pontatlan

emlékezésnek tulajdonítottam azt az állítást, hogy *Móra az 1899/1900-as tanévben tanított vele együtt Felsőlövőn*, hiszen az eddigi életrajzok a nagy elbeszélő tanárkodásának időpontjaként az 1901-es esztendőt jelölik meg. Később is többször beszélgettünk Hollósy Kálmánnal Móra Ferencről, akit haláláig legkedvesebb írójának tartott, s egy alkalommal említette: valahol a háza padlásán, egy ládában megvan még az a felsőlövői értesítő, mely közös tanárkodásuk emlékét őrzi. Akkor még egészségi állapota megromlott, így hát nem volt bátorságom elkérni tőle azt az értesítőt, amelyet nemrégiben örököseinek jóvoltából sikerült megszereznem.

Az internátus épülete (1899/1900)

Péter Lászlótól, Móra életének kitűnő ismerőjétől számos kérdésemre kaptam választ,³⁽⁵⁸⁾ s nagyjában megerősítette azt a képet, melyet Hollósy Kálmán visszaemlékezése rajzolt hatvan év távlatából egykori kollégájáról. Miként Péter László megállapítja: „Móra életének fehér foltja a felsőlövői tanárkodás”. Nagy örömmre szolgál, hogy az alábbi adalékok alapján ez a homályos életrajzi szakasz tisztázható.

Móra így kezdi *Én szép tanárkorom...*⁴⁽⁵⁹⁾ című elbeszélését, egyetlen olyan írását, melyben rövid tanárkodásának impresszióit eleveníti fel: „*Nem igen mondhatom, hogy kísérteneék az emlékei. Fák, füvek, felhők, patakok igen, de az emberek kihullottak harminc esztendő rostáján...*” Nem sokkal odébb ezt olvashatjuk: „*Nem voltam még egészen huszonkét esztendőös, mikor alapvizsgával tanárságot vállaltam egy nagy középiskolában...*”⁵⁽⁶⁰⁾

Földes Anna 1958-ban kiadott kitűnő Móra-monográfiájában írja, hogy a *Nagy Forsythia-virágzás városunkban* című elbeszélés teljes hitelét igazoló írás nem található a Szegedi Napló 1902. május 1-i számában, holott Móra önéletrajzi visszaemlékezése utal rá.⁶⁽⁶¹⁾ Ez is bizonyítja, hogy a *Daru utcától a Móra Ferenc utcáig* című ⁵⁸posthumus kötet megkapóan szép vallomásai nem kezelhetők pontos életrajzi adatokként.

Goitein György és Gaál Ferike Jolán, Móra két korábbi életrajzírója, sőt Földes Anna is átveszi hivatkozott könyvében ezt a felsőlövői tanárkodással kapcsolatos, „harminc esztendő rostáján” áthullt, téves adatot.

Itt szeretném megjegyezni: ha Földes Anna történetesen Móra *Díszpolgárság* című írásának adatai alapján indul el – melyre különben hivatkozik is –, akkor sikerült volna ezt az időpontot a valósághoz hűen megragadnia. Móra ugyanis 1897-ben került a budapesti egyetemre, s mint írja: „...a negyedik esztendőben otthagytam a scientia amabilist és elmentem alapvizsgás tanárnak Felsőlvőre”.⁷⁽⁶²⁾ Ha nem tanévekre, hanem naptári esztendőkre gondolunk, akkor 1900. április 28-át valóban a negyedik évbe eső időpontnak tekinthetjük.

A felsőlövői gimnázium 1899/1900-as tanévi értesítőjének tanúsága szerint tehát Móra Ferenc még 21 éves sem volt, mikor Felsőlvőre került.

Az értesítő nem betűrendben, hanem szolgálati idejük alapján sorolja fel a tanárokat, s így Móra a sor végére kerül, utána már csak a más vallású hitoktatók és a tanítóképző gyakorló iskolájának a tanítói következnek. A *tantárgyak felosztása* című fejezetben olvashatjuk:

„**Móra Ferenc**, tanár, működik ápril 28. óta, a természetrajzi szertár őre; tanított a *gymnasiumban* földrajzot I-, II-, III- és IV-ben, természetrajzot V- és VI-ban; a *reáliskolában* földrajzot II-, III- és IV-ben; a *tanítóképző-intézetben* természetrajzot 1- és 2-ban.”⁸⁽⁶³⁾

A *tanév története* című fejezetből megtudjuk, hogy húsvét előtt három fiatal tanár állásáról leköszönt, s miként a tanintézetek igazgatója írja: „Molnár István helyébe Móra Ferenczet alkalmaztuk, ki 1879. július 19. Félegyházán született, ugyanott a gymnasiumot, azután Budapesten az egyetemet végezte.”⁹⁽⁶⁴⁾

A felekezeti iskolák világában meglehetősen ritka kivételnek számíthatott, hogy a katolikus Móra a felsőlövői evangélikus tanintézetekben nyert alkalmazást. Mikor ezt a véleményemet közöltem Hollósy Kálmánnal, mosolyogva adta meg a magyarázatot: „Örültek, hogy egyáltalán kaptak valakit abba a kis Isten háta mögötti faluba.” Egyébként megerősítette Gaál Ferike Jolánnak azt az adatát, hogy Móra a „magyar tanítók atyjának”, Péterfy Sándornak az ajánlatára kapott Felsőlvőn segédtanári állást. Péterfy akkor már nyugalomba vonult, többször megfordult a felsőlövői iskolában. Hollósy Kálmán visszaemlékezése szerint Höllig Károly igazgató már hetekkel előbb bejelentette, hogy a távozni készülő Molnár István helyére földrajz-természetrajz szakos tanárnak Péterfy levélben ajánlott „valami poéta-féle pesti egyetemi hallgatót.”

Miként Móra főntebb idézett „tantárgyfelosztása” is bizonyítja, bizony bőven akadt dolga az ifjú segédtanárnak. Heti 28 órában tanított, s amellet a természetrajzi szertárnak is gondozója volt.

Az *Én szép tanárkorom* is megerősíti, hogy Móra Ferenc nem érezte jól maágt Felsőlvőn. Hollósy Kálmán rendkívül komolynak, zárkózottnak, kevés beszédűnek ismerte. Egy sereg fiatal tanár volt akkor az intézetben, de egyikükkel sem kötött Móra meghittebb barátságot. A tanórákon kívül úgyszólván minden szabad idejét a természetrajzi szertárban, a mikroszkópok, herbáriumok társaságában töltötte. Egy-két alkalommal növénygyűjtő „képezdészek” csoportjával együtt járták a határt, s midőn Hollósy egyszer Móra „irodalmi sikereire” terelte a szót, teljes hallgatás volt a válasz. Hollósy szerint az *Én szép tanárkorom* elején az író *Graizinger Kornélt* figurázza ki; ehhez, az idősebb kora ellenére is bohém, zenerajongó matematikushoz vonzódott Móra leginkább.

Péter László írja: „Ami Móra természetét illeti, a kortársak egybehangzó véleménye szerint beszédes, társasági ember, 59 utólérhetetlen causeur volt. Ifjú tanárkodása alatti zárkózottsága érthető egyetemi éveinek nyomorúságából, s abból, hogy tanulmányait be sem fejezve az Isten háta mögött, messze szülőföldjétől volt kénytelen egyedül élni.”

Maga Móra így jellemzi akkor énjét: „Az, hogy még nem voltam nagykorú, nem azt jelenti, hogy ifjú voltam és bohó. Sokkal komolyabb férfiú voltam, mint most; siralomvölgynek tekintetem az életet tulajdon lírai költészetem alapján, filozófiai alapon tartózkodtam a nevetéstől és Henri quatre-szakállt eresztettem.”¹⁰⁽⁶⁵⁾ Ezek a sorok Hollósy Kálmán és Péter László megállapításait egyformán igazolják.

A felsőlövői ev. tanintézetek
1899/1900 tanévi értesítőjének címlapja

Annak megindoklásaként, hogy Móra rövid tanári szolgálat után búcsút mond Felsőlvőnek, Földes Anna elfogadja az *Én szép tanárkoromban* leírt konfliktust, s megállapítja: „Mikor az első esztendő múltán megtanulja, hogy az osztályzatokat, s főként az elégtelenek számát nem a gyerekek tudása, hanem a

statisztika követelményei szabályozzák, s hogy tanárok nélkül könnyebben megél az iskola, mint az internátusbeliek nélkül [60](#)(ez utóbbit egy jómódú tanítványa vágja szemébe) –, Móra levonja a következtetést, s új állás után néz.”[11\(66\)](#)

Véleményem szerint ez a kérdés sokkal összetettebb, hogysen ezt az indoklást egyszerűen elfogadhatnánk. Inkább Péter László nézetével osztozom, s ezt a novellában leírt, valóban kiábrándító konfliktust csupán az *igazi ok* „szubjektív mellézköngéjének” látom.

Hollósy Kálmán is igen jól ismerte Mórának ezt az elbeszélését. *Egészében véve* nem vonta kétségbe annak hitelességét, de túlzásnak, írói fogásnak minősítette az iskola ilyen módon való jellemzését: „...az egész monarchiából odahordták a mindenünnen kikonziliumoszt úrigyerekeket,”[12\(67\)](#) Hozzáfűzte, hogy a protestáns tanintézetek közül a felsőlövői éppen a „szegényebb sorúak” iskolájának számított, ahol természetesen akadtak „kikonziliumoszt úrigyerekek”, de ezek itt sem voltak többen, mint abban az időben az ország bármely más középiskolájában. Ezt a megállapítását különben az iskola következő tanévi értesítőjében található származási és egyéb kimutatások is alátámasztják.

Meddig tartózkodott Móra Felsőlvőn, s mi volt a közvetlen oka távozásának? Ennek a kérdésnek a tisztázása már lényegesen nehezebbnek látszott az előzőnél, vagyis Móra Felsőlvőre kerülése időpontjának kiderítésénél. Hollósy Kálmán ugyanis az 1899/1900-as tanév végeztével felsőlövői állásáról lemondott, mert a soproni líceumban választották meg tanárnak. Arra már nem emlékezett, hogy Móra is megvált-e tanév végeztével az intézettől. A következő tanév (1900–1901) értesítőjét csak nemrég sikerült megszereznem az Evangélikus Egyetemes Egyház Könyvtárából, miután a soproni Berzsenyi Gimnázium könyvtárának majdnem teljes felsőlövői értesítősorozatából éppen ez az évfolyam hiányzott.[13\(68\)](#)

Az itt talált adat valóban meglepő. Kiderült ugyanis, hogy Móra „tanári pályája” *alig két hónapra* terjedt csupán. (A tanévzáró ünnepély 1900. június 23-án volt.) Az *Adatok a lefolyt iskolaév történetéhez* című fejezetben ezt olvashatjuk:

„Az 1899/1900-dik iskolaév végén még két állás üresedett meg *Knöbel Ottó* és *Móra Ferencz* távozásával, akik bár rövid ideig, de lelkiismeretesen működtek intézeteinknél. Az előbbi egyetemi tanulmányait folytatja, az utóbbi pedig katonai szolgálatra vonult be.”[14\(69\)](#)

Móra Ferenc önéletrajzi vonatkozású megnyilatkozásaiban nem tudtam nyomára akadni ennek a „katonai szolgálat”-nak, s *Mezősi Károly*tól, Móra félegyházi élete legjobb ismerőjétől sem sikerült erre vonatkozóan adatokat szereznem. Feltevésem csupán, hogy a Knöbel és Móra nevekkal kapcsolatos „előbbi” és „utóbbi” kifejezések az értesítő szövegében *fölcserélődtek*. Knöbel Ottó ugyanis majdnem egyidős volt Hollósy Kálmánnal; tanulmányait már befejezhette, Mórának viszont ekkor még nem volt tanári oklevele. Tehát Knöbel vonulhatott be katonai szolgálatra, Móra pedig egyetemi tanulmányait folytatta. (Mezősi Károly is ezt tartja valószínűnek.) Persze az is feltehető, hogy a mindenáron távozni vágyó fiatal tanárjelölt csak „ürügyként” hivatkozott erre a „katonai szolgálatra.”

Úgy érzem, nagy írónk felsőlövői tanárkodásának „fehér foltja” az elmondottak alapján feloldódott. *Megnőtt azonban egyúttal a korábban rövidebbnek vélt időköz* Móra felsőlövői tanári állásának elhagyása és Szegedre kerülése (1902. május 1.) között. További szorgalmas kutatásra lesz szükség, hogy ezt a kereken 2 esztendő jelentő újabb „fehér foltot” földerítsük.

* * *

A felsőlövői tanintézetek 1899/1900-as tanévi értesítőjét Hollósy Kálmán közel egy ív terjedelmű, igen elmélyült tudományos [61](#)tájékozottságra valló nyelvészeti tanulmánya vezeti be. („Az ó, ő, é hangokat helyettesítő kettős magánhangzók mai nyelvjárásainkban.”)¹⁵⁽⁷⁰⁾ Érthető, hogy a jól képzett, kiforrott tanár távozását nagyobb veszteségnek érzi az intézet vezetősége, mint az alig 2 hónapja ott tartózkodó Móra Ferencét. Ez magyarázza, hogy a következő tanévi értesítőben Hollósyt lényegesen melegebb szavakkal parentálja el az igazgató, mint az ifjú segédtanárt.

A soproni líceum tanári kara valóban gazdagodott Hollósy Kálmán megválasztásával. Példaképe volt a tanári pontosságnak és lelkiismeretességnek. Tőle is hallottam, s egykori kollégái is mondják, hogy hosszú tanári pályáján egyetlen alkalommal hiányzott néhány napig a tanítási órákról, mikor édesanyja meghalt. Ragyogóan színes, lebilincselően érdekes magyar órái ma is emlékezetemben élnek. Az irodalmat megkedveltető, stíluskészséget és helyesírást fejlesztő tanári munkája *eredményességében* még ma is példaként állhatna az őt felváltó tanárnemzedék előtt.

Félegyháza nagy fiának életműve évről-évre gazdagabban tárul elénk. Nevét a mesét kedvelő kis óvodásoktól kezdve az életbölcsesek iránt különösen fogékony öregekig ma már többmillió hazánkfia ismeri. Ennek a ragyogó névnek a fényéből jut egy sugár Hollósy Kálmánnak, az egykori tanártársnak a portréjára is, akinek az emléke szintén tovább él a hálás tanítványok szívében.

Kelényi Ferenc

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Sopron emlékezik a Tanácsköztársaság mártírjaira

Sopron emlékezik a Tanácsköztársaság mártírjaira

Sopron belvárosában, az Új utca 28. számú ház előtt a járókelő nem mehet el anélkül, hogy kicsit el ne gondolkozzék. A bejáratnál egy emléktábla, rajta ez a felirat: „Emlékezz mártírjaidra és tanulj életükből.” Alatta Kellner Sándor arcképe, aki a Tanácsköztársaság Sopron megyei és városi teljhatalmú kormánybiztosa volt. 41 évvel ezelőtt ebben a házban lakott az a férfi, aki feláldozta életét egy eszméért, amely eszmét azonban csak 1945 tavasza érlelt valósággá a magyar nép számára.

Budapestről jött városunkba 1919. márciusában. Megérkezése után azonnal megkezdte tevékenységét mind a városban, mind a megyében a proletárhatalom biztosítása érdekében. Minden intézkedése a dolgozók érdekét szolgálta. Sokan felkeresték Új utcai lakásán is ügyes-bajos dolgaikkal, azonkívül a különböző küldöttségek, hogy kikérjék tacsánát és útbaigazítását. Valósággal második hivatal volt a lakása. Itt csak két hónapig lakott, innen ugyan ismét Budapestre került, de véglegesen nem szakadt el a várostól és barátaitól.

A Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmárok megkezdtek a hajtóvadászatot a legöntudatosabb munkások, parasztok és értelmiségiek ellen. Kellner is az üldözöttek sorába került. Horthy „vitézei” menekülés közben elfogták és éppen abba a Sopronba szállították, ahol azelőtt pár hónappal oly nagy lendülettel dolgozott és intézkedett abban a reményben, hogy soha többé nem élőködnek az elnyomók a nép nyakán. Azonban a soproni törvényszék fogháza túlszűfolt volt már, és így Kellnert többemagával Köhidára kísérték. Közben szökési kísérletet provokáltak a kísérők, és Kellnert Knapp Gáborral együtt agyonlőtték. Akkor a fehérterroristák ezt is hőstettnek tekintették és szinte büszkélkedtek vele. A két

halottat a rabtemető fogadta be. Csak az 1945-ös felszabadulás tette lehetővé, hogy a gyilkosok elpusztította hős magyar kommunista hamvait méltó helyen és módon helyezték örök nyugalomra a soproni dolgozók emelte emlékmű talapzatában, a Sztálin téren. De hálánkat hirdeti a gyilkosság színhelyén létesített kis liget és benne elhelyezett emlékmű az utódok fogadalmával: „A hősök nagy áldozatát őrzi hű szívünk!” Az Új utcai emléktáblát 1960. augusztus 19-én ünnepélyesen leplezték le, mind ezt, ⁶⁴mind a pozsonyi országút mentén a Kellner-ligetet és évekkal ezelőtt már a Sztálin téri emlékszobrot a Sopron Városi Párt Végrehajtóbizottság és a Soproni Városi Tanács közös anyagi fedezet biztosításával létesítette. Arra kell törekednünk, hogy a nagy embert soha ne feledjük és tisztelettel adózzunk mindenkor emléke előtt.

A HOSÖK NAGY ALDOZATAT
ÖRZI HŰ SZIVŰNK!

E HÁZBAN LAKOTT
ENTZBRUDER DEZSŐ
A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG SOPRONMEGYEI
KATONAI BIZTOSA.

Az Erdőmérnöki Főiskolához vivő utcák egyikében magányos, egyemeletes ház falán is emléktáblát helyeztek el 1960. augusztus 19-én. Entzbruder Dezső emléktáblája ez, a róla elnevezett utcában. Abban a házban lakott a Tanácsköztársaság Sopron megyei katonai biztosa. Entzbruder Dezső. Tanító volt, de nem iskolai katedrán tanított, hanem fegyverrel a kezében, a szabadság kivívása érdekében harcolt, példát mutatva a korabeli és későbbi ifjúságnak. Sajnos a lehetőségek rövid időt szabtak neki, és a Tanácsköztársaság bukása után az ő sorsa is a mártírhalál lett. A város szeretete övezte, éppen ezért megbilincselve úgy lopták ki Sopronból és Acsád közelében két társával együtt meggyilkolták 1919. augusztus 22-én.

Bors László és Entzbruder Dezső síremléke a soproni Szent Mihály temetőben

Ezt az emléktáblát a zárgyári KISZ állította fel. 1960 folyamán a Széchenyi téri kollégium is felvette Entzbruder nevét.

Entzbruder törekvéseinek osztályosa volt Bors László sajtóügyi és vádbiztos, a lángoló tollú forradalmár és költő. Az életben is egymás mellett küzdött a két barát, a halálban is összeforrtak. A gyilkosok aligha gondolták, hogy egyszer áldozataik megérdemelt pihenőhelyet kapnak [65](#)és emléktáblák hirdetik majd dicsőséges életüket és halálukat. Bors Lászlóról 1959-ben a főiskolai KISZ nevezte el gyönyörű új székházát, és előcsarnokában a forradalmár-költő arcképével díszített emléktáblát helyeztek el. A Vasöntöde Bors Lászlóról elnevezett KISZ szervezete viszont a Kőfaragó tér 3. szám alatt, Bors utolsó soproni lakóházának falán helyezett el emléktáblát, amely jelképesen utal az íróra és a forradalomra.

Magától értetődő volt az a kívánság, hogy Sopron a maga kommunista vértanúinak hamvait a város falai között akarta tudni. 40 év után nem volt könnyű a szombathelyi temetőben megtalálni az acsádi vérfürdő áldozatainak tetemeit, de főleg Bors András fáradozásai révén sikerült ez. Ahogy erről már a SSZ is

beszámolt, Bors László és Entzbruder hamvait hazahozták, és a Szent Mihály temető díszsírhelyei közt kerültek végső nyugalomra. 1960. augusztus 20-án avatták fel kettőjük közös síremlékét, Horváth Marietta soproni szobrászno alkotását, amely nem akar képmás lenni. A két meggyötört fiatal közül az egyik ugyan összeroskadt, de a diadal biztos tudatában emelkedik fel a másik. A síremléket is a párt- és a városi vezetőség közös munkája hozta létre.

Keserőséggel teli két és fél évtized múlt el a vértanúk halála óta, de eljött a magyar nép virágba boruló tavasza, a felszabadulás ideje. Folytatjuk az elődök megkezdte mű építését, közben azonban nem felejtjük hős vértanúinkat. Hirdessék nevüket a városban elhelyezett emlékművek, emléktáblák, utcák és intézmények!

Mészáros Gyula

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Tízéves a Soproni Kempelen Farkas Gépipari Technikum

Tízéves a Soproni Kempelen Farkas Gépipari Technikum

1951. szeptember 1-én indult meg az oktatás Sopron első középfokú iparoktatási intézetében, az akkori 23. sz. Kohó- és Gépipari Technikumban. Ma is ez az egy ipari technikum működik a városban, mely 1955-ben vette fel Kempelen Farkas nevét.

Mielőtt rátérnénk az iskola tízéves történetének ismertetésére, úgy gondoljuk, rövid áttekintést kell adnunk a magyar középfokú iparoktatás múltjáról.

Az első műszaki középiskola 1879-ben kezdte meg működését Budapesten. Ez volt az „Állami Középipartanoda”. Ebből az oktatási intézetből lett 1899-ben az első „Állami Felsőipariskola”.

A középfokú iparoktatás ismert intézetei a későbbiek során a felsőipariskolák és a szakiskolák voltak. A két világháború között kísérleteket folytattak e két iskolatípus ipari középiskolákká való átszervezésére. Ennek során 1941-ben már 20 ipari középiskola működött hazánkban.

A felszabadulás az iparoktatásban nagy fejlődést indított el. 1946-ban már 46 középfokú iparoktatási intézet működött. Megváltozott ugyanakkor a szakoktatás célja is. A felszabadulás előtt ugyanis ezek az iskolák elsősorban a kisipar igényeit elégítették ki.

Az országunk történetében lezajló nagy kultúrforradalom során az ipari szakoktatás is szélesebb, egészségesebb alapokon születik újjá, s így 1950-ben a középfokú iparoktatási iskolákat *technikumokká* szervezik át. Egyidejűleg sok új ipari technikum létesül az ország ipari centrumaiban, így a soproni is. Jelenleg 64 *ipari technikum* működik az országban, beleértve az élelmiszeripari, építőipari, könnyűipari stb. technikumokat is. Ezek az új típusú iskolák a szocialista nagyipar részére nevelnek középfokú képesítésű szakembereket, ugyanakkor lehetővé teszik az egyetemen való továbbtanulást is. Nem zsákutca többé a középfokú iparoktatás.

* * *

A soproni technikumot a Kohó- és Gépipari Minisztérium alapította s szerelte fel, miután megkapta az 1941–43-as években tanítóképző diákotthon céljára épített, de teljesen be nem fejezett épületet

(Bajcsy-Zsilinszky Endre u. 9.), és azt belsőleg, a technikum céljának megfelelően 66-átalakította. Az épület eredeti rendeltetéséről bővebben a SSz. 1958. évi 3. számában Rozsondai Károly tollából megjelent „Képek a soproni tanítóképző történetéből” c. cikkben olvashatunk.

A soproni technikum indulásakor *híradásipari szakú* volt. Erre a szakra 1951-ben négy párhuzamos osztályba összesen 162 tanuló nyert felvételt.

Az ipari főhatóságok terve az volt, hogy az új épületek létesítésével egy 16 osztályos híradásipari technikumot szerel fel diákkotthonnal együtt, s egyidejűleg Sopronban egy híradásipari üzemet is létesít. Az utóbbi terv azonban nem vált valóra. Így a technikum bővítésére sem került sor. Az intézet megmaradt egy épületben, s további belső átalakítás után jelenleg is ebben az egy épületben folyik mind az elméleti, mind a gyakorlati oktatás. Minthogy az épületben csak 8 osztály fér el, 1952-től kezdve évenként két-két osztály került beiskolázásra.

Évről-évre érződött azonban, hogy a híradásipari szakoktatásnak Sopronban nincsen ipari bázisa. Várható volt, hogy a végző növendékek nem tudnak majd a közelben elhelyezkedni. Ezért már 1953-ban felvetődött az a gondolat, hogy meg kellene változtatni a technikum profilját. A gondolatot tett követte, s az 1953 szeptemberével induló két első osztály *öntőipari szakon* kezdett. Az öntőipari szak gyakorlati oktatásához előbb-utóbb öntőműhelyek létesítésére lett volna szükség, ezek építésére azonban nem kerülhetett volna sor, mert az iskola a város üdülőnegyedében fekszik.

Így 1954-ben újra híradásipari szakra tért vissza az intézet a főhatóság hozzájárulásával. Az öntőipari szakon kezdett első évfolyam is híradásipari szakon folytatta tanulmányait a második évfolyamon.

1955-ben aztán a főhatóság úgy döntött, hogy fokozatosan megszünteti a soproni híradásipari technikumot, s ezért az 1955/56. tanévre már nem engedélyezte tanulók felvételét.

Az intézet tanári testülete ekkor beadvánnyal fordult a minisztériumhoz. Hivatkozott az elmúlt négy évben kifejtett úttörő munkájára, a város, az ipari dolgozók érdekeire és kérte, ne szüntessék meg a soproni technikumot.

A kérés meghallgatásra talált, s még 1955 őszén *általános gépgyártó* szakon levelező oktatás indulhatott meg, majd 1956-ban újra indult első évfolyam a nappali tagozaton is, még híradásipari szakon. A kimaradt évfolyam kárpótlásául három első osztály kezdhetett ebben az évben.

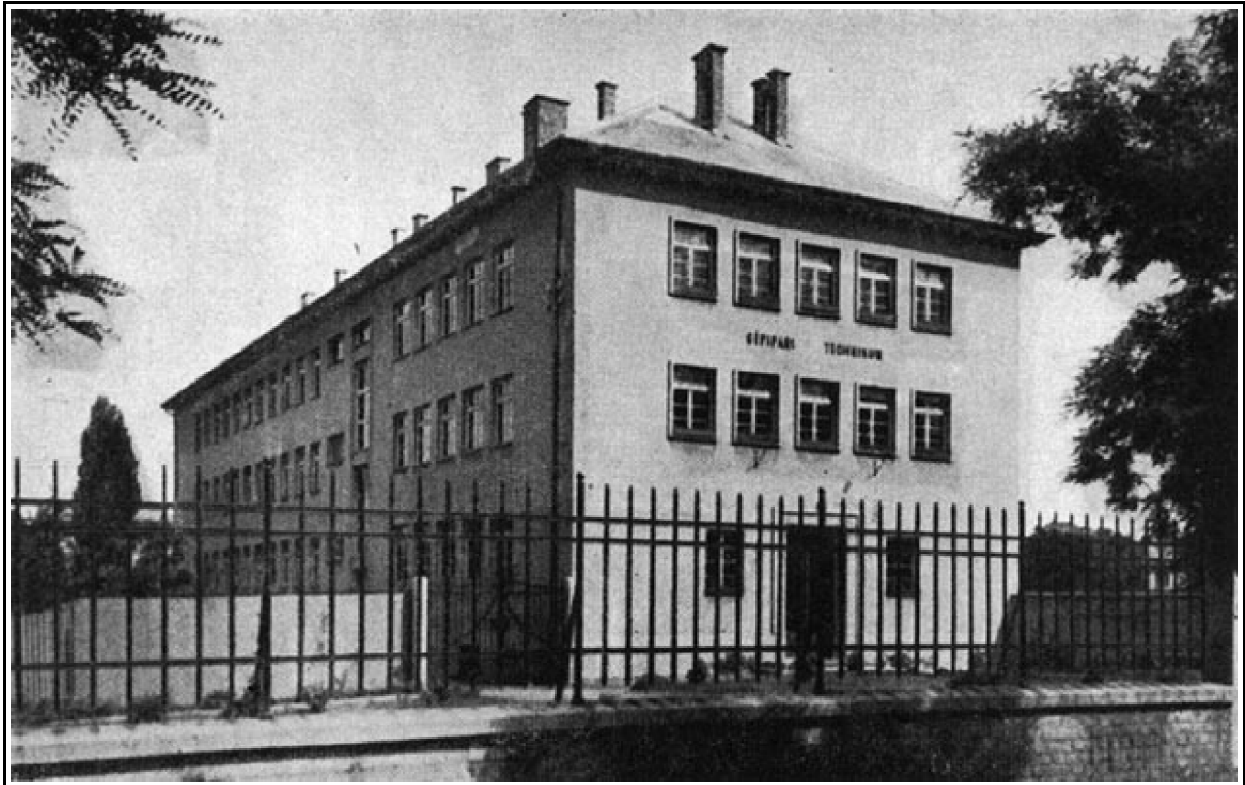
Az intézet végleges profiljának eldöntése megérett. Az ipar érdekeit, s a helyi adottságokat figyelembe véve a minisztérium 1957-ben úgy határozott, hogy a soproni technikum szakát *általános gépgyártóra* változtatja meg.

Így 1957 szeptemberétől kezdve kizárólag általános gépgyártó szakra vesz fel tanulókat a technikum. Ezzel biztosítható, hogy a növendékek nagy része a soproni és a közeli üzemekben tud elhelyezkedni. Gépész technikusokra ugyanis a gépipari-vasipari üzemeknek (Vasöntöde, Lakatosárugyár, Tűgyár, Autóalkatrészgyár, Gépgyár, Késgyár) és a textilgyárak, élelmiszeripari üzemek, gépállomások gépkarbantartó részlegeinek egyaránt szüksége van.

Ezzel nyugvópontra jutott az intézet profiljának kérdése. Hozzá lehetett látni a tanműhelynek megfelelő átalakításához, felszereléséhez. A távbeszélő és rádió műhelyeket leszereltük, berendezésüket a székesfehérvári technikumnak küldtük el, ahol 1959 óta híradásipari szak is működik. Kisebb belső épületátalakítás után egy új szerszámgépműhelyt létesítettünk. Ennek a műhelynek felszerelése 1959

folyamán történt meg.

Főhatóságunk – a Kohó- és Gépipari Minisztérium – több teljesen új és modern szerszámgépet juttatott számunkra. Ezek az új szerszámgépek közvetlenül a Szovjetunióból, Csehszlovákiából és a Német Demokratikus Köztársaságból érkeztek Sopronba. A gyakorlati oktatáshoz már csak egy új kovácshegesztő műhely létesítése szükséges.

67 Kempelen Farkas Gépipari Technikum (Sopron)

E rövid történeti áttekintésből látható, hogy a technikum fejlődése az elmúlt 10 évben nem volt mindig zavartalan. A nehézségeket külső körülmények okozták. Voltak átmeneti hiányok a műhelyek, laboratóriumok felszerelésében is. Az intézet tanárai azonban tudásukkal, leleményességükkel, fáradságot nem ismerő lelkes oktató-nevelő munkájukkal mindig 68úrrá lettek a nehézségeken. Azonban nemcsak az intézetben végeztek jó munkát. A műszaki tanárok közül többen éveken át óraadó tanárként részt vettek az ipari tanuló képzésben, mások a Széchenyi István Gimnázium politechnikai szakköreit vezették. E politechnikai szakkörök működésére a technikum tanműhelyeiben adtunk lehetőséget. Volt, aki a felsőoktatásban végzett oktató, kutató munkát, így a Nehézipari Műszaki Egyetem Soproni Bányamérnöki Karán, majd az Erdőmérnöki Főiskolán. Újabban az Erdőmérnöki Főiskola III. éves hallgatói részére tartunk időszakos fémipari műhelygyakorlatokat a technikum tanműhelyeiben. Technikus tanáraink közül többen soproni üzemek és kutatóintézetek gyakorlati problémáinak megoldásában segédkeztek.

Jó kapcsolatok létesültek így a soproni oktatási intézményekkel és az üzemekkel is. Ezek a kapcsolatok a

technikum számára szükségesek, s egyben hasznosak voltak, kívánatos volt ugyanis, hogy a fiatal technikum, melynek léte – mint láttuk – 1955-ben bizonytalanra vált, gyökeret verjen a városban.

Az iskola jó hírnevét azonban a végzett növendékek kint az életben tanúsított tudása és jó munkája biztosítja. Az eredményes oktató-nevelő munkának köszönhető, hogy az intézetből kikerült technikusok fegyelmezett, szorgalmas, művelt szakemberekként léptek ki az életbe. Gyakorlati tudásukat természetesen az üzemekben kell továbbfejleszteniük, megerősíteniük.

A híradásipari szakon összesen 265 fő kapott technikus oklevelet a soproni technikumban. Közülük többen szép eredménnyel elvégezték a Műszaki Egyetemet, s mint elektromérnökök dolgoznak a rádiónál s az üzemekben. De sok végzett növendékünk dolgozik mint vezető beosztású technikus a postánál és a híradásipari üzemekben is. Többen hasznosítják tudásukat a nemrég üzembe helyezett soproni televízió-reléállomáson, s ezzel a város kulturális érdekeit is szolgálják.

Az általános gépgyártó szakon az első évfolyam 1961-ben végez.

Levelező tagozatunkon 1959-ben és 1960-ban összesen 35 fő fejezte be technikumi tanulmányait.

A technikum átlagos tanulói létszáma a rendes korúak tagozatán: 270, a levelezők tagozatán: 90.

Az intézet dolgozóinak összlétszáma: 23 fő. Ebből a tanári testület létszáma: 16 fő (12 műszaki és 4 közismereti tanár).

Az intézet épületének, a benne elhelyezett gépeknek, műszereknek, felszerelésnek összértéke: 4,6 millió forint.

A technikum évi 1 millió forint költségvetéssel dolgozik. Ebből kiszámítható, hogy egy technikus képzése kereken 12 000,- Ft-ba kerül. Ez nem teszi ki tizedrészét sem annak az összegnek, amennyit egy mérnök kiképzése kíván.

* * *

Sopron nemcsak műemlékekben gazdag, hanem nagymúltú iskolákban is. Középiskolái közül a legidősebb, a Berzsényi Dániel Gimnázium. 1957-ben ünnepelte 400 éves fennállását.

A legfiatalabb középiskolája a mi 10 éves technikumunk.

Nem volt túlzás ilyen körülmények között a technikum mindössze 10 éves múltjáról írni? Úgy érezzük: nem. Technikumunkat a szocialista nagyipar fejlődése hívta életre, típusában új, szocialista iskola. Mint ilyen oktatási intézet, a szocializmust építő társadalom érdeklődését és támogatását nem nélkülözheti.

Egész Kálmán

69 Soproni kéziratos diáklapok 1848 előtt

A soproni tanulóifjúság eddig ismeretlen kéziratos periodikája került elő. Adatait a címlapjáról tudjuk meg: „Korány. 1ső Szám. Soprony. Octobr. 26dikán 1846.” Ez a kézirat jelenleg az Országos Széchenyi Könyvtár tulajdona, quart alakú, négy fóliós analekta. Veszprémben lappangott napjainkig.

A Korány ezen egyetlen, ismert számának tartalmi összefoglalása a díszes betűkkel rajzolt cím alatt van: „Előszó (Szerkesztő) – Felhívás (Korányi) – A szerentsések (Edve) – Az ifju lantos (Dudoló) – A két barát (Többször is) – A szám üzött (Kesergő) – A Pataknál (Juhhajja) – Hon szerelem (Zöllli) – Rejtély (Rejtélyes)”. Sajnos nem tudtuk megállapítani a szerkesztő nevét, a munkatársak is valamennyien megfejthetetlen álnévvel szolgálták cikkeiket.

A Korány történetének kutatásánál elsősorban arra vagyunk utalva, amit a kézirat mond önmagáról. A szerkesztő, „Előszó” című bevezetésében a diákújság megindításának fontosságát hangsúlyozza: „...szükségesnek találtuk, egy „Korány” czimű lap szerkesztését; De a' pálya ugyan tövises, 's járotlan; hanem idővel annál virulóbb rózsákat 's érettebb gyümölcsöket fog előhozni. ...Korány czimű lapunk ápolására barátilag felszólítlak benneteket; 's folytonos munkálkodásra baráti segéd kezeket nyujtsatok. Mert valamint a' setét égből tör ki a korány, a' tüske bokrokon rövid idő mulva ezer rózsák lesznek látható.” Ilyen gazdag programmal indult ez a folyóirat. Mit valósított meg belőle, jelent-e meg második és további száma, s milyen hatással volt az ifjúságra, nem tudjuk.

Nagyon kevés adatunk van általában a soproni kéziratos diáklapok történetéről a negyvenes évekből. Így például csak a most megtalált Korány egyik verse árulja el, hogy 1845-ben létezett egy Bimbóknk (vagy Bimbó) című folyóirat; „A két barát” című vers a megszűnt „Bimbóknk”-at búcsúztatja és a meginduló „Korány”-t köszönti:

*„Egyik a' mult időt emlegeti
Hogy mily örömet éldeit
Hogy a' hő baráti kebleken
Ideje mily hamar eltelt.*

*És egyik ment a' bus magányba
Alusza ott hő titkait
Másik báj-öröm és kényekre
Szendergi szende álmait*

*'S hogy ki volt é két hü barát
Kinek kedventze most magány
Az volt a' mult évben hő »Bimbóknk«
Emez meg e jelen »Korány«.”*

A fenti vers adatain és a szerkesztő célkitűzéseinek ismertetésén kívül a Korány nem árul el önmagáról több adatot.

A Korány eme egyetlen, véletlenül felbukkant példánya meglehetősen magányosan, mintegy légüres térben

áll. Bizonyossággal még az sem dönthető el, vajon a soproni bencés rendi katolikus gimnázium vagy az evangélikus líceum tanulói között kell-e keresnünk szerkesztőjét, íróit és olvasóit, mert cikkeiben, verseiben, beszélyében semmiféle felekezeti hovatartozást bizonyító megnyilvánulás nincsen.

A bencés gimnáziumban írt e korbeli diáklapról eddig nem volt tudomásunk, a licistáknak viszont két lapjuk is volt a negyvenes években, a Korány megjelenése táján is. De elhamarkodott volna ebből – valamint az „Előszó”-ból imént idézett „járótlan” kitételből – arra következtetni, hogy a Korány tehát a bencésdiákok műve.¹⁽⁷¹⁾

70Mit tudunk a Korány elődeiről és kortársairól? A líceumban Pákh Albert indított kéziratot Szünórák címen 1841/42-ben. A következő évben a lap csak megindult, de hamarosan megszűnt. 1843/44-ben Remete József szerkesztői agilitása fellendítette a lapot (ez az évfolyam teljes példányban maradt ránk: hetenként jelent meg, 35 számban, összesen 566 hasábon; ezen az évfolyamon kívül sajnos semmi sem maradt fenn). Maga a lap fennállt, bizonyára nem zökkenők nélkül, 1848-ig, 1843/44-től versenytársa volt a Haladó, melynek egyetlen számát sem ismerjük, mégis a Szünórák ránkjutott lapjai őrzik az emléket azoknak a sokszor ízetlen, akadémikus kritikáknak, amelyekkel a Haladó a Szünórákat kísérte. (Lásd Kovács Sándor, A soproni ev. lyceumi Magyar Társaság története 1790–1890. Sopron, 1890. 73. lap.)

Az egyetlen forrás, amelyben e diáklapokra gyéren, de találhatunk adatokat, a líceumi Magyar Társaság jegyzőkönyvei.²⁽⁷²⁾ Bár ezekben az években e jegyzőkönyvek csak az események és adatok regisztrálására szorítkoztak, bejegyzései mégis érdekesen jellemzik azt az ellentmondó viszonyt, amely e lapok és a Magyar Társaság között fennállt. Az 1844. szept. 14-i ülés jegyzőkönyvében ezt olvassuk: „Felolvastattott Remete József levele, melyben a múlt éven át általa szerkesztett „Szünórák” című lapot a társaság levéltárának ajánlja. Mely szíves részvételeért a társaság köszönetét levél által nyilvánítani határozza.” Egy hónappal később, okt. 12-én pedig: „A múlt évben Keblovsky György által szerkesztett Haladó című lap, a „Szünórák” vetélytársa, a társaságnak ajándékozott. Mind a két lapot nézve a társaság megjegyeztetni kívánja, hogy ezen két lap a társasággal semmi összeköttetésben nem volt, hanem egészen külön körben működött.” Mindkét szerkesztő és a Szünórák valamennyi munkatársa megállapíthatóan – és feltehetően a Haladó írói is – a Magyar Társaság tagjai voltak, mégis, amikor az „ellenzéki” Haladó követi az ajándékozásban a „kormányparti” Szünórák példáját, a társaság elfeledkezik a köszönetről, ehelyett hirtelen objektivitást öltve magára, elhatárolja a maga külön körét. Ennek ellenére: a lapok – szépirodalmi és tudományos jellegű dolgozatok mellett – foglalkoznak a Magyar Társaság ügyeivel, a tagok ott vitatják meg a társasági élet reformjait, a tagfelvétel módját, a tagok ragnsorolását, a tagdíjfizetést. És a fordítottjára is találunk nyomokat: a Magyar Társaság ülésein is szóba kerülnek a diáklapok. A jegyzőkönyv tanúsága szerint 1846. március 7-én Töpler Károly „A tanulók által írt újságok hasznairól” címen, 1847. március 13-án pedig Pákh Pál (Albert öccse) „Van-e hasznok a Szünóra és Haladó című heti lapoknak az ifjuságra” címen olvasták fel munkájukat.³⁽⁷³⁾

Visszatérve a Korányra, a dátumok és címek egybevetése nem zárja ki a következő feltevést: Töpler felolvasásakor a két eddig ismert lap mellett működött a Bimbó(nk) is, a Korány „hű barátja”, ezért szól többes számban újságokról; Pákh felolvasásakor (félévvel a Korány kelete után) pedig már a Korány is megszűnt. De ez csupán feltevés, amelynek alapja az a bizonyítatlan tétel, hogy a Korány a líceumban született.

Busa Margit–Pröhle Jenő

71 Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes soproni szereplései

1917 decemberében az értelmetlen és egyre több nyomort, szenvedést hozó háború még javában tartott. A nyomor, mint mindig, a szegény embert sújtotta legjobban. Sokszáz hadiárva volt már ekkor Sopronban. Ezeknek megsegítését tűzte ki célul a Soproni Gyermekbarát Egyesület. Ennek az egyesületnek az élén a humanitásáról, segítőkészségéről közismert soproni Szilvási Gyula állt. Az egyesületnek, mai szemmel nézve is nemes törekvése természetesen nem tüntethette el az árva gyermekek katasztrófájának, szegénységének tényét, és nem szüntethette meg a fennálló társadalmi rendszerben a velük való megalázó, a „proligyereknek” kijáró bánásmódot sem. Az egyesület azonban valamit mégiscsak enyhíthetett az ínségen. Az egyesület vezetőségében a derék Szilvási Gyula mellett olyanok is szóhoz jutottak és befolyásra tettek szert, akiknek célja nem annyira a nyomorenyhítő akció volt, hanem inkább saját személyük előtérbe helyezése. A Soproni Gyermekbarát Egyesület már hónapok óta a városban, sőt a megye területén is nagyarányú gyűjtési akciót szervezett, majd 1917. december 8-án közölték, hogy december 15-én gróf Cziráky Józsefné, az akkori soproni főispán felesége, a Soproni Gyermekbarát Egyesület keretén belül jótékonyági estet rendez a „kis mezitlábások” megsegítésére. A soproni sajtó sokat foglalkozott az est propagálásával. Ilyen és hasonló mondatokkal találkozhatott a soproni újságolvasó a lapok hasábjain: „Mennyi csillag, egész fénylő égbolt ragyogja be a december 15-i jótékony-est firmamentumát, s megannyi a művészet magasságából.” (Sopronvármegye, 1917, december 8.)

Sopronban a jótékonyági estre lázasan készülődtek, és a közvélemény is élénken érdeklődött az esemény iránt, éppen az est szereplőire való tekintettel. A szereplők között ugyanis Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes neve is olvasható volt. Mielőtt azonban rátérnék az est lefolyására, valamint bővebben annak szereplőire, talán nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy ugyanezekben a napokban, amikor Cziráky grófné estélye az érdeklődés előtérbe került, egy másik grófnak, név szerint gróf Széchenyi Manónak „jótette” ugyancsak foglalkoztatta a soproni közvéleményt és általános felháborodást váltott ki. Az történt ugyanis, hogy gróf Széchenyi Manó iváni nagybirtokos egyszerűen nem akarván tudomásul venni ezrek nyomorát és szenvedéseit, különvonatot rendelt magának a GYSEV-től és azon utazott be Sopronba. Az eset olyan általános megrökönyödést okozott, hogy az annyira amennyire demokratikusnak mondható „Sopronvármegye” c. napilap elítélte a dolgot. Könnyen veszélyeztethette volna Cziráky grófné estélyét is. A „Sopronvármegye” 1917. december 8-i számában (ugyanakkor tehát, amikor Cziráky grófné estélyéről szóló hír is megjelent) „A gróf úr különvonata” című cikkben többek között a következőket olvashatjuk: „A béke nyugodalmas boldog idején, amikor csak nagy vagyon, születés, rang és pénz kérdése volt a különvonaton utazás, a manó sem törődött azzal, hogy Széchenyi Manó gróf hogyan luxurutazik be Ivánról soproni palotájába. De a kálváriásan nehéz időkben, mikor a háború görcsös ujjá egyre kegyetlenebb szoritással fonódik torkunkra, mikor a vonaton szénhiány, mozdonyhiány (van) ... amikor a decemberi fagyos hidegben, ködben, éjszakában az utasok ezrével, gémberedett tagokkal, összefagyva, halálra hülve hullnak ki a fűtetlen vasuti kocsikból ... amikor elképesztő inséget, fázást, sötétséget, éhséget és nélkülözést kell a közönségnek néma martiromsággal elszenvednie, akkor Széchenyi Manó gróf különvonat puha párnáin luxurutazik be iváni birtokáról Sopronba.”

Ilyen előzmények után és ilyen körülmények között folytatódott tehát a „kis mezitlábások” megsegítésére irányuló est előkészületei. Ágoston Ernő soproni festőművész szép és ízléses plakátot készített erre az

alkalomra. (A plakátokból tudomásunk szerint, sajnos, nem maradt fenn egyetlen példány sem.)

72A művészt szereplői Szilvási Gyuláné kivételével valamennyien budapesti művészek voltak. Kosztolányi Dezső és Karinth Frigyes Thomán István zeneművésszel december 15-én, szombaton érkezett Sopronba B. Magyar Erzsébet a Magyar Színház művésznője, Marschalkó Rózsi, dr. Székelyhidi Ferenc a budapesti Operaház tagjai és Tarnai Alajos zongoraművész már 14-én, pénteken este érkezett városunkba. Úgy hírlett, hogy Kosztolányi Dezső és Karinth Frigyes konferálni fognak. Nincs birtokunkban olyan adat, melyből meg lehetne állapítani, hogy valóban a konferanszié szerepét is betöltötték-e, annyi azonban bizonyos, hogy önálló műsorszámokkal felléptek.

Az estélyre már jóval az előadás megkezdése előtt elfogytak a belépőjegyek, sőt a rendezőségnek póthelyekről kellett gondoskodnia. Sopronban régen láttak hasonló ostromot jegyekért, mint akkor. A művészek kívánsága az volt, hogy csukott kocsival jöjjenek értük szálláshelyükre, a Pannóniába. A szálloda folyosóján a szobaasszonyok az előadás valóságos „főpróbáját” hallhatták. Karinth mókázott az őt körülvevőkkel, és annyira belemerült a tréfálgatásba, hogy cipőjét már csak a csukott batárban ért rá felhúzni. Kosztolányi Dezső és a többiek nagyot derültek azon, hogy Thoman István poloskát csapkodott papucsával a falon. A jókedv az egész társaságra átragadt. Karinth Frigyes még az előadás előtt is folytatta mókáit. A társaság nagy hahotája közepette álnéven mutatkozott be művésztársainak, ötletes szellemes tréfákkal fűszerezve ezt.

A műsor este fél hét órakor kezdődött. Hét óráig a „császári és királyi 3. számú Bosnyák gyalogezred” zenekara játszott Málly Károly karnagy vezetésével. Műsorukon szerepelt Thomas Raymund című operájának nyitánya, részlet Verdi „Aida” című operájából, Menuett, Málly Károly szerzeménye, valamint Grieg: In der Höhle des Bergkönigs című műve a Peer Gynt suiteből. Tarnay Alajos zongoraművész magánzsáma után dr. Szilvási Gyuláné szavalata következett. Marschalkó Rózsi, az Operaház tagja főbb szerepeiből (Margaretha, Mignon, Dzsamileh) énekelt. Thoman István (Erkel Ferenc és Liszt Ferenc tanítványa, 1888-tól húsz éven át a Zeneakadémia igazgatója volt, tanítványai közé tartozott többek között Dohnányi, Bartók Béla, Engel Iván, Ferenczy György stb.) zongoraszámai között szerepeltek a következők: Schubert: Menuetto, Chopin: Cisz moll fantaise-imromptu, Chopin–Liszt: Lengyel dal, és Liszt: II. magyar rapszodiája. A szünet után B. Marton Erzsébet, a budapesti Magyar Színház művésznője szavalt, majd Székelyhidi Ferenc, a budapesti Operaház tagja énekelt. Ezután következett Kosztolányi Dezső, utána pedig Karinth Frigyes fellépése. A katonazenekar a következő műsorszámokkal fejezte be az este: Wagner: Nászinduló a „Lohengrin” című operából, Dvorzsák: Humoreszk No. 7., Eberhardt: Csevegés a zenevilágból. Nagy egyveleg. Az énekszámokat Tarnay Alajos zongoraművész kísérte.

Az előadás szünetében a közönség ellepte a büfét, mert híre ment, hogy ott a háborús évek alatt egyáltalán nem kapható ételek is fogyaszthatók. Nagy szó volt a sonkászsemlye, az aspik és ahogy a korabeli soproni lapok is megjegyezték, az emberek valóságos belső titkos ujjongással fogadták nemcsak a híres művészeket, hanem a sóskiflit is négy év után.

Amíg a közönség a büfében tartózkodott, gróf Cziráky Józsefné a művészeket meghívta a soproni Schlaraffok otthonába. Az intim művészi társaságban kitűnő hangulat uralkodott. Lehetséges, hogy a kitűnő hangulathoz a régen nem látott nagyszerű inyencfalatok, mint például a sóskifli is, hozzájárultak. Biztos azonban, hogy a neves művészeket Sopron a lehetőségekhez mérten a városra jellemző vendégszeretettel fogadta a Schlaraffiában. Természetes, hogy itt is főleg Karinth Frigyes szórakoztatta a jelenlevőket. A jó soproniak úgy látták, megengedhetik maguknak, hogy ne csak velük tréfálgassák az író, hanem ők is megtréfálják vendégüket. Karinth éppen nagy sikerrel utánozta valakit, amikor két férfi lépett

a terembe és diszkrét megbeszélésre szólította fel a meglepett író. Azonnal megszűnt a kacaj, a társaság aggodalommal figyelte és várta, hogy most mi fog történni. Karinthy kivonult a férfiakkal az előszobába. Alig csukódott be mögöttük az ajtó, valaki elárulta a társaságnak, hogy itt semmi komoly dolgról nincs szó, csupán fiktív provokáció az egész. Thoman István azonnal tudta, ⁷³mit kell tennie, odaült a zongorához és jó hangosan, hogy azt az előszobában tárgyaló Karinthy is meghallja, Haydn gyászindulóját kezdte játszani. Karinthy már-már hajlandónak mutatkozott a neki imputált cselekedetekért elégtételt szolgáltatni, sőt már segédjeit is megnevezte, mikor Thoman játékából észrevette, hogy tréfáról van szó. Azonnal feltalálta magát és már a társaság előtt hangosan kijelentette, hogy ad elégtételt olyat, amely elégtétel is lesz meg nem is: jó soproni bort kért tárgyalófeleinek és magának. Kosztolányi azonban észrevette Karinthy zavarát, ijedtségét, majd felszabadulását a tréfa szorongató érzése alól, és a következő megjegyzést tette: „Azért csak ne hencegj, Frici. Ismerd be, hogy az arcodról a vér a füled mögé szaladt.” Karinthy jókedvét azonban ez az „affér” egyáltalán nem vette el. Este 11 órakor, amikor a pincérek már a zárórát kiáltották, még fáradhatatlanul szórakoztatta asztaltársaságát.

A jótékonyági esten Karinthy Frigyesnek és Kosztolányi Dezsőnek igen nagy sikere volt. Kosztolányi saját verseit szavalta, Karinthy pedig ötletes, gúnyos satírájával ért el hatalmas közönségsikert.

Az „Oedenburger Zeitung” 1917. december 18-i számában a következőket írja a művészesten szereplő Karinthy Frigyesről és Kosztolányi Dezsőről: „Was man da zu hören bekam, war wahrhafter exquisitester Kunstgenuss, wie er Prowinzstädten namentlich in solcher Fülle wohl kaum beschieden. Man konnte fast sagen, es war des Gutes sogar zu viel geboten. ... Die beiden Schriftsteller Dezső Kosztolányi und der geistvolle Satiriker Friedrich Karinthy ... rissen alle Welt zur Bewunderung hin.”

Sopron irodalmi életében ugyancsak előkelő helyet foglal el az 1932. január 21-i dátum. Ekkor szerepelt ugyanis Karinthy Frigyes másodszer Sopronban, nevezetesen a Frankenburg Irodalmi Kör estjén. A soproni irodalom- és zenekedvelő közönség nagy érdeklődést tanúsított az Irodalmi Kör január 21-i estjének rendkívüli műsora iránt, hiszen mind irodalmi, mind zenei vonatkozásban szenzációnak számított. A Frankenburg Irodalmi Kör műsorai ekkor eseményszámba mentek, ez az est azonban kiemelkedett azért is, mert ebben az időben Karinthy Frigyes neve már országosan, sőt határainkon túl is ismert volt, az egyébként nehezen feloldódó soproni közönség pedig már 15 év előtti soproni szereplésén megszerette az író. Mindennek ellenére talán nem túlzás mégis azt állítani, hogy a soproni közönség nem ismerte még az író lényeges tulajdonságát. A közönség legnagyobbbrészt a humoristát látta benne. Pedig elsősorban filozófus volt: a humorban és a satírban egyaránt. Schöpflin Aladár is azt írta róla, hogy humora is a filozófia szemléletéből származik, a dolgokat a maguk eredeti valóságában mutatja, felteszi velük szemben azokat a kérdéseket, melyek éppen azért hatnak meglepően, mert lehámozza róluk a rájuk rakódott előítéleteket, megszokásokat és hazugságokat. Egyéniségét Swift-tel lehetne összehasonlítani. Egyébként Gulliverjét le is fordította. Rengeteg satírája mellett találunk drámát, regényt, novellát, kritikát, sőt verset is. Karinthy kíméletlenül belevágott a fennálló társadalmi rend és az emberi fonákságok vadhúsába, de nem azért, hogy nevetessen, hanem hogy azt eltávolítsa. Emberszeretetét, mély filozófiáját, emberismeretét a gúny, a satíra, a megnevettetés nagyhatású eszközeivel akarja egy jobbnak, nemesebbnek szolgálatába állítani.

A Kaszinó nagytermében telt ház előtt Szentimrey Lajos nyitotta meg az irodalmi estet. Bevezetőjében Karinthy Frigyesről, az íróról, a filozófusról és a költőről festett színes arcképet. Az utána pódiumra lépő Karinthyt fergeteges taps köszöntötte. Egy tipikusan szellemes Karinthy-bevezetés után felolvasta a „Széllhámos” c. satirikus novelláját. A közönség ismét hatalmas tapssal adott kifejezést tetszésének. A továbbiakban a közönség nagy derűltége közben a természetes szavalóiskoláról tartott mindvégig humoros

előadást. Az író a hálás tapsot ráadással jutalmazta. Ráadásul egy remek – ugyancsak satírikus – írását olvasta fel, melyben maró gúnnyal támadta és ostorozta az akkori társadalmi rendet. Itt szeretném alátámasztani azt a feltevésemet, hogy Karinthyt a soproni közönség csak kevesen ismerték mint filozófust. Ezt az állítást Radó István soproni lakos visszaemlékezése is igazolni látszik, aki elmondta, hogy mint fiatal tisztviselő 74nagyon büszke volt arra, hogy személyesen beszélhetett az íróval az előadás után. Karinthy ugyanis a Kaszinó lépcsőházában megszólította és megkérdezte, tetszett-e felolvasása, valamint, hogy mi a véleménye, vajon megértette-e őt a közönség? Itt nyilván az előbb említett, a társadalmat bíráló írásának felolvasására gondolt. Elképzelhető, hogy éppen az előbb elmondottak alapján, a közönség ebben a komoly társadalombírálatban is csak a humoros oldalát látta a műnek. A műsor zenei részében Solymossy Jánosné Wolff Jussy operaáriákat énekelt, Horváth József pedig Händel–Hubay Larghettóját, valamint Sarasate cigánydalát adta elő hegedűn, Flórián György zongorakíséretével.

Talán nem lesz érdektelen az Oedenburger Zeitung 1932. január 23-i számából idézni egy pár sort, melyben az estét méltatja. „Wenn der Erfolg einer Veranstaltung nur von Äusserlichkeiten abhängen würde, so müsste der gestrige Abend des Frankenburg Vereins, der vor einem übervollen Haus und in Begleitung wahrer Beifallströme verlief, zu den glänzendsten gezählt werden. Doch nicht allein die Begleiterscheinungen, auch der Gehalt des Abends rechtfertigte den gestrigen Erfolg, den nebst Fritz Karinthy aus Budapest lauter heimische Kräfte auslösten. In Scherz und Spott, Ironie und Satire Karinthys steckt immer ein gesunder und edler Kern, und wir müssen unwillkürlich lachen, selbst wenn er uns in seinem Hohlspiegel unser eigenes Zerrbild begucken lässt. Natürlich sah man in ihm vorerst den Spassmacher und man liess sich bereitwillig und zu überschwenglichem Beifall geneigt durch die fröhlichen Gaus seines Humors führen.”

A fenti idézet magáért beszél. Világosan látszik azonban belőle, hogy akik Karinthyban nemcsak a humoristát, hanem a filozófust, a társadalombíró Karinthyt is felfedezték, még ha saját torzképeket látták is az író görbetükrében, jobbnak látták ezt inkább humorral, humorosan elütni.

Másfél évvel Karinthy soproni szereplése után újabb nagyszerű irodalmi eseményben volt része városunk irodalombarát közönségének. A Frankenburg Irodalmi Kör 1933 áprilisában meghívta a Kisfaludy Társaságot, hogy Sopronban tartson vándorgyűlést. A Társaság örömmel tett eleget a meghívásnak, és az ülés napját május 6-án állapította meg. A vendégek Kosztolányi Dezső és neje, Falu Tamás, Kéky Lajos, Surányi Miklós, Szinnyey Ferenc ezen a napon tényleg meg is érkeztek. A GYSEV pályaudvaron ünnepélyesen fogadták őket. A Kisfaludy Társaság elnöke, Berzeviczy Albert délután érkezett külön. A Kaszinóban rendezett közös ebéd után délután a belváros megtekintése szerepelt a programban, majd a megyei levéltár.

Este 7 órakor Berzeviczy bevezetőjével kezdődött az estély; az üdvözlő beszédet a város nevében az akkori polgármester tartotta. A tulajdonképpeni műsort Szinnyey Ferenc felolvasása nyitotta meg, aki Arany Jánosról olvasott fel lélektani tanulmányt. Falu Tamás verseit adta elő. Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház igazgatója nem tudott eljönni, helyette Kéky Lajos olvasta fel az elmaradt vendégnek Shakespeare lányai című tanulmányát. Surányi Miklós satírikus novellája került sorra, amelyben egy rigó szemszögéből nézi az életet.

Utolsónak lépett a dobogóra Kosztolányi Dezső, akiben a közönség a magyar nyelv egyik legkiválóbb művészt tisztelte. Tomboló tetszésnyilvánítás kísérte már útját a pódiumig is. Saját költeményeit mondta el, illetőleg olvasta fel. A Frankenburg Kör akkori alelnöke, Berecz Dezső a Soproni Hírlap 1933. május 9-i számában ezt írta róla: „Kosztolányi Dezső gomblyukában a francia becsületrend piros szalagjával egy

csokor verset mondott el. Lélekből való költőiség, bravúros formaművészet, egyszóval Kosztolányi. A mai irodalom egyik legmagasabb csúcsa, aki egyrészt túlnő a magyar határokon, másrészt pedig a magyar nyelv hagyományainak, tisztaságának egyik legharcosabb apostola.”

Hiller István

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Sopron és az 1919-es hadszintér

75 Sopron és az 1919-es hadszintér

A soproni katonák az első világháborúban kiérdemelték a „polichnai oroszlánok” nevet, derekasan megfizetve a túlerejű cári haderőnek Világosért. Kivették részüket a Magyar Tanácsköztársaság hadjárataiból is, főleg az áprilisi tiszántúli és júniusi Garam menti harcokban. A Tanácsköztársaságért életüket és vérüket áldozó Sopron és Vas megyei vörös katonák megérdemlik, hogy külön cikket szenteljünk nekik.

Az 1919. március 31-én megalakult 4. vörös hadosztály három dandárparancsnokja közül a 18. dandárparancsnok Vas-Sopron megyei volt, amely április 16-án 1622 kiképzett fővel rendelkezett. A dandárparancsnokság eredetileg azonos volt az ezredparancsnoksággal. Rövidesen azonban e két parancsnokság különvált, mivel a Tanácsköztársaság védelmi háborújának megindulása után a 18. dandárparancsnokság az osztrák határ megfigyelésére és biztosítására Szombathelyen visszamaradt, a csapatok pedig a harctérre mentek. A május 26-i hadrend szerint Cavallár Ödön, korábbi alezredes volt a dandárparancsnok, míg a június 17-i hadrend szerint Martini Róbert őrnagy, vezérkari főnökük pedig Horváth László százados. A 18. gyalogezred parancsnoka a június 17-i hadrend szerint Karcsay Béla őrnagy volt, aki nagy érdemeket szerzett a második lévai csata megnyerésében.¹⁽⁷⁴⁾ A vas-soproni 18. gyalogezred négy zászlóalját és három géppuskás századot állított fel. A zászlóaljak közül a II. volt a szombathelyi munkászászlóalj, III. a köpcsényi kombinált zászlóalj és IV. a német zászlóalj, a géppuskás századok közül a III. volt a köpcsényi géppuskás század. (A köpcsényi védőszakaszra vonatkozólag lásd a szerző cikkét: SSz. 1959, 3. szám.)

Amikor a román offenzíva megindult a Hadügyi Népbizottság 416/35 hdm–1919 számú intézkedésével Debrecen környékére rendelte a 18. dandár egy zászlóalját és két üteget. Ugyancsak iderendelte a győri 19. dandárparancsnok 5 zászlóalját és 5 üteget, valamint a zala-veszprémi dandárparancsnok 2 zászlóalját és egy üteget, hogy a 4. vörös hadosztály parancsnoksága alatt (Békési ezredes) verjék vissza az ellenséget.²⁽⁷⁵⁾ A Vörös Hadsereg későbbi átszervezése kapcsán a 18. dandárparancsnok ütegeiből állították fel a 18. vas-soproni tüzérezredet. A tüzérség 1919. június 17-i hadrendje tanúsítja, hogy a Hadügyi Népbizottság lehetőség szerint megtartotta annak az eredeti dandárparancsnoknak a számát, amelyből az illető tüzérezred ütegei kiváltak.

Május 5-én a brucki akcióval összefüggő ellenforradalmi kísérlet zajlott le Pozsonyligetfalun. Erről és a magyaróvári 13. (volt pozsonyi) honvéd ezred tisztjeinek ellenforradalmi terveiről részletesen beszámolt Koncsek László „A renngassei összeesküvés” c. könyvében. Ennek következtében a gödöllői hadseregparancsnokság táviratot küldött Székesfehérvárra a II. hadtestparancsnokságnak, hogy közölje, miért tartóztatták le Magyaróváron a volt 13. honvédgyalogezred és Ligetfalun a kombinált zászlóalj tisztjeit. Erre Craenenbroek alezredes, a II. hadtest vezérkari főnöke antiszemita kifakadásokkal teli telefonjelentésében közölte, hogy személyesen volt az ügyet kivizsgálni és a felizgatott kedélyeket

megnyugtanni. Távozása után egy politikai megbizott (az okmány „túlbugzó zsidó gyerek”-nek nevezi) „hatalmi mámorban szenvedve letartóztatta mind a két csapattest összes tisztjeit. E két csapattestet most parancsnokok nélkül Hajmáskérre irányították. Craenenbroek kéri, hogy a hadseregparancsnokság rendelje el a tisztek szabadonbocsátását, cáfolva azt, hogy itt ellenforradalmi 76akcióról volna szó.³⁽⁷⁶⁾ Érdekes, hogy Craenenbroek alezredesnek a hajaszála sem görbült meg e kifakadása miatt, sőt Pogány József népbiztos, a II. hadtest parancsnoka Craenenbroek közbelépésére maga tett intézkedéseket a 13-as tisztek szabadonbocsátása érdekében. Hajmáskérről e két csapattestet később az északi frontra irányították. Április 23-án még egy 18-as zászlóalj útban volt Tiszántúlra. (Magyar Vörös Hadsereg dokumentumgyűjtemény, 182. o.) Április 29-én a 4. hadosztály keretében már három 18-as zászlóalj volt, éspedig két eredeti tizennyolcas zászlóalj, a harmadik pedig az eddigi 13/III. és V/1. vadászzászlóaljból összevonva. (Fenti dokumentumgyűjtemény, 197–8. oldal.) Május 1-én Miskolc védelmére a II/18. zászlóalj Sajószentpéter védelmére rendeltetett (U. o., 201. o.). Miskolc azonban másnap elesett, a szombathelyi 18. dandárparancsnokság pedig azt is jelentette, hogy az osztrákok ántántsegítséggel Moson-Sopron és Vas megyébe készülnek benyomulni. Ennek az értesülésnek az lehetett az alapja, hogy a bécsi magyar ellenforradalmárok meglehetősen nyíltan készülődtek Királyhida és Sopron elfoglalására és a mendemonda ebből osztrák intervenciót csinált. Hogy az értesülésnek nem volt alapja, bizonyítéka: az osztrákok figyelmét ezidőben a karinthiai front kötötte le, ahol a jugoszlávok éppen új támadást indítottak, úgyhogy nem valószínű, hogy hajlamosak lettek volna két fronton viselni háborút.

Május 10-én a már említett dokumentumgyűjtemény tanúsága szerint a 3/18. tüzérüteg a 6. hadosztályparancsnokság alatt részt vett a salgótarjáni harcokban. (233. o.) Május 14-én a Hadügyi Népbiztosság (Tombor alezredes) elrendelte, hogy mivel a soproni direktórium jelentése szerint az ottani szervezett munkások hajlandók belépni a Vörös Hadseregbe, a direktórium ezen egyéneket bocsássa a 18. gyalogezred rendelkezésére, amely azonnal teljes állományra egészítendő ki és a IV., V. stb. zászlóaljak állítandók fel. (U. o. 241. o.) A IV. zászlóalj tényleg felállításra került.

Amikor június 12-én a Garam menti fronton megalakult az V. hadtest, iderendelték a 18. gyalogezredet, amely június 15-én rakodott vonatra Muraszombatban. A muraszombati védőszakasról tudnivaló, hogy ezen a területen május 29-én kikiáltották a vend köztársaságot és az ottani csapatok a vend ellenforradalomhoz csatlakoztak. A vörös csapatok június 2-ára leverték ezt az ellenforradalmi zendülést, a 18. ezred pedig – amelyet májusban pihentetés céljából az arcvonalról kivontak – átvette ennek a védőszakasznak a védelmét.⁴⁽⁷⁷⁾

Egyébként a szállításvezetőség és a vasutasok kiváló teljesítményét bizonyítja, hogy a 18. ezred be tudott avatkozni az éppen június 15-én megindult lévai csatába. A 18-asok helyálltak akkor is, amikor a mellettük harcoló pesti ezredek meginogtak és hátrálni kezdtek. Június 18-án az V. hadtestparancsnokság már jelentette Gödöllőre a főhadiszállásnak, hogy „a lévai csatát megnyertük”. Ez elsősorban a tüzérség, a Pálmay-különítmény és a 18. ezred érdeme volt. Megenlítenő, hogy a csatában öt francia repülőgép is harcolt a vörös csapatok ellen, francia legénységgel. A honti zsupán annyira biztosra vette a csehszlovák burzsoázia csapatainak a győzelmét, hogy június 18-án este Selmezbányán kidoboltatta, hogy este kilenc órakor bevonultak Lévára. Másnap aztán Selmezbánya környékére érkeztek a Léváról visszavonuló csehszlovák csapatok, akiktől a lakosság megtudta a valóságot.

A lévai csata után a 18. ezred parancsot kapott, hogy Selmezbánya irányában támadjon. Váltakozó eredményű harcok után június 24-én beállott a fegyverszünet, egy hét múlva pedig a dunántúli csapatokat Esztergomon keresztül kivonták a hadszíntérről.

77A júliusi tiszai hadjáratban csak a 18. tüzérezred vett részt. A július 20-i hadrend tanúsága szerint a 3. hadosztályhoz nyert beosztást, tehát Szolnoknál harcolt, míg a II/18. tüzérezred Tiszafürednél a nemzetközi dandár átkelését támogatta. A románok tiszai átkelése után – mivel a Budapestre vezető visszavonulási utat elvágták – a 18. tüzérezred fogságba esett. A 18. gyalogezred két zászlóalja ez időben a 8. hadosztály többi csapataival Hajmáskér körletében volt elhelyezve. Július 30-án a II. hadtest jelentette, hogy a 8. hadosztály rendkívül gyenge harckészségű, a csapatok nem hajlandók magukat sem elszállíttatni, sem pedig harcolni. Ennek dacára a hadseregparancsnokság július 31-én felszólította a II. hadtestet, hogy a 8. hadosztály valamennyi, bármennyire is elszállítható egységét – különösen a 18. ezredet – azonnal szállíttassa el Budapesten át Cegléd felé a másnapra tervezett ellentámadás támogatására. (Idézett dokumentumgyűjtemény, 479. o.) Ez az okmány arról tanúskodik, hogy a 8. hadosztály csapatai közül a 18. gyalogezred volt a legharcképesebb állapotban. A bevetésre azonban a tanácskormány lemondása következtében nem került sor.

Érdemes megemlíteni, hogy az 1919. július 5-i hadrend tanúsága szerint Dunántúl határvédelmét négy határvéd kerületi parancsnokság látta el. (I. kaposvári, II. zalaegerszegi, III. gyári és V. szombathelyi. A IV. számú kecskeméti a Duna–Tisza-közt tartotta.) Az osztrák határt tartó szombathelyi határvéd kerületi parancsnokság rendelkezésére a XVII–XX. határvéd zászlóalj állott, összesen 13 század (74 tiszt, 1298 katona). Később Szombathelyre rendelték erősítésül a korábban az eperjesi fronton harcolt 7. munkásezredet. A köpcsényi védőszakaszt az elvonult, illetve harctérre távozott kombinált zászlóalj helyett a XII. határvéd zászlóalj tartotta (parancsnok Maller százados, Ligetfalun állomásozott). Ezek nagyrészt volt határrendőrségi és csendőrségi alakulatok voltak, újonnan fölvetett vörösörökkel feltöltve.

A Tanácsköztársaság bukása után felülkerekedő ellenforradalom első dolga volt, hogy a proletárkatonák kezéből a fegyvert elszedje. Sopronban augusztus 4-én és 5-én 850 fő ellenforradalmár Bozó ezredes parancsnoksága alatt körülfalta a Ferenc József laktanyát és az ott elszállásolt vörös katonákat lefegyverezte. Augusztus 6-án a 18. vörös ezred két szállítmánya (összesen két zászlóalj) Szombathelyre vonaton beérkezett, és a laktanyába bevonulva az őrség tagjainak a gallérjáról letépték a visszavarrt rendfokozatot, majd a tisztekét is le akarták tépni. A viharos hangulatban érkező vörös katonákat a helyi fehér karhatalmi zászlóalj lefegyverezte, majd illetékeik kifizetése után elbocsátotta. (Deme–Keleti i. m. 177–180. o.) Egy másik forrás szerint augusztus 7-én Visegrádnál volt a soproni vörös ezred és a székely dandár közt géppuskaharc, ezek nyilván más 18-as alakulatok voltak.⁵⁽⁷⁸⁾

A Horthy-féle nemzeti hadsereg által felállított soproni gyalogezred nem volt teljesen azonos a 18. vörös ezreddel. Egy-egy zászlóalját (összesen hármat) a soproni 18-as és 76-os póttest, valamint a magyaróvári 13-as póttest állította ki, tehát inkább sopron-mosoni ezred volt. A létszámot a szeptember 24-én feloszlott székely dandár egyik zászlóaljának legénységével töltötték fel. A politikailag megbízhatatlan határőrség helyett az osztrák határon két határctendőrzászlóaljat állítottak fel, amelyeknek a legénysége nagyrészt székelyekből rekrutálódott. Igaz, hogy a soproni ezredbe volt vörös katonák is szép számmal jelentkeztek, de ennek az oka az volt, hogy a románok Gyórból Vitnyédig nyomultak elő, egy osztrák szabadcsapat augusztus 28-án megkísérelte Lajtaújfalu elfoglalását, a pozsonyi hídfőt megszálló csehszlovák vasútvonalon könnyen elérhette. Ezek a tények és események a nemzeti csapatok osztályhadsereg jellegét háttérbe szorították, viszont felkorbácsolták a nacionalista érzelmeket. Igaz viszont, hogy szervezett munkást a soproni ezredbe nem vettek föl.

78Megjegyzendő, hogy a 7. sz. páncélvonat augusztus 15–28-a közt Sopronban, a 9. sz. páncélvonat augusztus 15-e táján Magyaróvárán, a 7. számú páncélvonat pedig augusztus 21–28-a közt szintén Sopronban tartózkodott, készen arra, hogy szükség esetén a román, osztrák vagy csehszlovák

előnyomulásnak elejét vegyék, vagy pedig a munkásság esetleges zendülését elfojtsák. (HL MTK iratai, 52. csomó: páncélvonatok tartózkodási helye 1919 augusztusában.) Azokat a katonákat és tiszteket, akik a Vörös Hadseregben is szolgáltak, külön szemmel tartották. Cavallár alezredestől, a 18. vörös dandár parancsnokáról, aki augusztusban határvéd kerületi parancsnok lett a fehéreknél, az a jelentés ment Siófokra, hogy megbízhatatlan, ugyancsak megbízhatatlannak minősítette ugyanazon jelentés írója Faragó alezredes komáromi állomásparancsnokot azon a címen, hogy zsidó... (Nemzeti hadsereg vezérkari főnökségének iratai 1919, II. csoport 9–74, 67. sz. okmány. A jelentést Hartmann százados küldte el.)

Sopron polgári lakosságának és helyőrségének feladata, hogy ápolja a vörös 18. gyalog- és tüzérezred tradícióit. Ez vonatkozik Szombathelyre is, hiszen e két ezred legénysége és tisztikara részben Vas megyéből került ki. Ez az írás nem tart és nem tarthat igényt teljességre, az élesztő szerepét kívánja játszani s célját akkor fogja elérni, ha a Soproni Szemle és Vasi Szemle hasábjain újabb tanácsköztársasági vonatkozású cikkeknek ad ösztönzést.

Fogarassy László

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Az első soproni tudós-kongresszus és kiállítás 1847-ben

Az első soproni tudós-kongresszus és kiállítás 1847-ben

Napjainkban az egyes tudományágak mind erőteljesebb differenciálódásának lehetünk tanúi. Ugyanakkor szemlélhetjük azt is, miként szaporodnak, szélesednek a különféle tudományos területek érintkezési pontjai, melynek eredményeként – az emberi megismerés végtelenségének irányába mutatva – kölcsönösen gazdagítják egymást. A hazai tudományos és művészeti élet kiválóságai itthon és idegenben a tudós-gyűlések, kongresszusok fórumain cserélik ki tapasztalataikat, kapnak vagy adnak indítékokat újabb meg újabb sikerek elérésére.

Az elmélet és a gyakorlat összekapcsolásának, a tudományos tapasztalatszerzésnek jelentős alkalmai a kiállítások is. Franciaországban XV. Lajos uralkodása idején nyílt meg az első mütárlat, melyet a kiállítások ősenek tekinthetünk. Az ipari fejlődés előrehaladása nyomán a kiállítások eszméjét az ipar terén is megvalósították.

Közismertek Kossuth Lajosnak a magyar ipar felvirágoztatását célzó törekvései, de kevesen emlegetik, hogy az első magyar ipari kiállítás megszervezése is Kossuth nevéhez fűződik. 1842-ben Pesten, nagy érdeklődés mellett nyílt meg az a kiállítás, mely az akkor még meglehetősen kezdetleges magyar ipar termékeit mutatta be.

A vidék is Kossuth Lajos lelkes felhívására mozdult meg. 1843-ban Szebenben, 1845-ben pedig már négy városban: Kassán, Kolozsvárott, Eperjesen és Győrött rendeztek ipari kiállítást.

Az utóbbi évek során a Soproni Szemle munkatársai közül már többen is felvetették, hogy mennyire időszerű lenne tüzetesebben feltárni városunk ipari fejlődésének és vele párhuzamosan a helyi munkásmozgalomnak a történetét. Hogy ez a múlt mennyire gazdag és felderítésre érdemes, itt csak röviden arra utalunk: a 19. század első felében városunk kézműipara hazánkban az elsők között állt. Éppen ezért Sopron sem maradhatott el a többi város mögött, és 1847 nyarán, a magyar orvosok és természetvizsgálók

vándorgyűlésének időpontjára nagyszabású kiállítást rendezett.

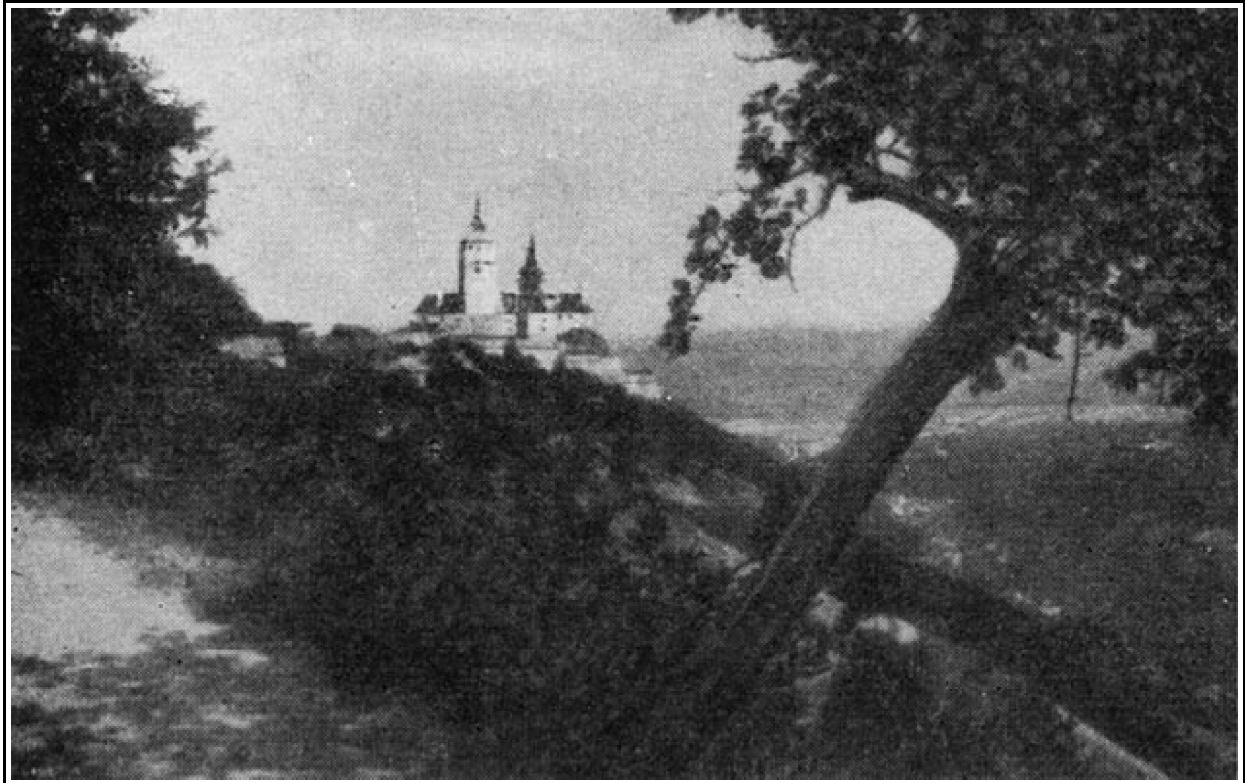
Nemrég az *Életképek* 1847. évi szeptember 19-i (12.) számában *Reminiscentiák Sopronyól* címmel, *Keserédi* aláírással találtam egy rövid tudósítást erről 79a kongresszusról, illetőleg kiállításról. Nem sikerült kiderítenem a tudósítás szerzőjének kilétét; az aláírás valószínűleg írói álnév. Mindenesetre a cikkeske írója hű maradt a Keserédi névhez: fanyar, kesernyés stílusban emlékezik vissza soproni tapasztalataira. Bár Csatkai Endre a *Sopronvármegye* 1922. szeptember 27-i számában az első soproni kiállításról, s ugyanebben a lapban 1929. augusztus 29-én az első soproni tudósgyűlésről részletes leírást ad, mégis szükségesnek tartom Keserédi cikkének megvilágítása, illetőleg becsmérlő értékelésének kiigazítása érdekében a kongresszus és a vele kapcsolatos kiállítás rövid ismertetését.

A magyar orvosok és természettudósok – a tudományos tapasztalatszerzés és egyben a tudományok népszerűsítése érdekében – az 1840-es évektől kezdődően esztendőnként más-más hazai városunkban találkoztak. Így került sor 1847-ben nyolcadik kongresszusuk megrendezésére Sopronban. A tudósok érkezésének híre izgalomba hozta a város lakóit. Bár a kongresszus csak augusztus 10-én nyílt meg, már tavasz óta csinosítgatni kezdték a várost, a tereket, az Erzsébet-kertet, a sétautakat, s szorgalmasan gyűjtögettek a kiállítás anyagát.

A város sorompóinál a hintón érkezett mintegy 480 vendéget bizottságok fogadták. Városunkba érkezett – hogy csak a legismertebbeket említsük – Irinyi József, Vahot Imre, Brassai Sámuel, Jedlik Ányos és Pákh Albert, Petőfi barátja, külföldről pedig a világhírű Hoernes Móric és Bonaparte Lucián herceg, a későbbi III. Napóleon unokaöccse.

Az első napon, augusztus 10-én a kongresszus megnyitása, este pedig a Kaszinóban (a mai Petőfi téri általános iskola helyén) ismerkedési est szerepelt a programban. Másnap délelőtt a kongresszus résztvevői együttesen tekintették meg a kiállítást.

Az ipari és művészeti alkotásokat a Fővényverem utcában (a jelenlegi általános iskola helyén) mutatták be. Az erről készült magyar és német nyelvű katalógus 296 tételszám alatt 500-nál is több tárgyat sorol fel, többet, mint amennyi az öt évvel korábban, Pesten rendezett kiállításon szerepelt. Sajnos – miként majd később látni fogjuk – az *Életképek* kiküldöttje ezt nem tartotta érdemesnek följegyezni. Az ipari kiállításon 14 jutalmat osztottak ki; ezek legtöbbször messze földön híres órásaink, gombkötőink, posztósaink és szeszfőzőink termékei nyerték el.

Fraknó vára

A színház ún. kredenctermében helyezték el a „régiségeket és ritkaságokat”. Egyiptomi és római régiségektől, fegyverektől, díszkötéses régi könyvektől kezdve 3 krokodiltojásig – sok minden megtalálható volt itt. A líceum földtani gyűjteményének – melyet e kiállítás kiegészítéseként szintén megnyitottak – ugyancsak sok látogatója volt.

A termény- és virágkiállítás a Kaszinó 80épületében nyert elhelyezést. Érdekes, hogy az ipari kiállítás 14 jutalmával szemben ezen a kiállításon 46 díjat osztottak ki. Lehetséges, hogy itt Keserédinek van igaza: talán kissé „olcsón” mérték a jutalmakat? Vagy tán a „borszakértőknek” volt legtöbb szavuk a bíráló-bizottságban? (Több borkereskedő is kapott jutalmat!)

A kiállítások megtekintése után meglehetősen fáradtan és éhesen ülhetek le a vendégek a Kaszinóban részükre rendezett díszebédhez. Csatkai Endre főntebb hivatkozott cikkében – a Geiger-krónikára való utalással – megállapítja: „...első ízben roskadt össze a kezdő idegenforgalom az első teherpróba alatt... a vendégek éhesen maradtak”. Az *Életképekben* Keserédi is panaszkodik, s talán éppen ez a kellemetlen élménye szabja meg visszaemlékezésének kesernyés hangnemt.

Még aznap délután nagygyűlés keretében megalakultak a kongresszus különböző szakosztályai, s együttesen meghallgatták Töpler Károly soproni orvosnak városunk múltjáról szóló előadását. A következő napokon aztán az egyes szakosztályok külön-külön tartották üléseiket. A programok alapján megállapítható, hogy mind az öt szakosztály derekas munkát végzett. Az orvosok például a leggyakoribb betegségek és az ellenük való védekezés kérdéseinek megvitatása mellett – miként Csatkai Endre megállapítja – „...arra kérték a várost, hogy rajziskolájában ne csupán díszépületek tervezését taníttassa,

hanem a célszerű, egészséges lakóházakét is”.

A kongresszus második osztálya a földrajz-természetrész kérdései mellett régészettel és történelemmel is foglalkozott, mivel külön történelmi szakosztályt nem alakítottak. A harmadik szakosztály az ásványtan-geológia és vegytan, a negyedik a biológia és állattan, az ötödik pedig a közgazdaságtan kérdéseit vitatta meg. A harmadik szakosztály résztvevői a híres récényi közetgyűjtemény megtekintésén kívül a brennbergi bányába is ellátogattak, az ötödik szakosztály pedig Pinnyén és Cenken szemlélte meg a Széchenyiek selyemhernyótenyésztését.

A gazdag tudományos program mellett a vendégek szórakoztatásáról is igyekezett gondoskodni a város vezetősége. Magyar színtársulat játszott a színházban, augusztus 16-án este pedig a kicsinosított Erzsébet-kertben (Neuhof) rendeztek nagyszabású lampionos, zenés-táncos ünnepséget. Figyelemre méltó, hogy az Életképek kiküldöttje erről az estről is elítélően nyilatkozik.

Az alábbiakban teljes szövegében közlöm Keserédi: *Reminiscentiák Sopronyól* című beszámolóját:

„Gyermekkoromban falun laktam. Vidékemben a’ tájban nagyon divatos volt az a’ kifejezés: „Három az isten igaza”. Belém nőtt; – azóta mindenben a’ hármat keresem ’s feltalálva úgy a’ hogy örülök neki, mint német tudós a’ rendszerének. Gyengeség, megvallom; de legalább olly gyengeség, mellyben a’ nagy Hugo (nem Károlylyal) Victorral osztozom.

Sopronyi reminiscenciáim is hármás számban tünnek képzetem elé.

Három jót tapasztaltam Sopronyban létünkkor: elsőben jó meleg volt; másodszor jó volt az idő; harmadszor; jó az a’ nap, mellyen eljöttünk.

De roszt is volt három: A Kugler ur egyetlen egy közebéde, a’ *** toasztja, és a’ neuhofi illuminationáli rendezet. És mondhatom, hogy ezek nem ama közönséges és mindennapi rosszak voltak.

Hármat bámultunk: az A* szivét, a’ casinói h. fejét és – a’ harmadikat nem mondom meg. Csak azt ne higye valaki, hogy az ő esztét. Ellenben nincs ellenemre, ha a’ sopronyi szépek csempészik be, amugy tükrökkel négy szem közt magukat a’ harmadik számba. De én mégsem mondom meg, mit gondolok.

A sopronyiak hármat adtak nekünk: egy „fogadj istent”, szállást, „isten hozzádot”.

De mi is adtunk vissza hármat: magunkat spectaculumul, egy bált, és egy magyar színész-társaságot. Kár, hogy mindenik olly rövid öröm vala.

Háromhoz lelete igen olcsón jutni: a’ levegőhöz, nyomtatáshoz és virágkiállítási jutalomhoz.

De drága volt ám három: a’ sopronyi gyümölcs (a’ mellyet NB. másutt is tudnak aszalni ’s elég hiba, hogy nem teszik), a’ Kugler ur couvertje s a’ tudóssági díj. (Iuvenalis egyszer boldognak mondta az egyiptomiakat, mivel – nem [81](#) mondom tovább, mert aztán igen sok olvasóm kitalálná az analogiát. A’ helyett azon politica-oeconomiai elvre hivatkozom, hogy ha valamelly közjovalmat vásárolható portékává teszünk, minél olcsóbbra kell szabni, p. o. az angolok a’ postapénzt, a’ belgák a vasutakat stb stb.)

De minthogy már háromszorosan meg is unhatott az olvasó, befejezem jelen elmélkedéseimet három kevéssel. Kevés volt Sopronyban a’ természetvizsgáló, kevés az okos szó és legkevesebb a’ haszon az egész históriából.

Az első soproni tudós-kongresszus egy teljes hétig ülésezett és augusztus 19-én zárult. Közel negyven értekezés hangzott el ezen a héten, s jelentősnek mondható a Földtani Egyesület ekkor történt megalakítása is.

A márciusi eseményeket és a dicsőséges szabadságharcot az elnyomatás sötét korszaka követte, ezért a kongresszus anyaga nyomtatásban csak 16 év múlva, 1863-ban láthatott napvilágot. Ez a gazdag, színvonalas anyag önmagában is cáfolja Keserédi utolsó mondatának súlyosan elmarasztaló megállapításait. Nem is beszélve arról, hogy rajta kívül a többi laptudósítók szerint a kongresszus tapasztalatokban és kellemes emlékekben egyaránt gazdag volt. Az itt járt tudósítók – köztük a szűrös tolláról ismert Vahot Imre is a Magyar föld és népei c. folyóiratban – igen kedvezően nyilatkoztak a kongresszus tudományos színvonaláról és lelkes szavakkal dicsérték Sopron akkori kultúráját.

Azt hiszem viszont, hogy Keserédinek a kaszinói közebéddel kapcsolatban tett elmarasztaló megjegyzése mellett elfogadhatjuk a „neuhofi illuminationáli rendezet” kipellengérezését is. Mert néhány hónappal a márciusi események előtt, a súlyos társadalmi ellentétekkel telített politikai atmoszférában valóban nem lehetett valami meggyőző látvány a hercegi falvak jellegzetes nemzetiségi viseletbe öltöztetett jobbágyainak táncos-dalos bemutatója, a nemzetiszínű lámpák fényében... A giccses keretbe foglalt hazug parasztidillnek a porát is elfújta aztán egy jó félév múlva a márciusi szél.

Kelényi Ferenc

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Soproni vonatkozások dr. Romwalter Alfréd munkásságában*

Soproni vonatkozások dr. Romwalter Alfréd munkásságában*(79)

Ma ünnepelnénk dr. Romwalter Alfréd professzor 70. születésnapját, ha a kérlelhetetlen halál 6 évvel ezelőtt nem ragadta volna ki már körünkből. Sokoldalú tudományos életművén végigtekinteni e megemlékezés rövid percein belül lehetetlen, hiszen megjelent tudományos munkáinak száma közel száz.

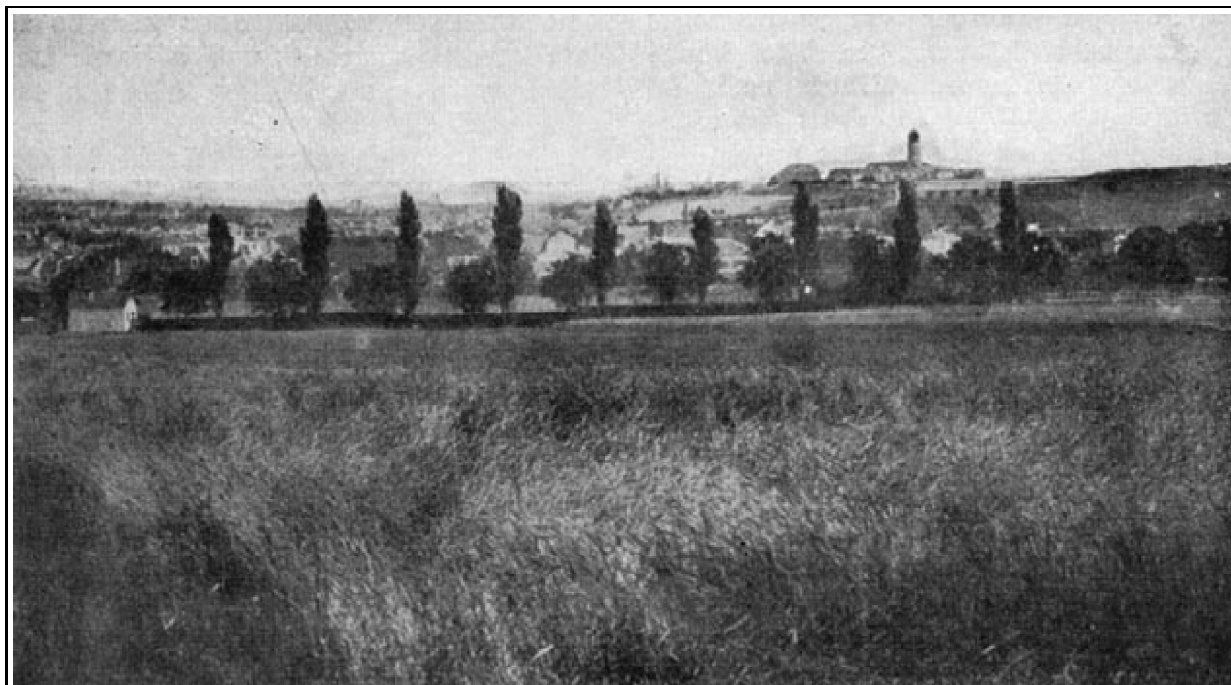
Dr. Romwalter Alfréd professzor városunk fia volt. Igazi soproni, aki mind jóban, mind rosszban egyaránt szerette ezt az ősi Scarabantiát. Hiába csábították néha sokat ígérő, kecsegtető ajánlatokkal, szülővárosa iránti szeretete mindennél erősebbnek bizonyult. Sopron majdnem minden problémája érdekelte. De nemcsak érdekelte, hanem igazi tudósként minden hozzá tanácsért, segítségért fordulónak önzetlenül segített. Tudományos munkáiban ezért is találkozunk oly sokszor e várost is érintő kérdésekkel. E mai megemlékezésen tekintsük át röviden azokat a munkákat, amelyekben dr. Romwalter Alfréd professzor Sopron városának kérdéseivel foglalkozott, mintegy örök emléket állítva szeretett szülővárosának, a mi szép Sopronunknak.

„Die Steine sprechen”,¹⁽⁸⁰⁾ „Sopronban lelt ókori salakok és téglák”,²⁽⁸¹⁾ „Wegweiser der Vorzeit”³⁽⁸²⁾ c. munkáiban a Sopronban **82**és környékén talált római kori salakokkal és téglákkal foglalkozott. *Reitter Mihály* harkai gazda az Istenszéke alatt, majd a Lövöldénél nagyobb mennyiségű salakot talált tüzelőberendezések romjaival együtt. Egyesek kezdetben valamilyen régi római kori kohónak vélték, de csak a salakok és téglák pontos elemzése, amelyeket ő végzett el, adtak útmutatást a helyes magyarázathoz. A romok pusztulása miatt lelkiismeretfurdalást érez, mert mint egyik idézett munkájában írja, a romok

feltárásakor mindenki csak vendégnek érezte magát, de gazdának senki sem.

Sopron környékének vaskohászatát két munkában ismertette. „Betrachtung über die Eisengewinnung der Hallstatt- und La-Tène Zeit in der Gemarkung von Sopron (Ödenburg)”,⁴⁽⁸³⁾ illetve „A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat Sopron környékén”⁵⁽⁸⁴⁾ c. dolgozataiban foglalta össze erre vonatkozó kutatásainak eredményeit. A 18. század előtt néhány évtizeddel hagyták csak abba Sopronban és környékén (Eisenstadt) a vasércet helyi kohósítását és tértek át a jövedelmezőbb szőlőtermelésre. Természetesen a kohászathoz szükséges ércet nem rendes, helyhez kötött bányászással nyerték, hanem a környéken elszórt limonit konglomerátumok gyűjtésével, amelyek mennyisége elég volt az akkor szükséges vas előállításához. Munkáiban részletes számítást közöl egy ilyen „kohó” nagyságáról, a termelt vas mennyiségéről, annak mai előállítási költségeiről.

Az 1924. évben folytatott Bécsi-dombi ásatásokkor egy Romulust és Remust ábrázoló, ellipszis kerületű 0,6332 g tömegű, eléggé átlátszó pecsétgyűrű került elő. „Római korú sajtolt üveg Sopronból”⁶⁽⁸⁵⁾ cím alatt jelenik meg tanulmánya, amelyik mind a készítés technológiájával, mind egyéb szempontból foglalkozik részletesen ezzel az értékes lelettel.

A mai Felsőbüki Nagy Pál utca környéke 1920 körül

Dr. Vendel Miklóssal, professzortársával együtt elsőnek elemzi a Sopron környékén előforduló leukofillitet. „Beiträge zur Kenntnis der Leukophyllite”⁷⁽⁸⁶⁾ név alatt közlik e fontos munkát, amelyben egy tolvajároki kőzet teljes elemzését adják. De nemcsak e kőzet összetétele, hanem felhasználása is érdekli. „A Sopron környékén előforduló Leukophyllit értékesítése ügyében végzett vizsgálatok”⁸⁽⁸⁷⁾ két professzortársával, *Széki Jánossal* és *dr. Vendel Miklóssal* együtt folytatott kutatásait tartalmazza. A Sopron környéki leukofillit lényeges ásványos összetevői a kvarc és a csillámok. A benne foglalt kvarc szinte vegytiszta, a csillámok is szép fehérek. Az ásványos összetevők egymástól elkülönítve volnának a legcélzerűbben ⁸³értékesíthetők – állapítja meg ez a munka – és ad értékes útmutatást a közbenső termékek

felhasználására is.

Harminc évi használat után a soproni vízvezetéknel több csőrepedés történt. Érdeklődéssel fordul e kérdés felé és keresi annak okát. Vizsgálatainak, megfigyeléseinek eredményeit több dolgozatban foglalta össze. „Über die Corrosion des Gusseisens im Erdbereich”,⁹⁽⁸⁸⁾ „Az öntöttvas korróziója a talajban”,¹⁰⁽⁸⁹⁾ „Die Veränderungen des Gusseisens im Stadtgrund”¹¹⁽⁹⁰⁾ tartalmazzák a tőle szokott alapossgal végzett kutatások tanulságait különös tekintettel a metamorfozusra.

„Egy régi áramgyűjtősín vizsgálata”¹²⁽⁹¹⁾ és „Untersuchung einer alten Stromsammelschiene”¹³⁽⁹²⁾ következő soproni vonatkozású munkái. A volt egyenáramú villanytelep lebontásakor került az áramgyűjtősín olyan darabja kezébe, amelynek egyik végén 30 évig haladt keresztül a város egész egyenárama, míg a másik vége az egész idő alatt árammentes maradt. Bár az elektronteória alapján már ismert volt a várható eredmény, mégis érdekesnek kínálkozott a vizsgálat, mert egy évtizedes, önkéntelenül végbement nagyarányú kísérlet hasznosítására kínálkozott lehetőség.

A magyarsfalvi *Dózsa György* Termelőszövetkezet vízproblémájával is tőle várt segítséget. „Egy termelőszövetkezet vizéről”¹⁴⁽⁹³⁾ c. munkájában a Brand-major és egy szomszédos kút vizének elemzését adja. Mint olyan sokszor, most is a régi, már majdnem elfelejtett tapasztalatok, feljegyzések és megfigyelések élednek újra új tanácsokként.

Végigtekintettük dr. Romwalter Alfréd professzor soproni vonatkozású munkáit. Végigvonult szemünk előtt e megemlékezés rövid perceiben még egyszer mindent átfogó tudása, amely egész életét, munkásságát jellemezte. Amikor a régi Szent Mihály temetőben pihenni tért betegségtől fáradt teste, nemcsak egy igaz soproni, egy szeretett professzor távozott el örökre körünkől, hanem talán az utolsó polihisztor.

Macher Frigyes

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Izrael iudeus Supruniensis-Izzerl, der Jud von Oedenburch (Adatok a középkori okmányokban névleg elsőnek említett soproni zsidóról)

84 Izrael iudeus Supruniensis-Izzerl, der Jud von Oedenburch (Adatok a középkori okmányokban névleg elsőnek említett soproni zsidóról)

Napjainkban tárták fel Sopronban a középkori zsinagógát. A művészettörténeti kutatások építésének korát a XIV. század közepére helyezik. Talán némi érdeklődésre tarthatnak számot azok az egyének, kiknek anyagi lehetőségei és áldozatos felajánlásai lehetővé tették a kisszámú közösségnek, hogy gyülekezetük házát (Béth Kneszeth) megépíthessék a Zsidó utca házsorában. Ezen férfiak egyike lehetett az egykorú iratokban Izrael, Izzerl, Izzerlein, Isselin nevek alatt soproni lakosként elsőnek említett zsidó.

Nincs adatunk, mikor indult meg a zsidók betelepítése a soproni völgybe telepített királyi vár körül kialakult civitas-ba. Károly Róbert király rendelete 1324-ben, mely személyes védelmet biztosít minden kereszténynek és zsidónak, aki Sopronba jön lakni (sive sint Christiani sive Judei ... secure commorentur sub nostra protectione speciali) kétségtelenül csak siettetni kívánta az akkor már megindult települési folyamatot.¹⁽⁹⁴⁾ Ennek előrehaladásáról nincsenek adataink, mert e korból kevés még az írásos emlékün. Csak három évtizeddel I. Károly rendelete után említi okmány első ízben a soproni zsidókat. 1354-ben jelenti a győri prépost I. Lajos királynak a soproni polgárok Henrik plébánosuk ellen emelt vádjai közt azt

is, hogy kelyheket és egyházi felszereléseket a zsidóknál elzálogosított (quod plures calices et ornamenta sacerdotalia *inter Judeos pignori obligavit...*)²⁽⁹⁵⁾ Az adatok hiányossága ellenére is már megalakulhatott akkor Sopronban oly zsidó gyülekezet, mely zsinagóga megépíttetéséhez hozzájárhatott. Ezt különben pozsonyi zsidók példája igazolhatja. III. Endre király 1291-ben a Pozsony városának juttatott kiváltságokat kiterjeszti az ottani zsidókra is (Item iudei in ipsa civitate constituti habeant eandem libertatem, quamet ipsi cives...)³⁽⁹⁶⁾ E kiváltságlevél kiadása után több évtizeden át egyetlenegy alkalommal sem említenek a megmaradt okmányok Pozsony városában zsidó lakosokat. Csak XII. Benedek pápa 1335. november 13-án kelt leveléből, melyet az esztergomi érsekhez intézett, értesülünk a Pozsonyban letelepült cisztercita rend ama panaszáról, hogy a városban *nagy tömegben* élnek zsidók és gonosz szellemtől izgatva újabb zsinagógát építettek (in eadem villa existat *magna copia iudeorum ... maligno spiritu concitati de novo synagogam construxerunt...*)⁴⁽⁹⁷⁾ Így pozsonyi hittestvéreik példáját követték a soproni zsidók, mikor zsinagóga építéséhez fogtak a XIV. század közepe táján. Az építkezéssel járó terheket olyan férfiak vállalhatták magukra, mint a városban elsőnek megnevezett zsidó, Izrael. Az ő személyére vonatkozó adatokat igyekeztünk összegyűjteni forrásaink alapján.

1353. március 15-én a pozsonyi káptalan bizonyítja, hogy Nagymartoni Miklós, Lőrinc fia, személyesen megjelent előtte és elismerte, hogy rokonaitól, a Sopron megyei Csornai Lőrinc fiától, 700 font bécsi dénárt vett kölcsön, ezzel az összeggel azon adósságát kívánja kiegyenlíteni, melyet Izraeltől, a soproni zsidótól (*Izraeli iudeo Supruniensi*) vett kölcsön, mikor elkísérte a királyt a litvánok elleni hadjáratába (1351), majd a császár – Bajor Lajos – leányát, Annát, Lajos király öccsének aráját, vezette be az országba és ⁸⁵Nápolyi Máriát visszakísérte hazájába. A káptalan előtt a kölcsönvett összeg ellenében zálogul leköti négy Komárom megyei birtokát. Ugyanezen elzálogosítás tíz nappal később, március 25-én megtörténik Lajos király előtt is, az erről szóló oklevélben azonban azt olvassuk, hogy Izrael pozsonyi zsidónál levő tartozását fizették meg helyette Csornai Lőrinc fiai. Hasonlóképpen Izrael pozsonyi zsidót jelöli Nagymartoni Lőrinc fia, Miklós hitelezőjeként az 1353. május 29-én Budán kelt oklevél.⁵⁽⁹⁸⁾ De mivel Izraelt a helyi viszonyokban jól tájékozott pozsonyi káptalan soproni lakosnak mondja, azért minden bizonnyal odavalónak kell őt venni. Sőt kétségtelenül hosszabb idő óta tartózkodhatott már Sopron városában, hol zálogkölcsönei útján több ingatlan birtokába jutott és nagyobb számmal voltak künnlevőségei akkor, mikor Lajos király rendelete, mely országa egész területéről a zsidókat száműzte, és őt is a város elhagyására kényszerítette (1360 körül).

A soproni Izrael zsidó Bécsben talált menedéket, ahol őt először egy 1362. június 9-én kelt oklevél említi. „Izzerl, der Jud von Odenbruch, und Niechel, seine Hausfrau verkaufen ... eine halbe Hofstatt Weingarten, die ihnen für hauptguet und für gesuch verstanden ist ... um 5 phunt dn.”⁶⁽⁹⁹⁾ Zálogkölcsönként jutott Izrael ahhoz a bécsi szőlőbirtokhoz, melyet öt font dénárért eladott. Izrael akkor már bizonyos ideig Bécsben tartózkodhatott, mert csak az elzálogosításnál kikötött visszafizetési időpont letelte után rendelkezhetett a szőlővel, mint tulajdonával.

Néhány évvel később Ausztria legtekintélyesebb, leggazdagabb zsidóinak sorába tartozott a soproni Izrael. Midőn III. Albrecht és III. Lipót, osztrák hercegek, 1367. június 16-án megállapodnak a zsidó községek vezetőivel és más vagyonos zsidó emberekkel, kik 20 000 forintnyi kezességet vállaltak a szökésben levő Muschért, a cilli-i Scheblein fiáért, ezen kezesek sorában találjuk a soproni Izraelt. „Wir Albrecht und Leupolt, brüder, von gotes gnaden hertzogen ze Österreich, ze Steyr ... bechennen und tun chunt offenlich mit diesem brief, daz wir mit unsern judenmaister Baruchen von Wienn, Muschen von Perchtoltstorff, Isserlein von Nevnburg marchthalben, *Isserlein von Oedenburg*, Tröstlein, Steuzzleins aidem, und Jeklein, desselben Steuzzen sun, umb die zwainczigtausend guldein ... uberein chomen sein.”⁷⁽¹⁰⁰⁾ Az a Steuzz,

kinek veje és fia a felsorolt kezesek közt szerepelnek, David Steuzz, kit a bécsi források Steuzz „der Reiche” néven említenek.⁸⁽¹⁰¹⁾

Nem tudjuk pontosan, mikor vonta vissza Lajos király rendeletét, mellyel a zsidókat száműzte az országából, de e rendelkezése nem maradhatott sokáig érvényben. 1368. március 16-án Visegrádon kelt oklevélből arról értesülünk, hogy Lajos király Sopron város bíróját és esküdteit utasította Izrael zsidó soproni házainak visszaadására („... nos domos Izrahelis iudei, in civitate nostra Supruniensi habitas, per iudicem et iuratos cives de eadem sibi mediantibus aliis litteris nostris remitti et resignari demandaverimus ...”⁹⁽¹⁰²⁾ Akkor történt, hogy János, Sopron város bíróját és Gayzol esküdte, a királyi udvarban kérelmezik Izrael soproni házainak átengedését a város részére, mert ezek árából Szent György tiszteletére kápolnát szándékoznak építeni. Jellemző, hogy a király Izrael házainak visszaadása tárgyában éppen úgy, mint az általa nyújtott hitelek után esedékes kamatok megfizetése ügyében, a ⁸⁶döntést érettebb megfontolás céljából elhalasztja, de az eredeti tőke visszaadására már azonnal kötelezi az adósokat. Izrael házait bizonyára éppen azért kérte a város a maga céljaira, mert tulajdonosuk nem jött vissza lakni Sopronba. Az ugyanis továbbra is Bécsben maradt, amelynek hiteléletébe bekapcsolódott. Néhány hónappal később, 1368. június 13-án, ott találjuk a bejegyzést az ez évben megkezdett telekkönyvében Bécs városának 66-os szám alatt: „Izzerl iudeus de Ödenbüch Nechel uxor vendiderunt domum”. 28 talentum dénárért adják el a birtokukba jutott házat, mely előbb a Görzből való Prikh Miklós tulajdona volt. Ezen első bejegyzéstől kezdődőleg két évtizeden át (1368–1388) találkozunk gyakran Izrael névvel a bécsi városi könyvekben, melyeket rendszeresen vezettek e század hatvanas-hetvenes éveitől kezdve. E könyvek (Kaufbuch) 1368–1388, (Gewerbuch) 1373–1419, (Satzbuch) 1373–1388, megmaradtak és mintaszerűen kiadásra kerültek.¹⁰⁽¹⁰³⁾ Akárhányszor Izzerlt említik e könyvek, nem hiányzik neve mellől a megjelölés „iudeus de Ödenbüch”, vagy ha német nyelvű a bejegyzés, akkor „Isserlein, der jude von Ödenbüch”. Összesen vagy 28 esetben van szó a soproni Izrael üzleteiről, amelyekből képet kapunk gazdasági tevékenységéről. Házakat, házrészeket, szőlőket fogad el zálogul a kölcsönzött összegekért. Vannak nagyobb és kisebb hitelüzletei. A legnagyobb összeg, amit ingatlanra kölcsön ad, 57 font dénár, a legkisebb 3 font. A kamat általában mindig heti 3 dénár minden font dénár után. „Pro usura 3 denarios per hebdomadam de qualibet libra”, vagy német nyelven „von iedem phunt all wochen 3 phenning ze gesuch.” A Satzbuch-ban található bejegyzések zálogüzleteiről adnak képet, míg a Kaufbuch tételei alapján tájékozódást nyerünk, hogy az elzálogolás alapján birtokába jutott ingatlanokat milyen módon értékesítette, azokat eladta vagy bérbe adta. A könyvekből azt látjuk, hogy üzletfelei kisemberek, iparosok: szabó, kádár, kovács, íjkészítő stb. Nagyobb összegek kihelyezésével is foglalkozott, ilyenkor társult a nagyobb tőkével rendelkező osztrák zsidókkal. Ilyen eredetű differenciákról értesülünk az 1372. június 6-án Cilliben kelt döntőbírósi határozatból, mely kötelezi Musch és Chatschim testvéreket, hogy megfizessék tartozásaikat „den juden und sunderlich Steuzzen, dem juden, Izzerlein von Nevnbüch, *Izzerlein von Oedenbüch*, Abraham dem Behem von Marchbüch und Efferlein von Laibach.”¹¹⁽¹⁰⁴⁾

Utoljára 1388. január 10-én kelt bejegyzésében a Satzbuchnak olvassuk a soproni Izrael nevét. Az akkor már idős embert sokoldalú tevékenysége arra készítette, hogy segítséget vegyen maga mellé. 1383. június elsejétől keltezett feljegyzés említi „Mairlein iudeo procuratori Izzerlini”-nek teljesítendő fizetését, 1385. augusztus 7-én pedig „Mayrlein dem juden Isserleins schaffer”-t nevezi meg, kinek a kölcsönzött összeget tartoznak megadni az adósok.¹²⁽¹⁰⁵⁾ Áttekintve a bécsi telekkönyveket Izrael zsidón kívül még csak a gazdag Steuzznak és a Maister jelzővel illetett, ami azt jelenti, hogy a zsidó község életében vezető szerepet vitt, Tenichel-nek van gondnoka.¹³⁽¹⁰⁶⁾ Különben csak a nagybirtokos főurak és kolostorok szolgálatában hallunk ilyen gondnokok alkalmazásáról.

Az oklevelek és a bécsi városi könyvek minden alkalommal csak rideg üzleti tevékenységéről szólnak a soproni Izraelnek. Magáról az emberről, annak érzésvilágáról nem nyújtanak képet. Származását [87](#) nem ismerjük. A középkori okmányokban a zsidók nevei mellett ott találjuk apjuk nevét is, de a soproni Izrael neve mellett apját nem említik, csak felesége, Niechel, Nechel (héberül: Nachla) nevét ismerjük, utódjait név szerint nem említik. A bejegyzések formulája azonban rendesen így hangzik, hogy az adósság fizetendő: „Yzzelino iudeo de Ödenburga suis heredibus”, vagy „Izzerlein dem juden von Ödenburg und seinen erben”. Valószínű, hogy az ő leánya volt „Mirlein judynn, Isserleins tochter”, veje pedig „maister Kaydis der jude, Izzerleins aydem ze Wienn.” Úgy látszik, a soproni Izrael abban is követte Steuzz-t, hogy ő is vejéül zsidó tudományokban jártas férfit választott. A kor szokása volt, hogy a jómódú zsidók tanult férfiakat fogadtak családjukba. A vallási irodalomban jártas férfiakat a községek elismerték rabbijuknak, de mivel ezek fizetést nem kaptak, azt találjuk, hogy ők és feleségeik folytattak üzleti tevékenységet, hiteleket nyújtottak.

A nagyszámú bejegyzések közül, melyeket soproni Izraelről olvasunk, mindössze egyet találunk csak, amelyből kiviláglik, hogy érezte: kötelességei vannak a zsidó közösséggel szemben. Végző intézkedései sorába tartozott, mikor 1386. december 4-én következőképpen rendelkezik:

„Yzzerl jud von Ödenburg und sein erben habent hinlaffen und versaczt irn dinst auf dez Merten Chlainsweindleins weingarten, gelegen auf dem Jeus an der andern huet circa Renweg in dy *Judenczech ze Wienn* dem Lesyer, Patas ahem und Schaftlein von Prukk und Haydem, des Lesirs sun und Slemlen Hanpusch, dy dyweil cechmaister warn und irn nachchumen in der rechten, als der Yzzerll von Oedenburg gehabt hat, und das ist geschehen mit Merteins Chlainsweindleins will gegenwurtigleich.”[14\(107\)](#)

E bejegyzésből tehát megtudjuk, hogy a soproni Izrael és örökösei a birtokukban levő szőlő után járó évi szolgáltatást (dinst = census) hagyományozzák a zsidó község (Judenczech) részére Bécsben és megnevezi ama négy férfit, kik akkor a község vezetői voltak.[15\(108\)](#)

A soproni Izrael ezen alapítványa feljogosít bennünket arra, hogy azt következtethessük, miszerint ő hosszas soproni tartózkodásának éveiben bizonyára kötelességének tekintette, hogy a zsidó gyülekezet intézményeinek kialakításához hozzájáruljon, így jutunk arra a meggyőződésre, hogy a soproni középkori zsinagóga építésénél anyagi terheket vállalt.

De nem a mi Izraelünk volt az egyetlen soproni zsidó, ki Bécsbe került a Nagy Lajos korabeli száműzetés következtében. Olvassuk az egykori bécsi forrásokban még a következő két nevet: „Hendel iudeus de Oedenburg és Lesier de Supronio.”[16\(109\)](#) Nem tudunk annyi hitelüzleteikről, mint földijükről, a soproni Izraelről, de mindkettőnek fiai már nagyobb szerephez jutottak a bécsi zsidó községben. Reblein, Hendel fia, veje lett a tekintélyes Steuzznak.[17\(110\)](#) Haydem, (Hadgim), Lesier fia – mint a fent idézett bejegyzésben olvashattuk – egyik Czechmaister-e volt a bécsi zsidó községnek.

Míg Izrael, Lesier és Hendlein száműzve Sopronból Bécsbe jutnak letelepedéshez, addig Sopronban megalakul a visszatértek új gyülekezete.

Ennek tagjait sorolja fel a Sopron városi háztulajdonosok összeírása 1379-ben, [88](#) amikor a belváros 7., 8., 9. és 10. körzetében tíz egész ház birtokában voltak és utcájukat Judengassen néven említik.[18\(111\)](#)

Ezen adatok összeállításával kívántunk megemlékezni az 1360 körül száműzetésbe kényszerült zsidó gyülekezetől, mely közösségnek emlékét őrzi a most feltárt középkori zsinagóga, Sopron városának ezen

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Grünvald, Philipp: Der erste, dem Namen nach bekannte, Jude in Sopron

Grünvald, Philipp: *Der erste, dem Namen nach bekannte, Jude in Sopron*

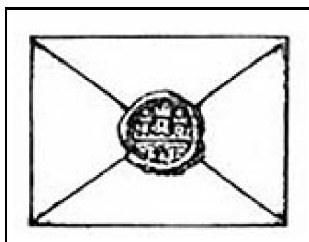
König Karl Robert versprach in seinem Privileg der Stadt Sopron seinen speziellen königlichen Schutz jedem, sowohl Christen wie Juden, die sich dort niederlassen wollen. (1324.) Jedoch erst im Jahre 1353 finden wir in einer Urkunde des Pressburger Kapitels „Izrael iudeus Supruniensis“, als Gläubiger des Nicolaus von Nagymarton, erwähnt. Dieser Izrael war Besitzer einiger Häuser in unserer Stadt und hatte auch mehrere Schuldner unter den Bürgern. Als König Ludwig in seinem Glaubenseifer alle Juden des Landes verwies, da dieselben die Annahme der Taufe verweigerten, verlässt auch Izrael seinen Wohnort (um 1360). Wir finden ihn schon im Jahre 1362 in einer Wiener Urkunde mit Namen genannt. „Izzerl, der Jud von Odenburch, und Niechel, seine Hausfrau verkaufen ... eine halbe Hofstatt Weingarten ...“ Als König Ludwig nach einigen Jahren die Ausweisung seiner Juden rückgängig machte, forderte Izrael, – mit Zustimmung des Königs, – seine Häuser und Aussenstände zurück. Die Stadt wandte sich damals mit der Bitte an den König, die Häuser Izraels ihr zum Bau einer Kirche zu überlassen. Wie die Entscheidung des Königs in dieser Angelegenheit ausfiel, ist uns nicht bekannt, Izrael aber blieb auch weiter in Wien, wo er bis zum Ende der achtziger Jahre als Geldverleiher fungierte. Das bezeugen die Wiener Stadtbücher. (Kaufbuch, Gewerbuch, Satzbuch) In diesen Eintragungen wird er stets „Isserlein, der jude von Odenburch“, oder mit der Bezeichnung „judeus de Odenburch“ genannt. Er ist sich seiner Pflicht den Jüdischen Glaubensbrüdern gegenüber bewusst, er verfügt, dass der Dienst eines seiner Weingärten der „judenczech ze Wienn“ zufalle. Wir dürfen vielleicht daraus schliessen, dass Izrael zur Errichtung der Synagoge, welche in der Soproner Judengasse, während seines dortigen Aufenthaltes erbaut wurde, einen erheblichen Beitrag leistete.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kis János soproni díszpolgársága

Kis János soproni díszpolgársága

Kis János egyéb megtiszteltetései mellett Sopron városa díszpolgárnak választotta meg. Ilyen megtiszteltetés első ízben Széchenyi Istvánnak jutott Sopron részéről 1835-ben, majd Bezerédj Istvánt, Pálóczy Lászlót és Deák Ferencet választották meg díszpolgárnak. Kis Jánosra elég későn került sor: 1846 február 4-én. Alighanem érdemein felül az indította erre a város közönségét, hogy a költő súlyos betegségéről jött hír. Valóban egy néhány nap múlva, február 19-én meg is halt. A díszpolgári oklevél nem készült el időre, így csak örökösének küldhették meg. Két fia volt Kisnek, Lajos, aki Bécsben élt és János. A hagyaték egyik utójátéka az volt, hogy Lajos bizonylatot kért a tanácstól egy 76 latos ezüst kelyhet illetőleg, amelyet örökölt, és így a megfelelő tanúsítvány révén vámmentességet kapjon rá. Kár, hogy az írás nem említi, mily alkalomból kapta Kis János ezt az emléket. (Tanácsjegyzőkönyv, 1846: 716, 1539.)

Cs. E.

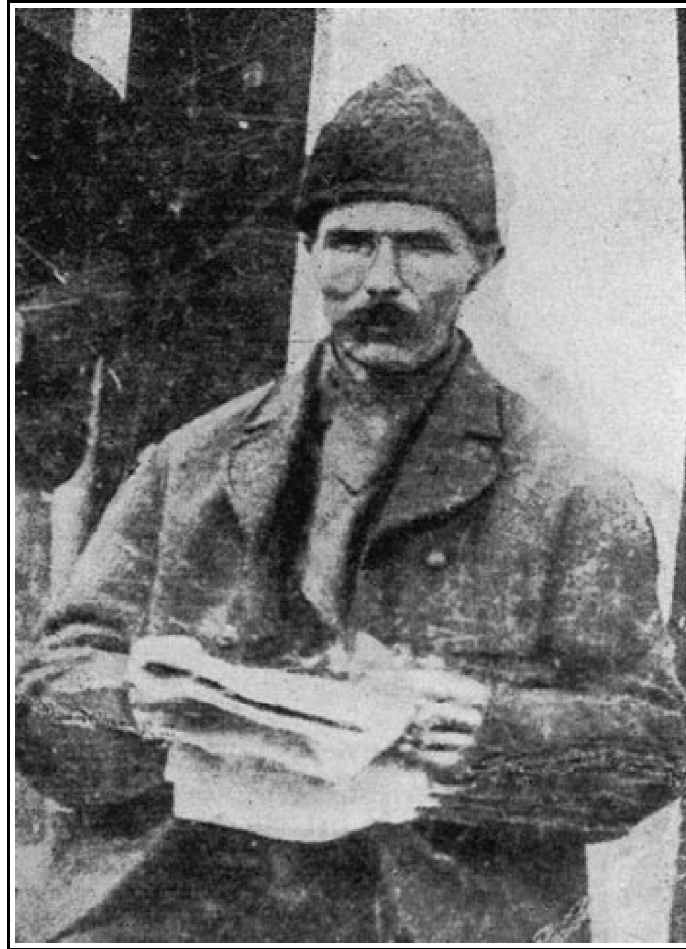
1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA

89 SOPRONI LEVELESLÁDA

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Herman Ottó Hegykőre írott levelei

Herman Ottó Hegykőre írott levelei

Legutóbbi fertői gyűjtőutam alkalmával *Zsugonits Ferenc* hegykői adatközlőm hívta fel figyelmemet Herman Ottó leveleire, melyeket a nagy tudós még 1896-ban írt a Fertő egyik kiváló halászának, *Kertész Györgynek*, az egykori híres kürtőépítőmesternek.¹⁽¹¹²⁾ A Kertész-család azóta is féltve őrizte ezeket, s az unoka *Kertész Géza* csak hosszas rábeszélés után adta át a soproni Liszt Ferenc Múzeumnak a kedves emlékként tartogatott leveleket.

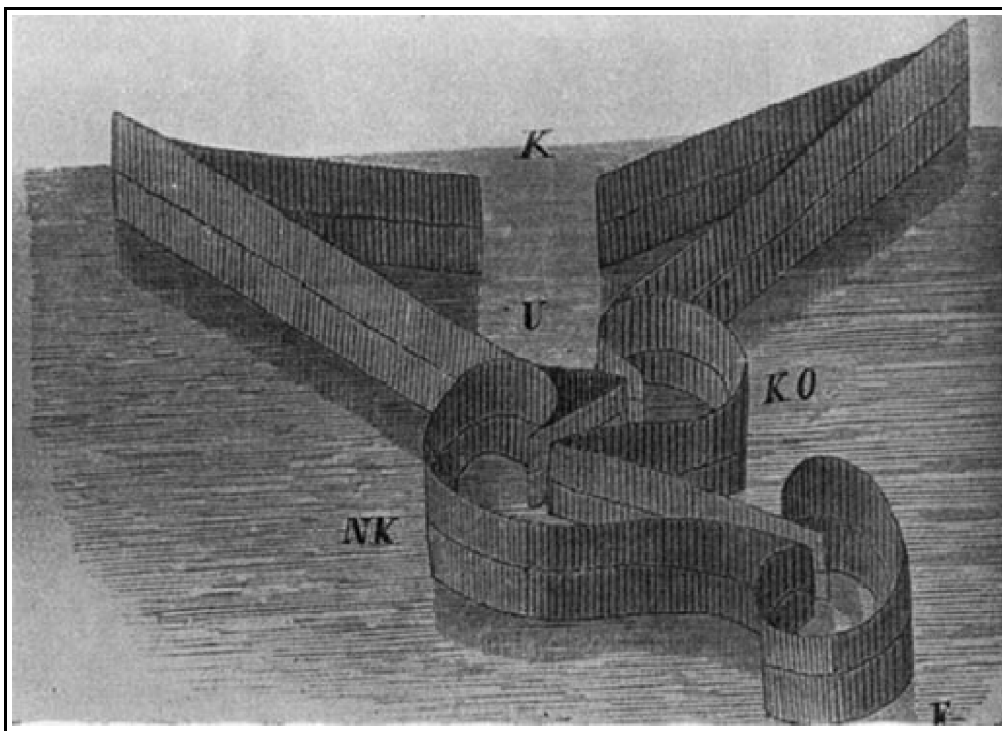
Kertész György, az egykori híres kürtő-épitőmester

Herman Ottó Hegykőre írott levelei főleg néprajzi szempontból érdekesek, halászati [90](#) vonatkozásuk miatt. Ezekből némi képet nyerhetünk az ő tárgy- és téma gyűjtő módszeréről, nagy ügybuzgalmáról, amit az ősi magyar halászat néprajzi és nyelvi kincseinek megmentése érdekében kifejtett.

Herman Ottó 1883. július 28-án kezdte meg az ország halászatára vonatkozó adatgyűjtését a Velencei-tavon és 1886. január 6-án a Fertőnél, Hegykő magyar községben zárta le véglegesen útinaplója írását. [2\(113\)](#)

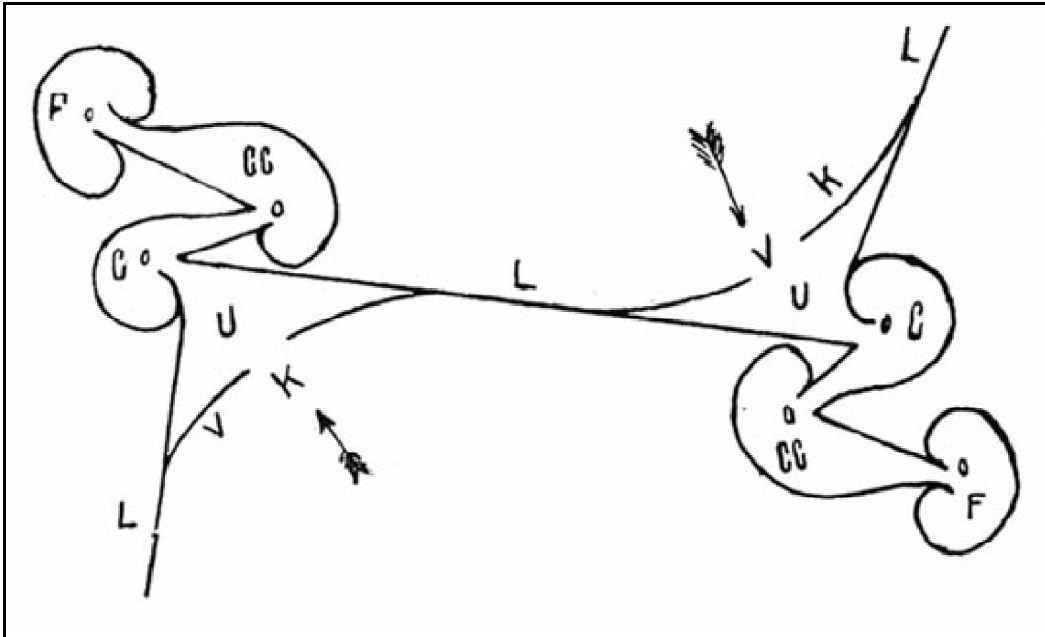
A fertői útjáról és annak eredményéről a „Sopron” c. újság 1886. évi január 13-i száma „Kirándulás a Fertőre” címmel a következőket írta: „Hermann Ottó országgyűlési képviselő, a magyar természettudományi társulat tagja, f. hó 6-án Sopronból Bella Lajos áll. főreáliskolai tanárnak volt szívesen látott vendége, kirándulást tett Hegykőre és Sarródra, hogy a fertővidéki halászó eszközöket tanulmányozza. Útját fényes siker kísérte, amennyiben oly tipikus eszközökre talált, a melyeknek létezésére nem is gondolt. Ilyen például a „kürtü”, melyhez hasonlók csak a japáni YFNNING-ben vannak. Továbbá a ferde szigony, melylyel alulról bökik a halat. Herman urat Bella Lajos tanár kísérte utjában s Hegykőn Kocsis Gyula urad. ispán igazi magyar vendégszeretettel fogadá őket.” [3\(114\)](#)

Valóban útjának legnagyobb eredménye az volt, hogy olyan vejsze- és szigonytípusra talált, amilyent hazánk más területein a halászok nem ismernek, illetve nem alkalmaznak, s éppen ezért ezeket a szakirodalomban azóta is fertői típusként emlegetik.

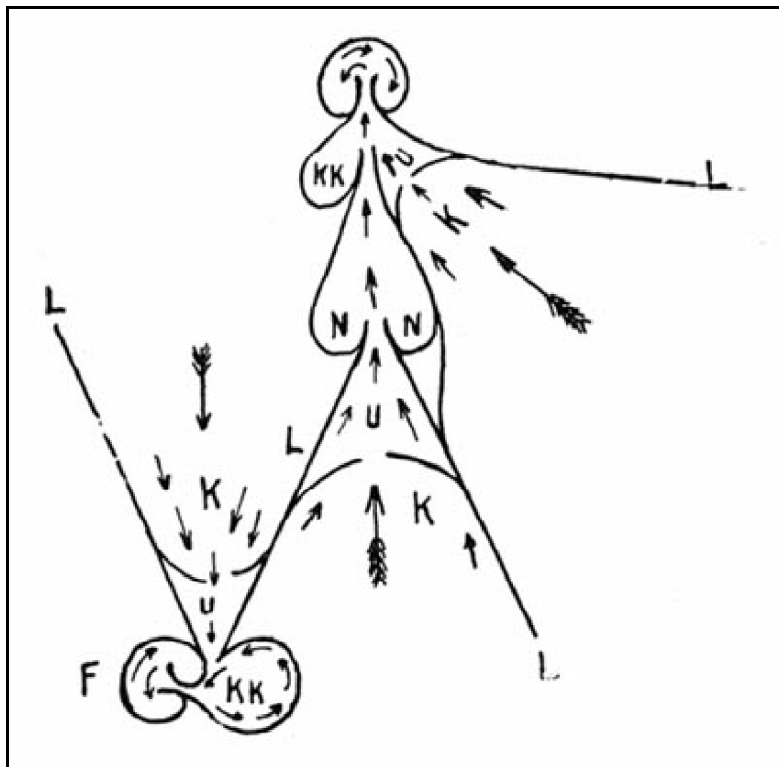

2. A fertői „kürtő” (Herman Ottó rajza)

Az a tény, hogy halászati gyűjtőútjai során legutoljára a Fertőt hagyta, talán azzal is magyarázható, hogy ő elsősorban [91](#) azokat a vizeket választotta kutatása területéül, ahol „... a törzsökös magyarság halászik”, [4\(115\)](#) mert célkitűzése az volt, hogy „... csak tisztán a magyar halászatot, még pedig leginkább annak tisztán népies módját” [5\(116\)](#) ismerje meg. Bizonyára ezért választotta a Fertő-melléki községek közül is éppen Hegykőt és Sarródot. Amint azonban a második levélből kitűnik a „kürtősvejsze” eredete után kutatva, összehasonlításként az eszköz egyes részeinek német elnevezése is érdekelte, sőt még a halak és madarak német neve is.

3. A kürtő alaprajza és kapcsolási módja

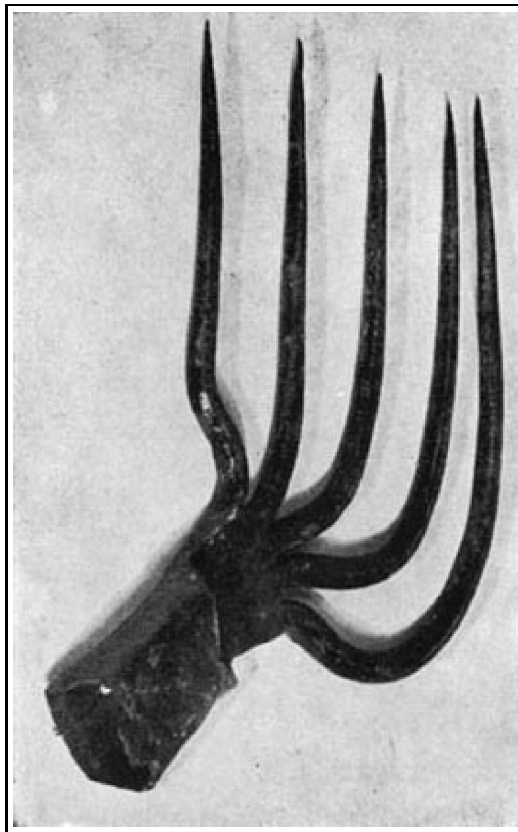
4. Pontyvejsze alaprajza
(Az ezredéves kiállításon szerepelt)

Kertész Györggyel tehát 1886. januárjában ismerkedhetett meg s a levelek tanúsága [92](#)szerint, még tíz év

múlva is tartotta vele a kapcsolatot. Ebből is kitűnik, hogy Herman Ottó az akkor már ismert nevű tudós és országgyűlési képviselő, mennyire becsülte az egyszerű embereket s milyen közvetlen tudott lenni hozzájuk.

Az első levelet 1896. május 16-án írta Kertész György levelére válaszolva, a másodikat pedig ugyanaz év októberében.

Mindkét levelében ír a „kürtösvejsze” állításról, melyet az „... öreg vejszemester az 1896. évi ezredéves kiállítás halászlát pavillonja mellett”⁶⁽¹¹⁷⁾ épített fel. Ezzel az említett hegykői halász a Magyarországon addig ismert vejszetípusokat még eggyel gyarapította, mivel ott a helyszínen egy olyan kürtőformát állított fel, ami addig teljesen ismeretlen volt és amit Herman Ottó a fertői gyűjtőútja alkalmával sem láthatott, s így a kétkötetes halászlát művében sem közölhetett. Erre vonatkozóan 1901-ben a következőket írta: „A Fertő vejszét – másképp kürtő is, valószínűleg a fej kürtő-alakjáról – a maga teljességében adtam ugyan »A magyar halászlát könyvé«-ben (I. kötet, 156. lap, 39. kép); de nem adhattam meg változatát, a mely akkor, a midőn a Fertőt jég hátán kutattam, nem volt felállítva.”⁷⁽¹¹⁸⁾ Ezt a kürtőformát ő a fertővejsze legfejlettebb szövevényeket említi s „pontvejsze”-nek nevezi, hogy a korábban már ismertetett típustól megkülönböztesse.

5. A fertői oldaltvágó szigony

Mindenesetre az a tény, hogy e két ⁹³ fertői kürtőtípus a néprajz és egyéb tudományok művelői számára ismertté válhatott, az Herman Ottó és Kertész György közös érdeme.

Az első levélben említett halászati tárgyak a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeumába kerültek.

A levelek eredeti szövegét itt közöljük: A borítékon a következő címzés olvasható:

„E levél adassék Kertész György uramnak Hegykőn Sopron vármegyében.”
Budapesten 1896 május 16.

Kedves, jó Kertész György uram!

Jól esett lelkemnek, hogy levelével fölkeresett. Tudhatja ugy is, hogy dolgos létemre nagyon szeretem a dolgos magyarembert, akármelyik soron lakjék is. Azt pedig biztosra veheti, hogy nekem az a kürtösvejsze állítás váltig is a kedves emlékem lesz.

Azokat a czüököröket csak szerezze meg; ugy az avit övet és háló-zsákot is átveszem; adja fel jól becsomagolva rendes czimemre; az árát szokás szerint azonnal megküldöm.

A magyarok istene megsegített abban, hogy a halászatot és a pásztoréletet is szerencsésen és idejére bevégeztük s nagy becsületünkre van. István is még mindég mellettem van; igen hűséges és megbízható ember.

Ezek után minden jókat, erőt, egészséget kíván

igaz, jóembere
Herman Ottó
képviselő

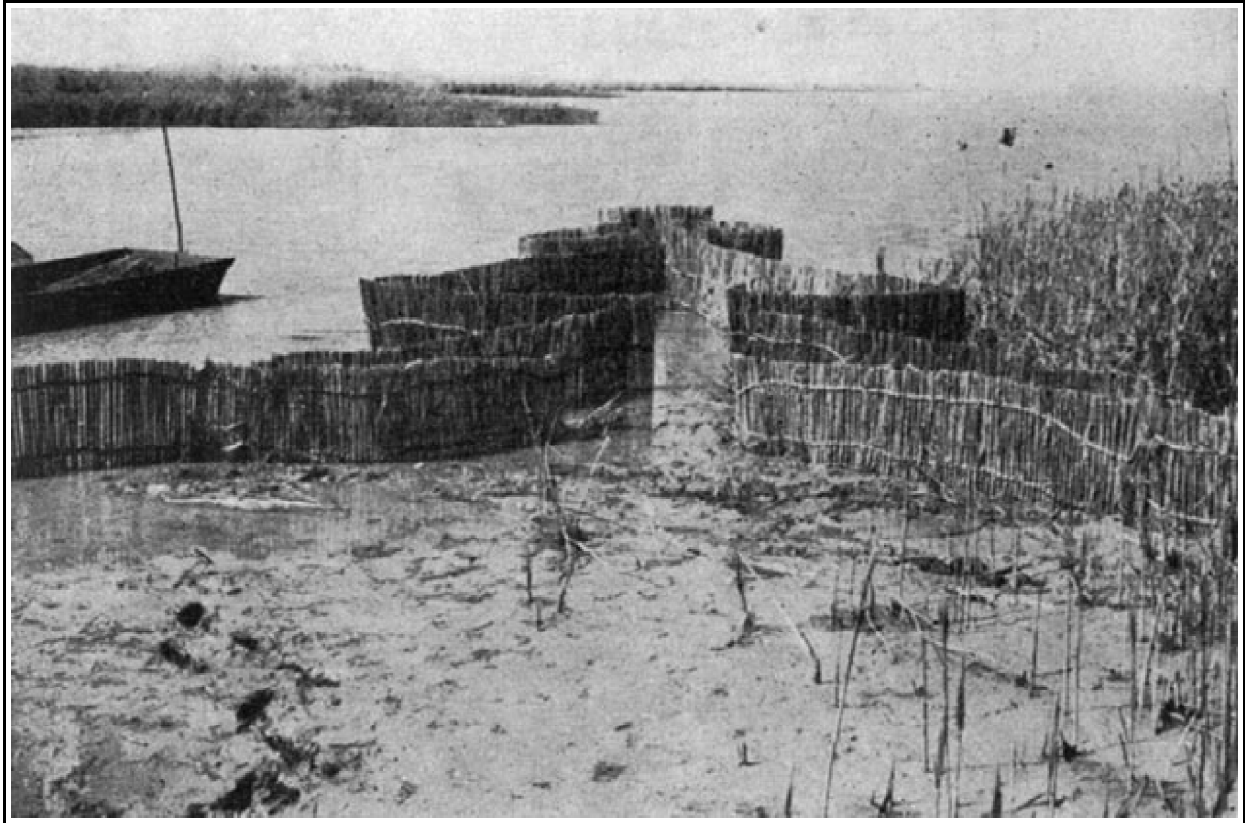
Czim:
Budapest, magyar Nemzeti Muzeum.

Budapesten 1896 október 25.

Kedves Kertész György uram!

A mai postával küldök a czímére egy kiállítási katalógust, a melynek 120-dik oldalán olvashatja nevét, mint a ki a kürtös vejszét fölépítette; de akad ott más olvasni való is, a mi a halászbembert érdekelheti.

Egy igen nagy kérésem is volna Kertész uramhoz.

6. Mai „pontyfogó kürtő”

Legyen olyan jó és írassa föl valamely Fertőmelléki *német* halászemberrel a következőket:

1. Mi a kürtősvejsze neve *németül*.

Hogy mondják *németül* a vejsze:

2. Szerszámját,

3. Kürtőjét, vagy fejét,

4. Kis kotróczáját,

5. Nagy kotróczáját,

6. Udvarát,

7. Lészáját,

8. Nyelvét?

94 Azután: hány halfajt ismertek a Fertőmelléki *németek* s hogy nevezték ezeket a halakat *németül*?

Miféle madarakat ismernek és hogyan nevezik *németül*?

Szedjen össze ezekből annyit, a mennyit bír s jó lesz, ha valami pennás ember is segíti a német szavak leírásában, ámbár legjobb volna, ha maga a becsületes német halászember is írná le.

Ha megteszi, igen nagyon megköszöni

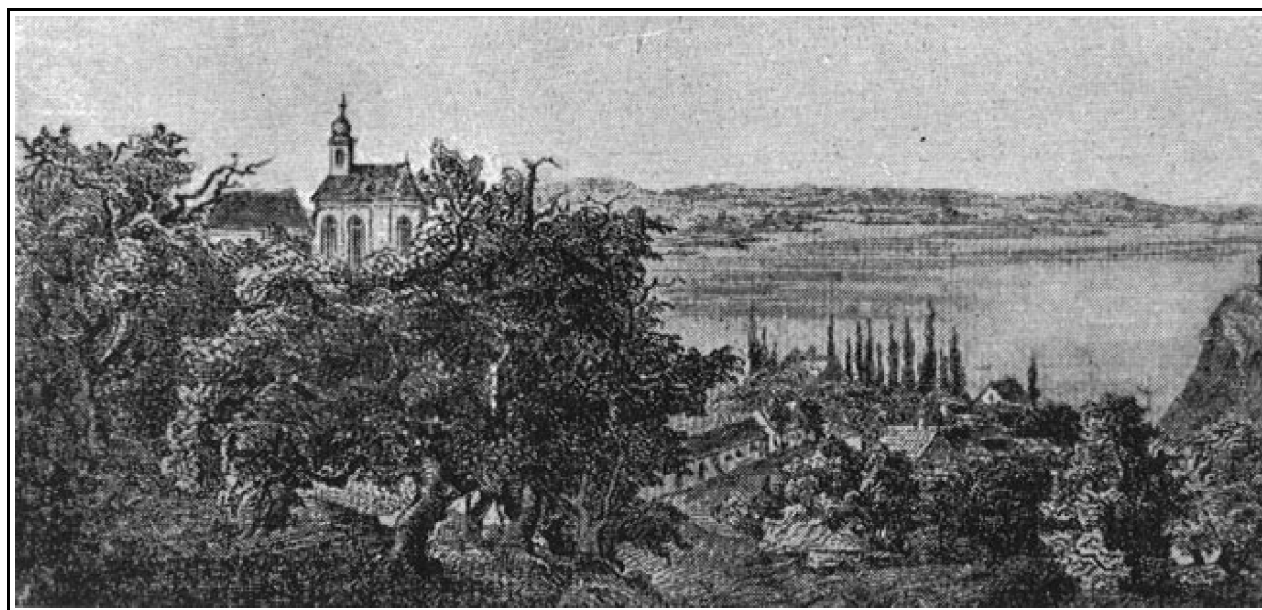
igaz, jóembere
Herman Ottó

A levelit a magyar Nemzeti Muzeumba czimezze.

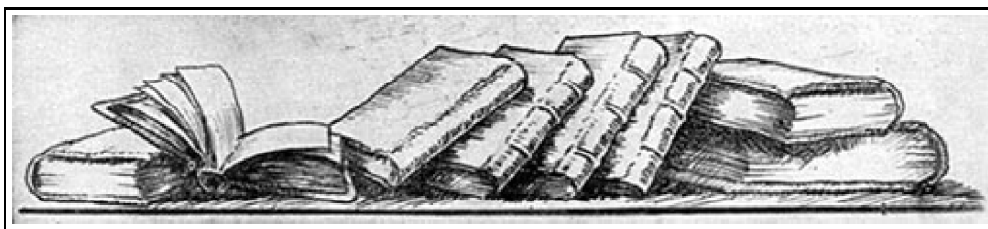
Ilyen levelek még az ország bármely területéről kerülhetnek elő – amennyiben úgy megőrizték azokat, mint a fent említett család –, mivel Herman Ottó gyűjtése alkalmával nagyon sok emberrel levelezett, hogy a kitzüött témáira vonatkozóan minél több adatra tehessen szert. Ezért írta „A magyar halászat könyvé”-ben: „Saját kutatásaim mellett éltem az ország számos pontján lakó barátaim szívességével is, kik kérdőpontjaim alapján gyűjtögettek s ezzel örök hálára köteleztek.”⁸⁽¹¹⁹⁾

Jó lenne, ha valaki egy kis fáradságot és időt szentelne e levelek tervszerű összegyűjtésére, mert ezekben számtalan olyan adatot találhatunk, amelyek alapján egyrészt Herman Ottóra, másrészt azokra a tudományágakra vonatkozóan, amelyekkel ő behatóan foglalkozott, számunkra nem közömbös következtetéseket vonhatnánk le.

Bárdosi János

Fertőboz látképe

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

95 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / G. WENDELBERGER: Die Vegetation des Neusiedler See-Gebietes

G. WENDELBERGER: *Die Vegetation des Neusiedler See-Gebietes*

Sitzungsber. d. Österr. Akad. d. Wiss. math.-naturwiss, Kl., Abt. I.,
Bd. 168, Heft 4/5, S. 305–314. 1959. Wien

A Magyar Hidrológiai Társaság kebelén belül megalakított Fertőkutató Bizottságok, a Magy. Tud. Akadémia távlati tudományos tervében szereplő növényntani feltárás Fertőre vonatkozó része és a M. T. A. Tihanyi Biológiai Kutatóintézete munkaközösségének már megkezdett fertői kutató-programja egyaránt a Fertő tó és környéke iránt magyar oldalról is egyre fokozódó tudományos érdeklődés bizonyítékai. Nem érdektelen éppen ezért közös természeti kincsünkre vonatkozó azon legújabb osztrák tanulmányra felhívni hazai közönségünk figyelmét, amely a Fertő egyik régi, azt kitűnően ismerő kutatójának *Gustaw Wendelberger* professzornak tollából jelent meg és a Fertő tó környékének növénytakarójáról szól.

A szabatos, rövid tanulmány – a Fertőt határoló tájak földrajzi elkülönítése után – külön emlékezik meg a Lajta-hegység, a Parndorfi síkság és a tó keleti partvidékét képező szikések természetes növénytakarójáról.

A tavat nyugatról határoló Lajta-hegység legmagasabbrendű növénytársulásaként a gyertyánostölgyeseket jelöli meg (*Quercus-Carpinetum*), melyek mellett edafikus okokból savanyú tölgyesek (*Quercus-Luzuletum nemorosae*), cserestölgyesek (*Quercus-Potentilletum albae*), mészkedvelő tölgyese (*Euphorbio-Quercetum*) és molyhostölgyese karszterdők (*Dictamnno-Sorbetum*) jelennek meg.

A tótól északra elterülő Parndorfi Platón – amelyről a szerzőnek korábban kimerítő tanulmánya jelent már meg (1955. *Die Restwälder der Parndorfer Platte im Nordburgenland*) – főként cseresek állnak; a javarészt kultúrába fogott területen az eredeti növénytakaró csak töredékekben lelhető fel.

Már jellegzetesen fertői táj az ún. „See-Winkel” (Fertőzug), a tó keleti partján. Növényzetét a szoloncsák és szolonyec szikések jellegzetes növényfajai (pl. *Lepidium cartilagineum*, *Puccinellia*, *Suaeda maritima*, *Cyperus pannonicus*, *Camphorosma annua*, *Pholiurus pannonicus*, *Matricaria chamomilla ssp. bayeri*,

stb.) alkotják, melyeknek egy része pannóniai bennszülött növényfaj, másik részük irán-turáni elem (p. 306.) Az egész terület az erdőssztyep öv lenyugatibb képviselője és szorosan kapcsolódik keletkezése a magyar pusztára („ungarische Pussta”) másodlagos erdőtlenségének kérdéséhez.

A vízi növényzet legalacsonyabbrendű, alámerülő növénytársulása a szikes kishináros (*Parvipotamo-Zanichellietum pedicellatae*), amely homokos partokon a törpekákás *Cyperetum pannonicum*, szikes tófenékeken a *Crypsidetum aculeatae* növénytársulásba megy át. Ebből fejlődnek ki a parti sóballások (*Suaedetum maritimae*), hullámtérben a nádasok (*Scirpo-Phragmitetum*, *Scirpetum maritimi*), már csak kissé vizenyős helyeken a szittyósok (*Juncetum gerardi*), szikfokon a *Puccinellion salinarum* csoport növénytársulásai. Magasabb fekvéseket a III. osztályú sziknek megfelelő *Caricetum distantis* foglalja el.

A dolgozat kitűnő rövid foglalatja a szerző idevágó évtizedes kutatásainak, melyet hazai biológus-fertőkutatóink mindegyikének tájékozódás és tanulmányozás céljából melegen figyelmébe ajánlok.

Csapody István

Csapody István: A Sopron környéki szelídgesztenyések: SSz 233–369. lap.

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Lesenyi Ferenc: A selmecebányai erdészeti tanintézet története

Lesenyi Ferenc: A selmecebányai erdészeti tanintézet története

(1808–1846). Sopron. Erdőmérnöki Főiskola 1959. 120. o.

A múlt hagyományainak megbecsülése jegyében rendezte meg az Erdőmérnöki Főiskola 1958 szeptemberében fennállásának 150 éves jubileumát és jelentette meg ez alkalommal új köntösben. Erdészettudományi Közlemények címen a Főiskola közleményeinek tartalmas kötetét. Ennek a kötetnek lett volna melléklete az a kiadvány, amely a nagymúltú intézmény tanintézeti korszakát öleli fel alapításától (1808) a selmecebányai bányászati akadémiával való egyesítésig (1846). Sajnos, nyomdatechnikai okokból a tanulmányfüzet sokáig váratott magára: közel egy évvel a jubileum után (1959. júl.-ban) jutott el szakközönségünk kezébe. Amennyire sajnálatosnak tartjuk ezt a körülményt, annyira elégedettek is lehetünk, mert a selmecebányai erdészeti tanintézet története immár mégis előttünk fekszik 120 oldalon, igen jó papíron, gazdagon illusztrálva, gondos és csinos kiállításban. A tanulmányfüzet külső megjelenése már az első pillanában kelemes érzést vált ki a szemlélőből: az igényességre való törekvést ezúttal teljes siker koronázta. Különösen kedves, hogy – miután a kötet egy korábbi és a „bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatás története” című sorozat folyamatosan számozott 6. füzeteként látott napvilágot – borító- és belső fedőlapján megtartotta a megelőző füzetek fejlécét és nyomdai tipizálását, s így a korábbi füzetek mellé helyezve, valóban egy egységes kiadványsorozat benyomását kelti. Legfeljebb arra lehetett volna még ügyelni, hogy az első öt füzethez hasonlóan, a gerincen is rákerüljön a tanulmánykötet címe; továbbá az idegen nyelvű összefoglaló ne legyen ennyire semmitmondóan, kurtán-furcsán rövid.

A sorozat külső egységéhez a belső tartalom és stílus egysége járul. Az Erdészeti szakművelődésünk és felsőbb erdészeti szakoktatásunk történeti alapjai című 5. füzetnek a most megjelent füzet szerves folytatása. Mindkettőnek szerzője *Lesenyi Ferenc* nyug. egyetemi tanár, hivatott történetíró és magas képesítésű erdészeti szakember. Munkáját jellemzi az alapos forráskutatás, lelkiismeretes és exakt

anyagfeldolgozás, objektív történet szemlélet és egy élvezetes, ma már – fájdalom – alig fellelhető, csiszolt stílus. Dolgozata felöleli a selmecbányai erdészeti tanintézet megalapításának körülményeit, az első erdésztanárnak, *Wilckens Dávid Henrik*nek életrajzát, tudományos és tanári működését, előadásainak anyagát, a tanintézet tanrendjét, szervezetét, személyi adottságait; majd a második erdésztanárnak, *Feistmantel Rudolf*nak életrajzi adatait, annak tanári működését, előadásainak kritikai értékelését és méltatását. Az Alma Mater múltját és sorsát figyelemmel vigyázók számára az egész füzet az élmény erejével bír; a szak- és tudománytörténész viszont különös érdeklődéssel azokat a fejezeteket olvassa, amelyek *Wilckens* és *Feistmantel* szakelőadásainak tartalmi mondanivalóját hozzák a mai emberhez közelebb. Amikor a szerkesztés és a fővárosi Ságvári Nyomda jó munkáját dicsérjük (értelemzavaró szedési hiba csak a 6. old. első bek. utolsó négy sorának felcserélése során állt elő), szeretnénk hinni, hogy egy 7 füzetként rövidesen a bányászati és erdészeti Akadémia történetét, ezen füzet folytatását is olvashatjuk ugyancsak *Lesenyi Ferenc* professzortól, kinek új munkája ismét bebizonyította, hogy van mondanivalója a mai nemzedéknek, és aki feltétlenül több erkölcsi és anyagi megbecsülést érdemel, mint amiben eddig része volt.

Csapody István

1961. XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Tekintse meg

HAZÁNK EGYETLEN BÁNYÁSZATI MÚZEUMÁT

A

Központi Bányászati Múzeumot !

**Templom utca 2. szám
KIÁLLÍTÓTERMEIBEN
KÉPEKBEN,
TÁRGYI EMLÉKEKBEN,
MOZGÓ MODELLEKBEN
TANULMÁNYOZHATJA
A MAGYAR BÁNYÁSZAT
FEJLŐDÉSTÖRTÉNETÉT
AZ ŐSIDŐKTŐL
NAPJAINKIG**

NYITVA:

**HÉTFŐ ÉS SZOMBAT KIVÉTELÉVEL
NAPONTA DÉLELŐTT 10-TŐL DÉLUTÁN 1 ÓRÁIG**

**Magyar Selyemipari Vállalat
SOPRONI SELYEMSZÖVŐGYÁRA**

SOPRON. KŐSZEGI ÚT

1959. II. FÉLÉVI ÉS 1960. I. FÉLÉVI
EREDMÉNYEI ALAPJÁN

**ELNYERTE
AZ ÉLÜZEM CÍMET**

**SOPRONI
GÉPIPARI ÉS FINOMMECHANIKAI
VÁLLALAT**

Sopron, Mátyás király utca 5 szám
Telefon: 10-37

Mindennemű
lakatosmunka vállalása
Faipari és egyéb
anyagmegmunkáló gépek
gyártása

AUTÓ-, MOTOR-, MÉRLEG- ÉS IRODAGÉP javítása
RÁDIÓ-, TELEVÍZIÓ- ÉS HŰTŐGÉPEK garanciális javítása
OLLÓK, KÉSEK köszörülése, ÓRÁK javítása, jótállással

Városunk lakosságának ruházati igényét kielégítik

A GYŐR-SOPRONMEGYEI
RUHÁZATI
KISKERESKEDELMI VÁLLALAT
**SOPRONI
SZAKBOLTJAI**

Közkedvelt

A

**SOPRONI
SÖRGYÁR**
készítménye
A KIVÁLÓ

**VILÁGOS
SÖR**

**BARNA
SÖR**

**KINIZSI
SÖR**

*A SOPRONI
Élelmiszerkiskereskedelmi
VÁLLALAT
FŰSZER
CSEMEGE
ÉDESSÉG
DOHÁNY
TEJ ÉS HÚS
BOLTJAI*

a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak

SOPRON ÉS VIDÉKE

körzeti

Földművesszövetkezet

mezőgazdasági szakboltja:

ÖTVÖS UTCA 3. SZ.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzó, permetezőgépek, burgonyazúzó stb.

**Soproni Építőipari
és Épületkarbantartó
Ktsz**

Központi telep és iroda:

Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 10-58
és 10-59

Üveges részleg:

Lenin körút 22 – Telefon: 17-29

Vállal
**KÖMŰVES
ÁCS
TETŐFEDŐ
ÉPÜLETASZTALOS**

SZOBAFESTŐ
MÁZOLÓ
CÍMFESTŐ
DUKKOZÓ
ÜVEGEZŐ
ÜVEGCSISZOLÓ
KÁLYHÁS
PARKETTÁS
munkákat

SOPRONI ASZTALOS- ÉS FAIPARI KSZ
Sopron, Vitnyédi u. 13. – Telefon: 12-73
ASZTALOS, FESTŐ, MÁZOLÓ, JÁTÉK, KÁRPITOS,
JAVÍTÓ, IPARMŰVÉSZ részlegeivel
a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

KÉSZÍT:
hálószobát, kombináltszekrényt, rekamiét,
szelont, konyhabútort
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű
minőségben és ízléses kivitelben

VÁLLAL:
címtáblafestést, bútormázolást
és mindennemű javítást
Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban
kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

Soproni
HÚSIPARI
VÁLLALAT
SOPRON
Telefonszámok: 20-88. 20-89 és az üzlet: 26-75

A SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI
jóminőségű hentesáru
készítésével
járulnak hozzá
AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2–4. szám alatt
a HÚSIPARI HÚSÜZLETÉBEN naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban

**SOPRONI
PAMUTIPAR**
SOPRON,
SELMECI
UTCA
15–17 SZÁM
TELEFON:
20-90 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

**ELZETT
VASÁRUGYÁR
ZÁRGYÁR**

Sopron
Csengeri utca 30–32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK,
AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK,
ÉPÜLETVASALÁSOK

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM. TÁVBESZÉLŐ: 10-50

Budapesti iroda:

BUDAPEST V., SZENT ISTVÁN TÉR 16. SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328-722

**Autóalkatrészgyár V.
„RÁBA” GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15.**

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek
„Rába” motor, futómű,
kapcsolóművek
Csepel 130–300 futómű és csörlóművek

**FÉMLEMEZIPARI
MŰVEK**
SOPRONI TŰ- ÉS KÉSÁRU GYÁREGYSÉGE
SOPRON, CSEPEL UTCA 3.

SOPRONI TŰGYÁR TERMÉKEI:
KÜLÖNFÉLE TŰÁRUK
KÁRPITOS DÍSZSZEG
CIPŐKARIKÁK
FŰZŐSZEMEK
BŐRSZEGECSEK

LÖVŐI KÉSGYÁR TERMÉKEI:
HÁZTARTÁSI KÉSEK
ZSEBKÉSEK
IPARI KÉSEK
MEZŐGAZDASÁGI GÉPKÉSEK
KÜLÖNFÉLE KÉZISZERSZÁMOK

SOPRONI
RUHAGYÁR
SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 6

1950–1960

**10 éves működése
alatt
gyártmányaival:
női-, lányka- és baby-ruháival
bel- és külföldi
igényeket
egyaránt kielégíti**

**Saját laboratórium
Saját tervezés**

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A takaréketét kamatozik,
bármikor, minden előzetes felmondás nélkül felvehető!
BŐVEBB felvilágosítást ad az
ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR fiókja,

SOPRON, Lenin körút 98., valamint bármelyik postahivatal

KEVÉS PÉNZÉRT SOKAT NYERHET!

LOTTÓZZON – TOTÓZZON

a soproni TOTÓ-LOTTÓ irodában

SOPRON, HÁTSÓKAPU 8

LEGSZEBB AJÁNDÉK

A KÖNYV

AJÁNDÉKOZZON MINDEN ALKALOMRA KÖNYVET

A SOPRONI

ANTIKVÁRIUMBÓL!

KÖNYVEKET, KÖNYVTÁRAKAT VESZÜNK!

Antikvárium

LENIN KÖRÚT 13 ~ TELEFON: 13-50

SOPRONI

Járműgyártó

SZÖVETKEZET Központi iroda: RÁKÓCZI U. 27 – Telefon: 17-26

Szijgyártó üzem

LENIN KÖRÚT 90 – Telefon: 21-18

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése,
javítása

Motorjavító üzem

BOTOND UTCA 10 – Telefon: 23-25

Megbízható, gyors, biztos szerviz

Bognár-, kovácsüzem

RÁKÓCZI UTCA 27

Kézikocsi szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás,
autókarosszéria készítés

TISZTASÁG: FÉL EGÉSZSÉG
SAJÁT EGÉSZSÉGE ÉRDEKÉBEN
LÁTOGASSA A TÖBB KÁDDAL
BŐVÍTETT, HŐLÉGFÜRDŐVEL,
KÖZPONTI FŰTÉSSEL,
KORSZERŰSÍTETT
VÁROSI FÜRDŐT

Fürdővállalat

SOPRONI
FODRÁSZ SZÖVETKEZET
KORSZERŰSÍTETT,
HIGÉNIKUS
TERMEIBEN
GONDOS
ÉS
FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

*A Soproni
Állami Gazdaság*
KÉKFRANKOS
LEÁNYKA
MUSKOTÁLY
PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI
A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI

*Soproni
Háziipari Szövetkezet
Mértékutáni kötöttáru üzlete
Torna u. 1. – Telefon: 14-53
Női- és férfi pulóverek – Kuligánok kötése
gyapjú és pamut fonalakkból
Szolgáltató részlege
Lenin krt. 94. – Telefon: 21-79
Szemfelszedés – Himzés – Előnyomás
Nylonharisnya átkötés*
MINŐSÉGI MUNKÁVAL!

TAKARÉKOSKODJUNK
A GÁZZAL
AKKOR KISEBB LESZ A GÁZSZÁMLA ÉS JOBB LESZ
A GÁZNYOMÁS!
FELVILÁGOSÍTÁSÉRT ÉS PANASSZAL FORDULJUNK
A GÁZMŰHÖZ
TÁNCICS MIHÁLY U. 12. TELEFON: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

A löverek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kert-helyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lőverek nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

**FÓRUM- GYÖNGYVIRÁG- CIKLÁMEN-
PETTYES**

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagyalt-különlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

LÁTOGASSA MEG ÜZEMEINKET!

Győr-Sopron megye

IDEGENFORGALMI HIVATALA

Sopron, Ógabonátér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

GYŐR, Városi Tanácsház. Telefon: 25-90

MOSONMAGYARÓVÁR, Lenin út 60. Telefon: 66-30

Kirándulások

előkészítés, program összeállítása, szervezése

Szállításbiztosítás:

szállodában – túristaszálláson – magánhelyen

Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki és megyei autóbuzskirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Soproni Diákszálló

Ferenczi János utca 2

Szállásigények idejében bejelentendők

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

Soproni

Postó- és Szőnyeggyár

Sopron, Baross út 24

GYAPIJÚSZÖVETEK

TAKARÓK

MŰSZAKI SZÖVETEK

BÚTORSZÖVETEK

SZŐNYEGEK

E. m

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI

VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb

épületasztalosipari

nagyüzeme

GYÁRT:

Mindenfajta ajtót, ablakot

és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, Terv u. 2

Telefon: 17-55, 10-70

SOPRONI

VAS- ÉS SZERELŐ

KISIPARI SZÖVETKEZET

Vállal:
RÁDIÓ JAVÍTÁST,
GYERMEKKOCSI JAVÍTÁST,
BÁDOGOS, VÍZSZERELÉSI,
LAKATOS, ESZTERGÁLYOS, GÉPLAKATOS,
VILLANYSZERELŐ, MOTORTEKERCSSELŐ
munkákat
SOPRON, ÓGABONA TÉR 16

**VÁSÁROLJA
FINOMÁRU KÉSZÍTMÉNYEINKET!**
*fonott kalács, briós, sajtrúd,
túróstáska, diós- és mákoskifli stb.*
**SOPRONI
SÜTŐIPARI VÁLLALAT**

*Férfi öltönyök, felöltők,
női felsőkabátok, kosztümök készítése
saját és hozott anyagból a*
**SOPRONI SZABÓSZÖVETKEZET
RÉSZLEGEIBEN**
*Mátyás király utca 20. Telefon: 15-58
Színház utca 29. Telefon: 14-41
Lenin körút 83. Telefon: 26-49
Köztársaság utca 8. Telefon: 17-42
Major köz 1. Telefon: 26-53*
Forduljon bizalommal a fentiekhez, amelyek fordítást és
javítást is vállalnak

Segítsd Sopron városképének külső szépségét,
az utcák tisztaságát!

Támogasd
a KÖZTISZTASÁGI VÁLLALAT
FONTOS MUNKÁJÁT
Ne szemetelj az utcán!

LISZT FERENC MŰVELŐDÉSI HÁZ
Sopron, Liszt Ferenc utca 1. sz. – Telefon: 27-55.
a soproni kultúrélet centruma!
Ismeretterjesztő előadások,

*hangversenyek, szakkörök,
tanfolyamok, klubok!*

Orosz-, angol-
és német nyelvtanfolyam

*Szabás-varrás
tanfolyam*

Balettiskola – Színjászó csoport – Bábcsoport

Kézimunka- és rajzsakkörök

Bélyeg- és „Ki mit gyűjt” klubok

Liszt Ferenc klub – Ifjúsági társalgó

Könyveit

előnyösen és kényelmesen

vásárolja

munkahelyén

az üzemi és hivatali

könyvbizományosoknál!

Gazdag választék

és figyelmes kiszolgálás!

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

L. SSz., XI. (1957) évf., 1–2 sz. p. 10–33.

2 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV/3748.

3 (Megjegyzés - Popup)

L. uo. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. 3748.

4 (Megjegyzés - Popup)

L. uo. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV/1220.

5 (Megjegyzés - Popup)

L. uo. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV/1220. „Relation zur Brennberger Grubenfahung am 1.-ten Juli 1829. von Franz Buday Bergverwalter und Berggerichts-Substitut.”

6 (Megjegyzés - Popup)

L. uo. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV/4220.

7 (Megjegyzés - Popup)

L. uo. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV/4220. „Brennberger Werks-Protocoll von 6-ten, bis 19 Juni 1830. Von Franz Buday. Bergverwalter und Berggerichts-Substitut.”

8 (Megjegyzés - Popup)

Hivatkozott 1793. okt. 28-án kötött alapszerződés 2. pontja a következőképpen rendelkezett: ...Damit aber die Stadt, von der jährlichen verschleissenden oder verwendeten Quantitaet überzeugt sei, und einen sicheren und glaubwürdigen Masstab ihrer Forderung haben möge, wird die Gewerkschaft jemand vertrauen, welcher über jedem verkaufenden, oder obiger massen verwendenden Zentner ein richtiges Journal zu führen haben, und diessfals von der Stadt ein Eid und Pflicht zu nehmen sei, und so ferne derselbe nicht pflichtmässig fürscreiten sollte, nebst gesetzmässiger Strafe, auch der Cassation unterliegen wird, anzustellen und zuernennen schuldig, und gehalten sein.” L. Faller Jenő. Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig. SSz. IX. (1955) évf., 1–2. szám. p. 53.

9 (Megjegyzés - Popup)

Az idevonatkozó részletes, mindenre kiterjedő vitairatokat a Soproni Állami Levéltár Acta Politico Oeconomica. Fasc. XXV/4460-ban találjuk.

10 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico Oeconomica. Fasc. XXV/4220.

11 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico Oeconomica. Fasc. XXV/4460.

12 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico Oeconomica. Fasc. XXV/4460. Relation für Werksbefahrung der k. k. Brenberger (Klingenfurther und Mayersdorfer) Steinkohlengruben am 22. Juni 1831. von Franz Buday Bergverwalter".

13 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico Oeconomica Fasc. XXV/4685.

14 (Megjegyzés - Popup)

Nevezett bányák közül az alsó-ausztriai, Krems-melletti, thallerni szénbányászat Brenbergnél idősebb volt s 1752-ben vette kezdetét, nem lehetett tehát a szóban levő évben, 1833-ban „új”-nak mondani. Az utalás minden valószínűség szerint arra vonatkozik, hogy a thallerni bányászat az 1830-as évek elején áthúzódott a kis mezővárostól néhány km-re délre fekvő Statzendorf, Obritzberg, Unter-Wölbling és Noppendorf községek határába s mondott községekben valóban ez időben új szénbányák nyíltak. L. bővebben: Faller Jenő: Az alsó-ausztriai Statzendorf szénbányászatának és víztelenítésének rövid ismertetése. Bány. és Koh. Lapok LXIV/1931/évf. p. 314 és 335.

15 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico Oeconomica. Fasc. XXV/5127.

16 (Megjegyzés - Popup)

Számozatlan négy lap, amelyhez 13 lapon a Sopron vidéki vándornyomdák termékeinek felsorolása csatlakozik.

17 (Megjegyzés - Popup)

Századok 1900, 622. lap. (Molh). Csatkai: Die fürstlich Esterházyischen Druckereien in Eisenstadt. Burgenländische Heimatblätter 1936. Továbbá Borsa Gedeon: Ein Beitrag zur Eisenstädter Druckerei des 18. Jhs. U. o. 1956. évf. U. e. magyarul a Magyar Könyvszemle 1956. évfolyamában.

18 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf: Denkwürdigkeiten der Stadt Ödenburg. Kézirat. XIII. kötet. A városi számadáskönyvek kivonata. OSZK. (OSZK a továbbiakban az Országos Széchényi Könyvtár rövidítése.)

19 (Megjegyzés - Popup)

Hans Tschányis Ungarische Chronik. Kiadta Paur Iván 1858. 164. lap.

20 (Megjegyzés - Popup)

Így adja elő maga a nyomdász a királyhoz intézett folyamodásában. Soproni levéltár Neo-regestrata Acta fasc. 26 Nro. 19; e forrásra Házi Jenő volt szíves figyelmeztetni. Egyébként a legújabb felső-ausztriai kutatás szerint Streibig 1719-ben hagyta el korábbi helyét, így tehát pontosan 1721. év vége felé érkezett Sopronba Kismartonból, ahogy első soproni munkájának keltezése is mutatja. Riedl és Klier: Lied-Flugblattdrucke im Burgenland. 1958. 131. lap.

21 (Megjegyzés - Popup)

„Az a körülmény, hogy 1721 végén Streibig József Antal Kismartonból Sopronba költözött és itt az első nyomdát megalapította, előnyös volt a Sopronban írt szellemi termékek kinyomására.”
Házi–Augusztinovicz: Sopron a régi magyar irodalomban. 98. lap. Azt, hogy Streibig Dobner hívására került Sopronba, Házi Jenő volt szíves szóbelileg közölni.

22 (Megjegyzés - Popup)

Grafikai Szemle. 1900, 10. szám.

23 (Megjegyzés - Popup)

Közölve az Új Magyar Múzeum 1856. évfolyamában. I. 286. lap. (Garády).

24 (Megjegyzés - Popup)

Közeli rokona volt. Kugler i. m.

25 (Megjegyzés - Popup)

A munka rövid ismertetését lássad Sopronvármegye 1923 május 31. Csatkai: Miről álmodtak a 18. században a soproni városatyák?

26 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1722, 100. lap.

27 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 1723, 119. lap.

28 (Megjegyzés - Popup)

Pitroff: A győri sajtó története. 1915. 6. lap. A beadvány forrását l. az 5. jegyzetben.

29 (Megjegyzés - Popup)

Neo-regestrata Acta fasc. 26. No. 19.

30 (Megjegyzés - Popup)

Super censura imprimendorum qualiter, pro distinctione materiarum convenerint.” Soproni levéltár Rep. II. Fasc. IV. 10.

31 (Megjegyzés - Popup)

Praetensis exemplaribus tam viles et abjectas Schartetas ac fragmenta immiscuerint.

32 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1723, 120. lap.

33 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1732, 145. lap.

34 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1725, 179. lap.

35 (Megjegyzés - Popup)

„A Dobner Sebestyén Nándor ügyvéd által foglalkoztatott ev. Schrabs Mihály, továbbá az 1723-ban (!) Kismartonból idetelepedett kat. Streibig J. A. nyomdász stb.” Bán: Sopron újkori egyháztörténete. 311. lap.

36 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1707, 94. lap. Mi lehetett a Calender-arbeit? Vajon volt-e valami kapcsolata ennek a munkának a kassai könyvkötők szokásával, akik 1650-től fogva saját jószántukból ajándékoztak naptárt a városi tanácsnak, amelyet 1687-től tartoztak felajánlani. Századok. 1889, 780. lap. Kemény: Kompaktor Bálint, egy 17. századbeli könyvnyomtató.

37 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1725, IV. 13-ról, 233. lap.

38 (Megjegyzés - Popup)

Pitroff i. m. A kalendáriumot 1727-re, azaz már 1726-ban is csak privilégiummal adhatta ki, 1727-es nyomtatványain egyébként feltünteti a szabadalmat.

39 (Megjegyzés - Popup)

Borsa Gedeon szíves közlése.

40 (Megjegyzés - Popup)

Pitroff i. m. a Magyar Kurir 1789 V. 20 és 1790 IX. 28-i számaiban hirdeti az egyik Streibig, hogy nyomtatványait a Fehér bárány vendéglőben árusítja (Pest, Hajó utca). Figyelő 1877. 47. lap.

41 (Megjegyzés - Popup)

A szerzőt említi Kugler és Szinnyey is, az ügyvéd fivére.

42 (Megjegyzés - Popup)

Borsa Gedeon volt szíves egypár bibliográfiai adatatl kiegészíteni a Streibig nyomda temrékeinek általam összeállított jegyzékét.

43 (Megjegyzés - Popup)

Röviden ismertette Thier László: Akik Sopron régiségeit gyűjtik. Sopronvármegye, 1927. I. 22.

44 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf id. m. XV. kötet.

45 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf i. m. III. kötet 336. lap s. k.

46 (Megjegyzés - Popup)

A francia kulturális hullám igazában csak Mária Terézia alatt mutatkozik Sopronban.

47 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1737, 449. lap.

48 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1738, 174. lap.

49 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1739, 63. lap.

50 (Megjegyzés - Popup)

A kérdés eredetileg így hangzott: Wie viel mussierte oder teutsche Fractur Buchstaben? Idősebb nyomdászbarátaim nem ismerték a mussiert kifejezést, ők vélték, hogy szembeállítva a német frakturával latin betűket jelenthetett. Adelung szerint mussig porhanyóssá tett. (III, 325).

51 (Megjegyzés - Popup)

Ismert soproni mester, tőle van a Dóm templom békekeresztje és egy kelyhe.

52 (Megjegyzés - Popup)

Soproni levéltár. Liber cancell. 1741. Továbbá Repos. I. Fasc. X. No. 8. Rájuk Házi Jenő volt szíves figyelmemet felhívni.

53 (Megjegyzés - Popup)

Riedl: Fünf alte Marienlieder aus dem Burgenland. Volk und Heimat. 1956. 9. szám. Riedl nagy gyűjteményében Rennauer 1739-es füzeté a legkorábbi magyar efféle nyomtatvány, azt csak egy bécsújhelyi ponyva előzi meg 1717-ből.

54 (Megjegyzés - Popup)

A Berzsenyi Gimnázium példányából hiányzik a kép.

55 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1748, 4. lap.

56 (Megjegyzés - Popup)

Részletes életrajzát lásd: Dr. Magyar Győző: *Wimmer Gottlieb Ágost* (Bp., 1910, Hornyánszky Nyomda).

57 (Megjegyzés - Popup)

Lásd az idézett életrajz 36. lapján.

58 (Megjegyzés - Popup)

Szíves felvilágosításaiért ezúton is hálás köszönetemet fejezem ki.

59 (Megjegyzés - Popup)

Móra Ferenc: *Daru utcától a Móra Ferenc utcáig* (Bp., 1934, Révai kiadás. I. köt. 158–165. lap).

60 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 158., ill. 159. lapján.

61 (Megjegyzés - Popup)

Földes Anna: *Móra Ferenc* (Bp., 1958, Bibliotheca Kiadó, 18. lap).

62 (Megjegyzés - Popup)

Móra idézett műve, II. köt. 79. lap.

63 (Megjegyzés - Popup)

„A felsőlövői á. h. ev. nyilvános tanintézetek (tanítóképezde, gymnasium, reáliskola és nevelőintézet) 1899–1900. évi értesítője” (20. lap).

64 (Megjegyzés - Popup)

A hivatkozott értesítő 83. lapján.

65 (Megjegyzés - Popup)

Móra: *Én szép tanárkorom* (I. m. 159. lap).

66 (Megjegyzés - Popup)

Földes Anna idézett munkája, 16. lap.

67 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Móra idézett elbeszélésének 159. lapján.

68 (Megjegyzés - Popup)

Ezúton is hálás köszönetemet fejezem ki Pröhle Jenő és Virágh Jenő könyvtárosoknak a hivatkozott értesítők felkutatásában, ill. kölcsönzésével nyújtott szíves segítségükért.

69 (Megjegyzés - Popup)

„A felsőlövői á. h. ev. nyilvános tanintézetek 1900/1901 évi értesítője” (95. lap).

70 (Megjegyzés - Popup)

A hivatkozott értesítő 3–16. lapján.

71 (Megjegyzés - Popup)

Egy nem kötelező erejű következtetés a líceum javára látszik eldönteni a kérdést. A felsorolt írói nevek között van egy, amely legalább is megengedi a vonatkoztatást: A szerentsések című beszély írója: Edve. Nagyon valószínű, hogy aki ezt az álnevet használta, az ebből a Sopron megyei faluból került fel a soproni iskolába. A bencés gimnázium anyakönyvei nem maradtak fenn a kérdéses évekből, a nyomtatott tanulói névjegyzékekben pedig a tanulók lakóhelye nincs feltüntetve. A líceumban van egy: Komjáthy János, aki 1843 és 47 között volt az ékesszólási, majd a bölcsészeti osztály tanulója. A Magyar Társaságnak 1845-től tagja és a jegyzőkönyvek feljegyzik sokágú tevékenységét: szorgalmasan szavalt, munkát hozott, verseket írt és bírált. Az 1847. évi örömnepen felolvasott „Vérterv” című balladája belekerült az Örömnepen szavalt munkák című kötetbe (Magyar Társaság levéltára B. I. 9a.). Ezek alapján talán némi joggal gyanúsítható A szerentsések szerzőségével.

72 (Megjegyzés - Popup)

A Magyar Társaságról legutóbb I. Bodolay Géza, Adatok a soproni Magyar Társaság szabadságharc előtti életéből. Irodalomtörténet, 1958. XLVI. 243–262. lap.

73 (Megjegyzés - Popup)

Pákh Pál 1847-ben nem beszélt volna a Haladóról, ha az csak egy évig, 1843/44-ben lett volna a Szünórák versenytársa, mint Kovács Sándor (i. h.) nyilván tévesen állítja.

74 (Megjegyzés - Popup)

Hadtörténelmi Intézet Levéltára, Tanácsköztársasági anyag, 52. csomó – hadrendek gyűjteménye.

75 (Megjegyzés - Popup)

A magyar Vörös Hadsereg 1919. (Válogatott dokumentumok.) Budapest 1959, 39. sz. okmány, 143–144. o.

76 (Megjegyzés - Popup)

HL Tanácsköztársasági anyag, 52. csomó, hadrendek gyűjteménye. Ez az okmány véletlenül keveredhetett ebbe az anyagba. Megjegyzendő, hogy a tiszántúli harcokban résztvett III/18. zlj. nem azonos a ligetfalusi kombinált zászlóaljjal, ez az átszervezés után kapta a III/18-as számot.

77 (Megjegyzés - Popup)

A muraszombati puccsról bővebben: Deme László–Keleti József: Az ellenforradalom Vasvármegyében és Szombathelyen, Szombathely 1920, 68. o. és köv.

78 (Megjegyzés - Popup)

Koréh Endre: Erdélyért. A székely hadosztály és dandár története 1918–1919, Budapest é. n. II. kötet 183. o.

79 (Megjegyzés - Popup)

* A Magyar Kémikusok Egyesülete Soproni Csoportja 1960. április 23-án az Erdőmérnöki Főiskola Kémiai Tanszékének előadótermében *Dr. Romwalter Alfréd* születésének 70. évfordulója alkalmából rendezett emlékestén elhangzott előadás.

80 (Megjegyzés - Popup)

1. *Romwalter, A.*: Die Steine sprechen. Oedenburger Zeitung. 57. Jahrgang (1925), Folge 224, p. 2.

81 (Megjegyzés - Popup)

2. *Romwalter, A.*: Sopronban lelt ókori salakok és téglák. Soproni Szemle. I. évfolyam (1937.) p. 224–28.

82 (Megjegyzés - Popup)

3. *Romwalter, A.*: Wegweiser der Vorzeit. Oedenburger Zeitung. 70. Jahrgang (1937), Folge 292, p. 36.

83 (Megjegyzés - Popup)

4. *Romwalter, A.*: Betrachtung über die Eisengewinnung der Hallstatt-und La-Tène Zeit in der Gemarkung von Sopron (Ödenburg). A m. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem bánya- és kohómérnöki osztályának közleményéből. X. kötet (1938). I. rész. D. 173–82.

84 (Megjegyzés - Popup)

5. *Romwalter, A.*: A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat Soron környékén. Soproni Szemle. III. évfolyam (1936) p 51–57.

85 (Megjegyzés - Popup)

6. *Romwalter, A.*: Római korú sajtolt üveg Sopronból. Soproni Szemle. I. évfolyam (1937), p 120–23.

86 (Megjegyzés - Popup)

7. *Vendl, m. und Romwalter, A.*: Beiträge zur Kenntnis der Leukophyllite. A m. kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola bányászati és kohászati osztályának 1930. évi közleményeiből p 1–8.

87 (Megjegyzés - Popup)

8. *Romwalter, A., Széki, J., Vendl, M.*: A Sopron környékén előforduló Leukophyllit értékesítése ügyében elvégzett vizsgálatok. Széchenyi Tudományos Társaság Jelentése 1937.

88 (Megjegyzés - Popup)

9. *Romwalter, A.*: Über die Corrosion des Guesseisens im Erdbereich. A m. kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola bányászati és kohászati osztályának közleményeiből. 1929. p 1–8.

89 (Megjegyzés - Popup)

10. *Romwalter, A.*: Az öntöttvas korróziója a talajban. Bányászati és Kohászati Lapok LXII. kötet (1929), p 305–309.

90 (Megjegyzés - Popup)

11. *Romwalter, A.*: Die Veränderungen des Gusseisens im Stadtgrund. Das Gas und Wasserfach, 73. Jahrgang (1930), p. 178–82.

91 (Megjegyzés - Popup)

12. *Romwalter, A. és Macher Fr.*: Egy régi áramgyűjtősín vizsgálata. Kohászati Lapok, VI. évfolyam (LXXXIV) (1951), p 261–62.

92 (Megjegyzés - Popup)

13. *Romwalter, A. und Macher, Fr.*: Untersuchung einer alten Stromsammelschiene. Acta Technica Acad. Sci. Hung. Tom III. (1952), p 355–57.

93 (Megjegyzés - Popup)

14. *Romwalter, A. és Macher Fr.*: Egy termelősövetkezet vizéről. Erdészeti Évkönyv 1954. p 213–15.

94 (Megjegyzés - Popup)

Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban. Bp. 1896. 253–54. Magyar Zsidó Oklevéltár (továbbiakban rövidítve: M. Zs. O.) I, 61–62. Bp. 1903. Házi Jenő: Sopron szabad kir. város története. Oklevelek. Sopron, 1921. I/1. 41.

95 (Megjegyzés - Popup)

Házi: i. m. I/1. 102–104.

96 (Megjegyzés - Popup)

M. Zs. O. I. 55–58.

97 (Megjegyzés - Popup)

M. Zs. O. I. 62–63.

98 (Megjegyzés - Popup)

M. Zs. O. I. 69–72.

99 (Megjegyzés - Popup)

Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. (Továbbiakban: QGW.) II/1. Regesten aus dem Archiv der Stadt Wien. Verzeichnis der Originalurkunden des Städtischen Archivs (1239–1411). Wien. 1898. Nr. 601.

100 (Megjegyzés - Popup)

Rosenberg A., Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark. Wien–Leipzig. 1914. Beilage. Nr. 12.

101 (Megjegyzés - Popup)

David Steuzz, „der Reiche”, Sohn des Hendl von Klosterneuburg. A bécsi források 1352–85 említik. Schwarz I., Das Wiener Ghetto, seine Häuser und seine Bewohner. Wien–Leipzig. 1909. 154.

102 (Megjegyzés - Popup)

M. Zs. O. I. 75–76. Házi: i. m. I/1. 148 szerint sancti Georgii helyett az eredeti oklevélben beati Georgii van.

103 (Megjegyzés - Popup)

QGW III/1. Die ältesten Kaufbücher (1368–1388). Wien. 1898. Nr. 66, 308, 395, 403, 439, 563, 738, 850, 933. (1368–1377 közti évekből). U. o. III/2. Gewerbuch (1373–1419). Wien. 1911. Nr. 2204. U. o. III/3. Satzbuch. A. (1373–1388). Wien 1921. Nr. 3175, 3222, 3225, 3339, 3405, 3428, 3530, 3644, 3842, 4041, 4120, 4217, 4371. (1374–1388 közti évekből).

104 (Megjegyzés - Popup)

Rosenberg A. i. m. Beilage. Nr. 13.

105 (Megjegyzés - Popup)

Geyer R.–Sailer L., Urkunden aus Wiener Grundbüchern zur Geschichte der Wiener Juden im Mittelalter. Wien. 1931. Nr. 106.

106 (Megjegyzés - Popup)

QGW II/1 Nr 965. „Chisel der Jud. Steuzzen schaffer ze Wienn”. (1379) Geyer–Sailer i. m. Nr. 133. „Seligman dem juden, maister Dechpins kinder schaffer. (1386) Nr. 435.” Saliman dem juden, maisterz Tanichelz schaffer. (1391).

107 (Megjegyzés - Popup)

Geyer–Sailer i. m. Nr. 147.

108 (Megjegyzés - Popup)

Schwarz i. m. 51. Judenzeche elnevezés alatt a zsidó községen belül alakult egyesületet (Chevra) érte, de Krausz Sámuel: Die Wiener Geserah vom Jahre 1421. Wien–Leipzig. 1920. 37–38. Die Vorsteher (der Gemeinde) werden in den zeitgenössischen Urkunden „Meister der Judenzeche“ genannt, denn unter Judenzeche verstand man wohl weiter nichts, als die im Orte befindliche Judengemeinde. (Kehilla) Diese „Meister“ bildeten das Meisterschaftsgericht, das bei allen Streitigkeiten die Juden unter sich hatten, zuständig war. U. O. 179. Den Titel „Meister“ führten, ...sowohl die Vorsteher als die Rabbiner.

109 (Megjegyzés - Popup)

QGW III/3. Nr. 3210. Hadgim iudeo filio Lesier de Supronio.

110 (Megjegyzés - Popup)

Goldmann A., Das Judenbuch der Scheffstrasse (1389–1420). Wien–Leipzig. 1908. Nr. 310. Michel Tuescher und sein erben sollen unverscheidenlich gelten Reblein dem Juden, des Stewssleins aydem, Haendleins suen... U. o. Nachlese Nr. 5. Item Raebel Jued, Haendleins sunn, von Odenburkch.

111 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I/1. 183–190. Házi J., AZ 1379. évi soproni telekkönyv. SSz. XII, 105–118.

112 (Megjegyzés - Popup)

A „kürtő”, vagy „vejsze” nádból készült halfogóeszköz. A halászok a nádat gyékénnyel falszerűen összefonják és azt a halak vonulásának útjába – az iszapba jó erősen lenyomkodva a karókat rögzítve – úgy állítják fel, hogy a területet elzárja és tévesztői („udvara”, „kotrócái”, „lészái”) által a halakat befelé terelje s így a „fej” biztosan megfogja. Ez tehát a halak betévedésére számító, át nem helyezhető halfogó készülék. A Fertő-melléki halászok kizárólag csak „kürtő” néven ismerik, az ország más területein viszont általánosan „vejsze” a neve, „kürtő”-nek csak a fejrészét mondják. Ezért írta Herman Ottó a fertői vejszét több helyütt „kürtős-vejsze”-nek. Kürtő- vagy vejszeépítőmesternek pedig azt a halászt nevezik, aki a legjobban ért ezek felállításához.

113 (Megjegyzés - Popup)

Herman O., A magyar halászat könyve, Budapest, 1887. I. k. 6.

114 (Megjegyzés - Popup)

Ezúton mondok köszönetet *dr. Csatai* Endrének, a soproni Liszt Ferenc Múzeum főigazgatóhelyettesének, aki e cikkre felhívta figyelmemet.

115 (Megjegyzés - Popup)

Herman i. m. 7.

116 (Megjegyzés - Popup)

U. o.

117 (Megjegyzés - Popup)

Herman O., A vejszék és varsák fogósságáról. Természettudományi Közlöny. 1901. 68.

118 (Megjegyzés - Popup)

U. o.

119 (Megjegyzés - Popup)

Herman O., A magyar halászat könyve, Budapest, 1887. I. k. 6.